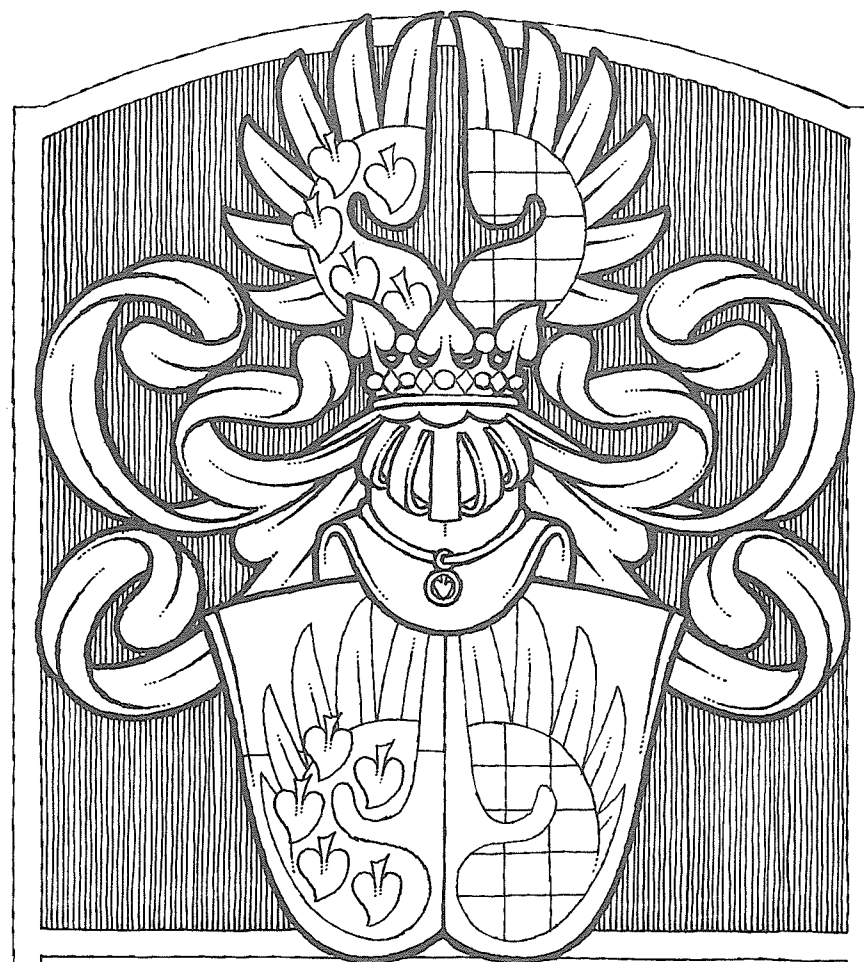

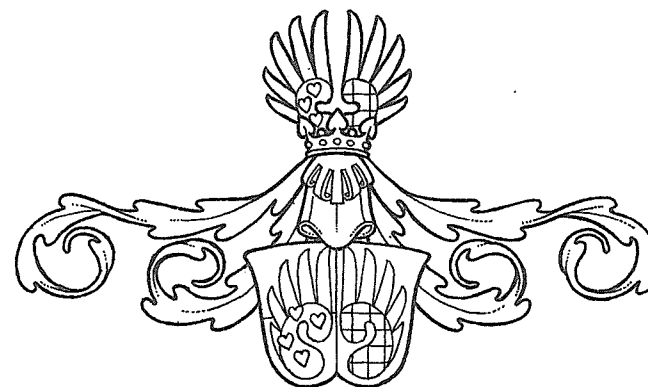
**HERALDICKÁ
ROČENKA**

1988

**HERALDICKÁ ROČENKA
1988**

**ČESKÁ NUMISMATICKÁ SPOLEČNOST
POBOČKA HERALDIKA
PRAHA**

PEČETĚ ALCHYMYSTY EDUARDA KELLEYE

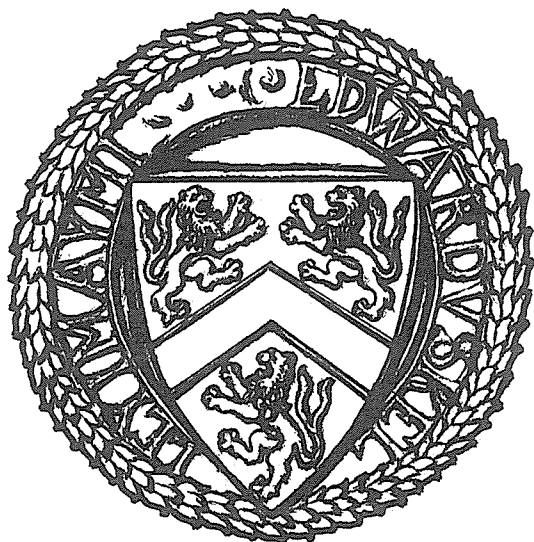
Pavel R. Pokorný

Osobnost anglického alchymisty spjatého částí svého života s našimi zeměmi je zejména díky beletristickému zpracování všeobecně známa. Dosud však postrádáme jakoukoliv informaci o jeho erbů, i když starší literatura zmiňuje jeho přijetí do rytířského stavu.(1)
V Čechách pobýval Kelley pod ochranou Viléma z Rožmberka od r.1584, avšak teprve v r.1589 byl na přímělu císaře Rudolfa II. a dalších osob přijat za obyvatele království. Přijetí bylo projednáno na sněmovním sezení dne 12.6. a o tři dny později podal sám revers k zemi a dne 22.8. přiznal se osobně, že tehdy nemocen na Třeboni, před místopísařem Kryštofem Zelinským ze Sebusína a Janem Hoškem z Proseče, jako zástupců úřadu desk zemských, kam byl tento akt zapsán dne 30.8. téhož roku.(2)
Císař Rudolf II. prohlásil jej latinským listem daným v Praze dne 23.2.1590 rytířem Svaté říše římské. Propůjčený stav se však vztahoval pouze na jeho osobu a erb udělen nebyl.(3) S tím se setkáváme pouze na jeho pečeti, kterou opatřil revers k zemi. Jde o přivěšenou kulatou červenou pečeť v dřevěném pouzdře v lůžku z přirozeného vosku. Pečetní pole o průměru 34 mm vyplňuje dole zahrocený štít, rozdělující opis EDWARDVS KEL LEY IMAYMI umístěný po obvodu mezi linkami na dvě části. Celek je lemován vavřínovým věncem. Ve štítě spatřujeme sníženou krokev, nad ní dva přivrácené dvouocasé lvy, dole týž lev vpravo hledící.(4)

Poznámky:

- (1) Základní informaci přináší Svátek, Josef: Anglický alchymista Kelley v Čechách. In: Obrazy z kulturních dějin českých I, Praha 1891, s.135-159.
Beletristicky zpracoval jeho osudy naposledy Marek, František: Alchymista. Praha 1981.
- (2) Přijetí na sněmu: DZS 48 fol. B 8. Sněmy české VII., s.412.
Revers k zemi: SUA Praha: Reversy k zemi 1589 VI. 15 Kelley.
Přiznání u desk zemských: DZV 25 fol B 19 v.
- (3) Originál neznám. Německý překlad otiskl Bauer, Alexander: Die Adelsdocumente oesterreichischer Alchemisten und die Abbildungen einiger Medaillen alchemistischen Ursprungs. Wien 1893, s.44.
- (4) Pečeť přivěšena k originálu reversu k zemi - viz pozn.3.
V textu se Kelley sám nazývá "Já Edward Kelley rozený Engleser rodu a domu rytířského Imaimi v hrabství Conghaku z království irlandského."

Heraldickou ročenku 1988 připravila redakční rada ve složení:
Pavel Palát, Mojmír Chromý, František Kučera (technická redakce);
Pavel R. Pokorný (odborný lektor);
Zdirad J. K. Čech (výtvarná redakce).

Tvar predikátu Imami se objevuje v r.1589. V pozdějších letech je nahrazena v českých i latinských textech variantou de Imany. Srov.: SUA Praha: Staré manipulace K 147/2, kde jsou uloženy písemnosti z let 1594-1600.

Das Siegel des Alchymisten Edward Kelley

Edward Kelley lebte in Böhmen vom Jahre 1584, Inkolat hat er erst im Jahre 1589 bekommen. Den 23.2.1590 hat ihm der Kaiser Rudolf II. den Ritterstand des Heiligen Römischen Reiches (nur für seine Person) verliehen, das Wappen wurde ihm aber nicht erteilt. Das Kelley's Wappen können wir nur auf dem Siegel sehen, das er im Jahre 1589 zum Revers für die Erde gefestigt hat (siehe Abbildung).

Übersetzung von
Cecilie Durdilová

ŠTERNBERSKÁ JUBILEA

Mojmír Chromý

V 1. polovině letošního roku se objevily v některých českých novinách a časopisech články, jimiž bylo vzpomenu 170. výročí založení Národního musea v Praze.⁽¹⁾ Za den jeho vzniku je považován 15. duben 1818, kdy nejvyšší purkrabí Království českého, František Antonín hr. Kolowrat-Libštejnský, podepsal ustavující listinu ke zřízení českého musea, kterou po několikaleté přípravě předložila ke schválení deputace české zemské šlechty v čele s Františkem hr. z Klebelsbergu a Kašparem hr. ze Sternbergu.

Následovala výzva ke stavům, aby se podíleli svými příspěvky na vytvoření potřebné majetkové podstaty. Apel na mecenášskou, kulturní a vlasteneckou úlohu šlechty nevyzněl naprázdno a koncem května téhož roku již bylo na musejním fondu soustředěno 61 379 zl. 10 kr. Mezi dárci shledáváme téměř veškerá známá jména v Čechách usedlé šlechty, pražského arcibiskupa i některých velkostatkářů občanského původu, i když výše příspěvku byla značně rozdílná. Bohatá vévodkyně Zahánská právě tak jako středně zámožný Josef hr. Wratislaw z Mitrowic přispěli po 7 500 zl., naproti tomu jeden z nejmajetnějších, Jan kníže z Liechtensteinu, věnoval pro museum 1 000 zl., stejně jako relativně chudý rytíř Cecínkar z Birnic.

Počáteční nadšení mnohých časem opadlo, byli však takoví, kteří mladému museu věnovali po další dlouhá léta veškerý svůj um, péči a lásku a jejichž příspěvky ve formě obohacení vznikajícího sbírkového fondu byly povahy zcela zásadní a s ostatními mecenáši nesouměřitelné. Do této kategorie zasloužilých postav náleží především dva příslušníci jednoho z nejstarších českých rodů - František Josef hrabě ze Sternbergu a Manderscheidu a jeho vzdálený příbuzný, Kašpar Maria hrabě ze Sternbergu.

V souvislosti se zmíněným výročím vzniku Národního musea bude zajisté užitečné připomenout, že na stejný rok připadají také životní jubilea obou těchto - v pravém slova smyslu - zakladatelů naší nejvýznamnější musejní instituce.

František Josef hrabě Sternberg-Manderscheid se narodil v Praze dne 4. září 1763. Byl synem Františka Kristiána z tehdejší nejstarší větve hrabat ze Sternbergu, pána na Zámukách a Častolovicích (1732-1811) a jeho manželky Augusty (1744-1811), která se stala r.1780 dědičkou rodu Manderscheid-Blankenheim. V období před francouzskou revolucí se rodina zdržovala na zděděných statcích v Porýní, kde nabytý mladý hrabě hlubokého vzdělání přírodověd-

ného a historického. I když ve víru revolučních událostí a následujících válek byl zděděný majetek v Porýní zabaven Francií a náhrada ve Württembersku později prodána, došlo v osobě mladého hraběte ke spojení jména a erbu rodů Sternbergů a Manderscheidů.

Když se rodina po r.1787 usadila v Praze, navázal hr. František Josef čilé styky s tehdejšími pražskými učiteli, Gelasiem Dobnerem, Františkem Martinem Pelclem, Josefem Dobrovským a dalšími a věnoval se studiu historie, jakož i horlivému sbírání mincí a grafiky. Z jeho podnětu došlo v r.1796 k založení Společnosti vlasteneckých přátel umění, jež byla zárodkem pozdější Národní galerie a z jejíž iniciativy vznikla Akademie výtvarných umění. Hrabě Sternberg-Manderscheid byl předsedou výše jmenované Společnos-

ti od r.1802 po celý zbytek života. Mimořádné zásluhy si získal také podporou mladého Františka Palackého, kterého na přímlovu Josefa Dobrovského přijal za rodového archíváře a přičinil se později o jeho jmenování oficiálním historiografem Království českého.

O jeho organizátorské úloze při vzniku Národního musea již byla zmínka v úvodu, tím však podíl Sternbergův na formování této instituce nekončí, protože jím věnovaná sbírka českých, moravských a slezských mincí v celkovém rozsahu 3760 položek, z toho 261 mincí zlatých a 3079 mincí stříbrných, se stala základem pozdější bohaté numismatické sbírky Národního musea.

Hrabě Sternberg-Manderscheid byl také členem prozatímního ředitelství Musea v letech 1819-1822, poté členem musejního výboru a jeho pokladníkem až do svého úmrtí dne 8.dubna 1830. Po jeho smrti došlo bohužel k rozprodeji sbírky rytin a kreseb, v celkovém počtu kolem 73000 ks, ve veřejné dražbě v Drážďanech.

Zásluhy Sternbergovy byly oceněny nejen českými vzdělanci, nýbrž také ve dvorských kruzích. Císař Josef II. např. za celou dobu svého panování ustanovil pouze čtyři osoby do čestného úřadu komořího - mezi nimi právě hr. Sternberg-Manderscheida. Od císaře Františka I. obdržel konturský stupeň řádu Leopoldova, byl jmenován tajným radou a od r.1824 nejvyšším komorníkem Království českého.

Z manželství Františka Josefa hr. Sternberg-Manderscheida s Františkou, roz. hr. Schonbornovou, se narodilo pět dcer, které se přivdaly do rodů hrabat Silva-Taroucca, Brühl, Stolberg, Wallis a do rodu knížat z Lobkovic. Rodový fideikomis Častolovice-Zásmuky zdědil Leopold hr. ze Sternbergu z mladší větve.

Skromným medailonkem Františka Josefa hr. Sternberg-Manderscheida budiž připomenuto 225. výročí narození tohoto čelného představitele ranné fáze českého národního obrození a šlechtického mecenáše v tom nejlepším slova smyslu.

O dva roky starší Kašpar hrabě ze Sternbergu se narodil v Praze dne 6. ledna 1761 jako nejmladší ze synů Jana Nepomuka hr. Sternberga (1713-1798), pána na Radnicích a Darové, a jeho manželky Marie Anny Josefy, roz. hr. Kolowratové-Krakowské. Již od dětství byl předurčen ke stavu duchovnímu. Připraven domácími vychovateli vykonal v 18 letech zkoušku na pražské universitě a odebral se do Říma, kde v letech 1779-1782 studoval bohosloví na Collegiu Germanicu. Od r.1785 se stal sídelním kanovníkem řezenské kapituly, kde byl posléze jmenován do dalších čestných hodností církevních.

V době svého působení v Řezně se Kašpar hr. Sternberg započal intenzivně zabírat studiem přírodních věd, zvláště botaniky. Podnět k tomu dal zejména jeho styk se vzdělaným maltézským rytířem Francois Gabrielem de Bray. Od r.1797 byl členem botanické společnosti v Řezně a v průběhu dalších let se seznámil s nejvýznamnějšími součas-

nými přírodovědci celé Evropy, mezi nimiž uvedme alespoň věhlasné jméno Alexandra Humboldta. V letech 1804-1805 provázal arcibiskupa a kurfiřta mohučského Karla Theodora svob. p. z Dalbergu při jeho politické misi do Paříže, kde se seznámil s paleobotanikem Faujasem (2) a pod jeho vlivem rozšířil svá bádání na zkamenělé rostliny.

Když v r.1806 po Napoleonově vítězství nad Pruskem u Jeny bylo Sternbergovi přikázáno celebrovat slavnostní "Te Deum laudamus", následovalo jeho rozhodné odmítnutí a resignace na dosavadní církevní hodnosti. Arcibiskup Dalberg však "neposlušnost" Sternbergovu nepovažoval za důvod k úplné roztržce a nabídl mu další činnost ve vědeckém ústavu v Rezně. Hr. Sternberg tedy setrval v podunajském

městě, daroval tamní nově založené Akademii přírodních věd svůj zahradní dům, věnoval se péči o botanickou zahradu, konal četné botanické vycházky do Alp a v letech 1806-1809 tak prožil jedno z nejplodnějších období svého života. Shromáždění mimořádně bohaté sbírky živých lomikamenů (rod *Saxifraga*) mu umožnilo pečlivé studium těchto rostlin, jehož výsledkem byla v r.1810 vydaná práce "Revisio Saxifragarum iconibus illustrata", jež byla v pozdějších letech doplněna ještě dvěma suplementy. Toto plodné období života hr. Kašpara Sternberga bylo přerušeno válkou v r.1809, kdy se při bitvě u Eckmühlu stala jeho botanická zahrada dějištěm nejprudších bojů a podlehla naprosté devastaci. Naštěstí se podařilo zachránit alespoň herbář a větší část knihovny.

Mezitím r.1808 v Čechách zemřel bezdětný Jáchym hr. Sternberg, pán na Radnicích a Darové, jehož dědicem se stal mladší bratr Kašpar. Ten se, rozčarován zničením své botanické zahrady a politickým vývojem v Rezně, rozhodl ujmout dědictví a přestěhoval se v r.1810 se svými zachráněnými sbírkami do Čech. Usadil se na zámku Březina u Radnic, kde založil novou botanickou zahradu a pokračoval ve tvorbě herbáře, který dosáhl úctyhodné počtu 9000 položek a stal se později součástí sbírek Národního musea v Praze.

Vědecká práce Sternbergova se rozvíjela i v oblasti paleobotaniky, k čemuž měl výhodné podmínky jako vlastník kamenouhelných dolů v Brásích, sbírání zkamenělin však rozšířil i na další karbonské útvary v Čechách a v Sasku. Výsledkem těchto paleontologických studií se stalo rozsáhlé dílo "Versuch einer geognostisch-botanischen Darstellung der Flora der Vorwelt", které vycházelo na pokračování v letech 1820-1832, zprvu v Lipsku, později v Praze (2 díly, 160 tab.); na jeho závěrečné části se podílel Karel Bořivoj Presl. Stárnoucí hrabě totiž v posledních letech svého plodného života trpěl slabozrakostí a přizval proto ke spolupráci známého universitního profesora. Sbírkota otisků a zkamenělin Kašpara hr. Sternberga se dostala podobně jako jeho herbář také do sbírkových fondů Národního musea v Praze, do tzv. Sternbergea.

Kašpar Sternberg publikoval v letech 1802-1838, tedy za 36 let, neméně než 80 vědeckých prací, jejichž výčet by zajisté přesahoval možnosti této jubilejní črty. Z dosud nejmenovaných budiž uveden ještě alespoň spis pod názvem "Abhandlung über die Pflanzenkunde in Böhmen", Prag 1817 (I.díl), 1818 (II.díl), který pojednává o dějinách a soudobém stavu botanických studií v Čechách.

O rozhodující úloze Kašpara hr. Sternberga ve snahách o zřízení Musea království Českého bylo již pojednáno v úvodu článku. Oba vzpomínání Sternbergové se stali po jeho vzniku vůdčími postavami nejen jako mecenášové a dárci sbírkových fondů, ale také na poli organizátorském, hrabě František jako pokladník Musea, hrabě Kašpar jako pečlivý správce sbírek.

Veškerá literární produkce Kašpara Sternberga byla

psána v latině nebo v němčině. To však nikterak nesnižuje jeho ryzí vlastenectví; rovněž díla Josefa Dobrovského byla psána německy, německy psal v mládí také nejvýznamnější český historiograf František Palacký, po celý život publikoval v němčině již výše zmíněný Karel Bořivoj Presl. Během Sternbergova života se mladá česká věda teprve formovala a s nemalými obtížemi se zařazovala do evropského kontextu.

Kašpara Sternberga právem řadíme mezi čelné představitele ranné etapy českého národního obrození, jeho vědecký přínos má však význam nadnárodní. Z tohoto zřetele můžeme soudit, že vyznamenání komturským stupněm řádu Leopoldova a hodností tajného rady, jehož se mu dostalo od vídeňského dvora, nebylo přiměřeným ohodnocením jeho zásluh. Snad tu hrála úlohu Sternbergova skromnost a nevťiravost, právě tak jako fakt, že mnohdy pomíjivé zásluhy vojenské nebo státnické bývaly ceněny podstatně výše než neúnavná celoživotní práce na poli vědy a kultury.

Z bohatých styků Sternbergových s evropskými vzdělanci uvedme snad ještě, že jeho bystrý intelekt i přímočará a jemná povaha našly zalíbení v přátelském styku s nejvýznamnějším německým básníkem Johannem Wolfgangem Goethem.

Kašpar hr. Sternberg byl v 78. roce věku raněn mrtvicí a zemřel na svém zámku Březině dva dny nato, 20. prosince 1838, tedy před 150 lety. Jím vymřela mladší odštěpená větev rodu, vlastníci statky Radnice a Darová. Dědictvím přešel tento majetek na hr. Zdenka (1813-1900), který byl nejmladším synem Kašpara bratrance Leopolda hr. ze Sternbergu (1776-1858), původně pána na Žirovnici. V r. 1804 přikoupil Leopold moravská alodiální panství Malenovice a Pohorelice a r. 1830 zdědil po hr. Františku Josefovi z nejstarší větve Sternberg-Manderscheid rodový fideikomis Castolovice-Zásmuky, takže šternberský majetek byl soustředěn v rukách Leopolda a jeho nejmladšího syna Zdenka. Se svou manželkou Marií Karolinou, roz. hr. Walsegg, zanechal Leopold hr. Sternberg celkem tři syny.

V rodové genealogii má význam zejména druhorozený Leopold mladší (1811-1899), generál jízdy, který se stal zakladatelem nové primogenitury, vlastníci svěřenství Castolovice - Zásmuky, dále pak třetí syn Zdeněk hr. ze Sternbergu, který byl nejen zakladatelem nové mladší větve, ale také významně rozmnožil její jmění, zejména díky těžbě černého uhlí v Břasích u Radnic, která v období nástupu industrialisace byla ekonomicky velmi výnosná. Získaný kapitál použil hr. Zdeněk k nákladné koupi dávného rodového sídla - hradu Českého Sternberka v r. 1841 od Adolfa Somsche ze Saardu a nedalekého Jemniště s Popovicemi v r. 1868 od dědiců Werlanda, knížete Windischgrätze.

Manželkou Zdenka hr. Sternberga byla Terezie, roz. hraběnka Stadion-Thannhausen (1819-1873); kromě tří dcer vzešli z manželství synové Alois (1850-1907) a Filip (1850-1924), kteří se stali dědici rodového majetku.

Tento genealogický exkurs měl za cíl přenést pozornost ke třetí a poslední postavě mezi šternberskými jubilanty

- k Jiřímu hr. ze Sternbergu, který byl synem Filipa hr. Sternberga, posledního vlastníku hradu Český Sternberk, od jehož narození uplynulo rovných 100 let.

Šternberské rodové heslo NESCIT OCCASUM se překládá obvykle NEZNÁ ZÁPADU či volněji a jednoznačněji NEZNÁ ZMARU. Bývá vykládáno jako do jisté míry dvojsmyslná narážka na mluvici erbovní znamení hvězdy, která nezapadá, zároveň pak na životaschopnost starožitného rodu. I když v průběhu osmisetleté historie rodu pochopitelně není možno úlohu každého rodového příslušníka objektivně posuzovat kladně, přesto nalézáme ve všech staletích a ve všech větvích rodu osobnosti význačné, které doslova tvořily národní dějiny. A třebaže role šlechty v období po zániku feudálního stavovského státu - od nástupu liberalismu a parlamentní demokracie - byla čím dále tím citelněji oslabována, poskytuje postava Jiřího Sternberga příklad jedince, který svým charakterem, životními postoji, vzděláním a zájmy byl právě tak typickým reprezentantem společenské vrstvy, z níž pocházel, jako - dá se říci - nadstandart svých současníků vynikal.

V 80. letech minulého století náležela hrabata ze Sternbergu mezi několik desítek rodin, které stály těsně pod vrcholem společenské pyramidy více než čtyřicetimilionového rakousko-uherského mocnářství. Ačkoliv se v ekonomické sféře drali kupředu průmysloví a stavební podnikatelé právě tak jako kruhy finančníků a bursovních spekulantů, udržovala si aristokracie stále ještě významné pozice nejen v držbě rozsáhlého pozemkového majetku a s ním spojeného zpracovatelského průmyslu, ale především ve dvorské a státní službě, v politice, diplomacii a v armádě.

Ani Sternbergové nebyli výjimkou. Výše jmenovaný hrabě Zdeněk byl vlastníkem tří rozsáhlých alodiálních panství - Českého Sternberka, Jemniště a Radnice s celkem 19 dvorů, dosti rozsáhlým lesním hospodářstvím a kamenouhelnými doly v Břasích, získal hodnost c. k. komořího a byl čestným rytířem suverénního Maltského řádu. Jeho starší syn Alois byl dědicem Českého Sternberka a Radnic, mladší Filip získal z otcovského majetku Jemniště. Zatímco Alois zůstal neženat a zemřel již v r. 1907, druhorozený Filip se 1. května 1884 oženil s Karolinou, roz. hraběnkou Thurn-Valsassina-Como-Vercelli, a z manželství vzešli dva synové a dvě dcery.

Jiří Douglas Vojtěch Damas hr. ze Sternbergu se narodil dne 10. prosince 1888 v Praze v Schönbornském paláci (dnes budova velvyslanectví USA, tehdy v majetku rodu Schönbornů, do něhož se přivádala Filipova sestra). Bezstarostné dětství prožíval Jiří zpravidla během letních měsíců v Čechách, z větší části však ve Vídni, kde rodiče bydleli v tamním šternberském paláci (Ungargasse 45, v majetku rodu do r. 1922). Rodina byla ve stálém styku s císařským dvorem, mladý Jiří si prý hrával v schönbrunnském parku s pozdějším císařem Karlem, který byl o rok

starší.

Matka Jiřího Sternberga byla energická žena s vyvinutým smyslem pro praktické stránky života a s přísnými morálními zásadami. Naproti tomu otec Filip měl zřetelný výtvarný talent, privátně také studoval malířství u Alfonse Muchy a Sigmunda l. Allemanda, malbě se jako koníčku věnoval po celý život a vytvořil řadu pláten, převážně výjevy bitevní a ze života vojenského. Některé jeho obrazy jsou doposud součástí expozice na státním hradě Českém Sternberku.

Jako většina současníků z podobných kruhů absolvoval také Jiří Sternberg gymnasiální studia soukromě, zčásti v Praze, zčásti ve Vídni, kde maturoval v r.1907. Téhož roku zemřel svobodný a bezdětný strýc Alois Sternberg a protože otec Filip vzhledem k svému uměleckému založení se necítil povolán k převzetí rozsáhlého majetku, stal se dědicem panství Český Sternberk a Radnice mladý Jiří, neboť starší bratr Zdeněk zemřel již r.1899 ve věku 14 let na kloubový revmatismus.

Vojenskou službu vykonal Jiří Sternberg jako jedno-roční dobrovolník u elitního 13. dragounského pluku prince Eugena Savojského (Savoyendragoner Nr.13). Přestože byl zapsán jako řádný posluchač vysoké školy zemědělské ve Vídni (v té době jediná takto zaměřená škola v Předlitavsku), byl nucen studia zanechat, protože správa rozsáhlého majetku si vyžadovala jeho osobní přítomnosti v Čechách. Privátním studiem však nabyl Jiří Sternberg hlubokého vzdělání, zejména historického, uměnovědného a jazykového; kromě češtiny a němčiny ovládal plynně francouzštinu a angličtinu.

Výbuch 1. světové války znamenal konec ilusí o dosa-
vadním světě a přinesl kruté zkušenosti celým generacím, které do té doby nepoznaly válku, vždyť pomineme-li oku-
pací Bosny a Hercegoviny v r. 1878, nebojovalo Rakousko
téměř 50 let. Také příslušníci doposud elitních útvarů
odložili parádní uniformy, byli oblečeni do polní šedi a
posláni do ohně fronty a špíny zákopů.

Téměř celou dobu války prožil mobilisovaný Jiří Stern-
berg na ruské frontě v Hallči a na řece Stochodu ve Voly-
ni. Jako záložní důstojník byl za všech okolností velmi
rozhádný a rozhodně nenáležel do kategorie čítankových
hrdinů. Přestože bojoval vždy se svým mužstvem v první
linii, neutrpěl po celou válku žádné zranění. V mezní si-
tuaci se projevil charakter hraběte, kterému bylo sice
válčení zcela proti mysli, avšak nikdy se nepokusil vy-
užít vlivných styků k tomu, aby se dostal z fronty do zá-
zemí. Věřen své přísné křesťanské výchově snažil se vždy
pomoci trpícím a postiženým, a to nejen na vlastní stra-
ně, ale i ruským zajatcům. Prožitky z 1. světové války
popsal Jiří Sternberg ve formě pamětí, které mají obdivu-
hodný rozsah 1400 rukopisných stránek.

V době mobilisace byl Jiří Sternberg poručíkem, válku
končil v hodnosti rytmistra, v jejím průběhu obdržel tato
vyznamenání: Vojenský záslužný kříž III. třídy s válečnou

dekorací a meči, Stříbrnou vojenskou záslužnou medaili s
meči, Bronzovou vojenskou záslužnou medaili s meči a Kar-
lův kříž oddílů.

V poválečném období došlo k prvému podstatnému zásahu
do stávajícího objemu velkostatků, který představovala
pozemková reforma. Na jejím základě byla dosavadnímu ma-
jiteli ponechána zhruba jedna třetina výměry zemědělské
půdy (na panství Český Sternberk 2 dvory z původních 8,
v Radnicích 3 dvory ze 6), větší část byla zabrána a vy-
tvořeny převážně tzv. zbytkové statky, malá část rozpar-
celována mezi jednotlivé rolníky. Téměř nedotčeno zůstalo
vlastnictví lesní půdy, jejíž výnosnost byla nižší a tu-
díž nebyl o ni zájem. Třebaže sternberský majetek i po
provedení první pozemkové reformy byl značný, ukazovaly
se záhy peněžní výnosy jako poměrně nízké zejména s ohle-
dem na to, že vlastníku zůstala povinnost údržby všech
dosavadních historických objektů. Zatímco někteří majite-
lé velkostatků započali za této změněné situace péčí o
svěřené kulturní památky již tehdy zanedbávat, nebylo to-
mu tak v případě Jiřího Sternberga. Výhodu měl v tom, že
hrad Český Sternberk převzal do svého držení po důkladné
opravě a statickém zajištění zdiva, které bylo provedeno
již v letech 1904-1905. V r.1908 byl zaveden vodovod, po-
zději elektřina. Další úpravy byly realizovány v r.1921 a
od té doby byl hrad rodinou vlastníka trvale obýván.
V letech 1922-1923 byla někdejší bašta kruhového půdorysu
na horní jižní terase přeměněna v kapli sv.Jiří, jejíž
oltář je ozdoben obrazem od Filipa hr. Sternberga s moti-
vem jmenovaného světce.

Dne 6. dubna 1921 se Jiří Sternberg oženil na zámku
v Chotělicích u Smidar s Kunhutou, dcerou Emanuela hr.
Mensdorff-Pouilly a Anny, roz. hr. Westphalen zu Fürsten-
berg. Harmonické manželství bylo obdařeno v průběhu příš-
tích 20 let celkem devíti dětmi, pěti syny a čtyřmi dce-
rami.

V průběhu relativně klidného období 20. a 30. let měl
Jiří Sternberg příležitost zabývat se svými zájmy a záli-
bami. Jako řada jiných potomků starobylých rodů zajímal
se o genealogii vlastních předků, přičemž pochopitelně
nepomíjel ani aspekty heraldické. Krásným plodem této zá-
liby je jeho knižní značka zhotovená podle nejstarší do-
chované sternberské pečeti na listině z r.1284, uložené
ve vídeňském Haus- Hof- und Staatsarchivu; původní opis
JAROSLAUS DE STERNBERG byl nahrazen zněním GEORGIVS COMES
DE STERNBERG.

Jiří Sternberg se však intensivně zabýval také obec-
nou historií, v mládí se silným akcentem na dobu napole-
onskou, později pak na dějiny třicetileté války. Tento
poslední zájmový okruh se realizoval mimo jiné v úcty-
hodné sbírce více než 500 ks mědirytin, které zobrazují
rozhodující válečné události, portréty významných postav
tohoto období, příp. jde o letáky, pamflety apod. Mezi
autory tohoto souboru nacházíme známá jména Matouše Meri-
ana, autora proslulého díla "Theatrum Europaeum", Jiljí

Sadelera, Václava Hollara z Práchně a dalších. Jiří Sternberg vypracoval ke grafické sbírce obsáhlý rukopisný katalog s komentáři k jednotlivým rytinám. Monotematicnost této sbírky při uvedeném počtu položek činí z ní v daném oboru jednu z nejucelenějších kolekcí v celoevropském měřítku.

Zájem Jiřího Sternberga o genealogii jej zcela logicky přivedl do Rodopisné společnosti československé v Praze hned v době jejího vzniku v r.1929; v prvním členském seznamu je uveden mezi 25 zakládajícími členy.(3) Genealogická studia přivedla Jiřího Sternberga k sestavení vývodu ze 32 předků pro jeho děti, který však neobnášel pouze suché údaje o jménech a datech, doplnění případně erby všech předků, nýbrž soustředil jejich dobové portréty, což představovalo pátrání po mnoha středoevropských zámeckých sbírkách. Podle veškerých nalezených podobizen byly pak vídeňským malířem Josefem Steinerem pořízeny kopie. Sternbergova práce byla publikována pod názvem "Galerie hrabat ze Sternbergu".(4) Vývod je zde doplněn výstižnou předmluvou z pera Jiřího Sternberga, v níž autor zdůrazňuje, jaké zásadní místo v genealogii má obraz nejen jako znázornění fysiognomie, ale také jako doklad o dobové módě, podobě vojenských stejnokrojů, resp. vojenského oblečení, o hodnostech, rádech, vyznamenáních apod.

Ačkoliv Jiří Sternberg působením vrozené skromnosti nebyl typem "spolkaře" a mnohá nabízená členství v různých zájmových organizacích ve vši zdvořilosti odmítal, přece jen se sluší připomenout jeho dlouholetou činnost ve funkci předsedy kuratoria "Vincentinum", kde byla organizována péče o nevyléčitelně nemocné. Za tuto práci jej vyznamenal papež Pius XII. komturským stupněm řádu sv. Řehoře Velikého. Jiří Sternberg byl také rytířem a později komturem bavorského řádu gv. Jiří. Pokud to předválečné poměry dovozovaly, zúčastňoval se pravidelně řádových shromáždění a oslav.

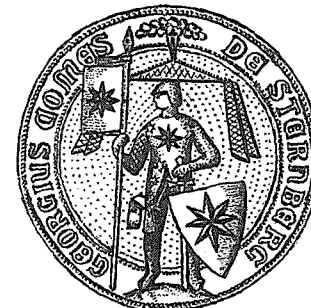
V době ohrožení republiky a následné nacistické okupace zůstal pán na Českém Sternberku dobrým Čechem. Jeho vlastenectví nebylo okázalé, nepodílel se např. na prohlášení potomků české šlechty o věrnosti státu v jeho historických hranicích, které bylo koncipováno a předáno presidentu Československé republiky Dr. Edvardu Benešovi v září r.1938, přesto však zůstal věrný národní tradici svého rodu a nepřistoupil na jakoukoliv formu spolupráce s Němci. Sestra Jiřího, Sita, provdaná hr. Mensdorff-Pouilly, byla v této době, v r.1943, postižena konfiskací Jemniště, které bylo nacistickými orgány poskytnuto jako náhrada kolaborantskému novoštitnému rodu Danků z Esse, jejichž dosavadní panství Tloskov bylo začleněno do zřizovaného cvičiště jednotek SS v oblasti Neveklovska a Sedlčanaka.

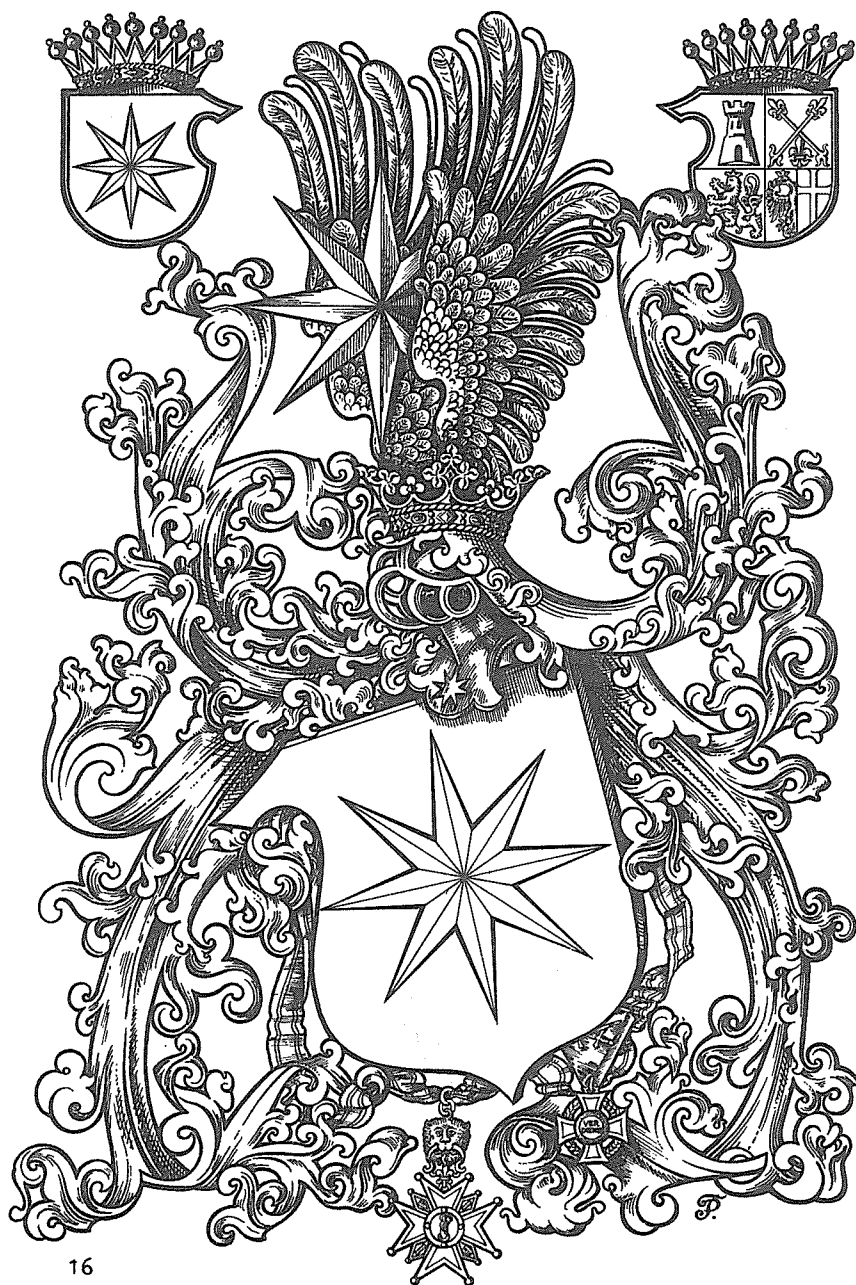
Postoj Jiřího Sternberga za okupace přispěl ještě více k jeho oblibě mezi místním obyvatelstvem, která vyústila v květnu r.1945 ve spontánní volbu "našeho pana hraběte" za předsedu revolučního národního výboru. I když v této funkci působil jen krátkodobě, byla dalším vkladem k

jeho popularitě, která se projevila znovu v r.1949 při revisi pozemkové reformy, kdy byl zbytek šternberského majetku včetně hradu Českého Sternberka zestátněn. Tehdy se díky úsilí místního obyvatelstva a za přispění některých okresních funkcionářů prosadilo, že Jiří Sternberg byl v rozporu s původními záměry ústředních orgánů ponechán na zestátněném hradě jako jeho správce. Nebylo to pro něho nic nového, poněvadž úlohu průvodce na turisticky zpřístupněném hradě již vykonával od r.1945. Celý syllabus prohlídky hradu byl prací Jiřího Sternberga a přednášel se v nezměněné podobě ještě po řadu let. Sám starý pán byl průvodcem na Českém Sternberku až do r.1959, kdy ve svých 71 letech ukončil zaměstnání a zůstal odkázán na nepřiměřeně nízký starobní důchod. Zcela pochopitelně přinesla tato léta Jiřímu Sternbergovi a jeho rodině vážné existenční problémy. Díky praktické aplikaci křesťanských zásad do běžného života se mu však dařilo těžkosti překonávat bez zášti vůči okolnímu tak překotně se měnícímu světu.

Když v lednu r.1965 odjížděl Jiří Sternberg s manželkou k nejstarší dceři do Rakouska a odtud pak do Aufhofenu v jižních Tyrolích, netušil nikdo ze zúčastněných, že jeho dny se naplňují. Zesnul nečekaně dne 24. července 1965 na selhání srdeční činnosti ve věku nedožitých 77 let a pochován byl na hřbitově v Aufhofenu.

Když se hraběcí syn před 100 lety narodil, spěl sice "věk páry" již ke svému závěru, ale využití elektriny bylo v plenkách, na silnicích se ještě neukázaly ani první automobily a o letadlech těžších vzduchu se jen snilo. V době jeho úmrtí okolo Země kroužily družice, přes oceány se létalo během několika hodin a elektronika začala pronikat do každodenního života mladé generace. Podobně pronikavé byly také změny ve společenském uspořádání světa, totožná však zůstala hierarchie základních lidských hodnot. A z tohoto pohledu naplnil Jiří Sternberg rodové heslo beze zbytku.

Poznámky:

K často diskutované otázce ortografie šlechtických příjmení a predikátů autor uvádí, že vlastní jména jednotlivých osob jsou psána pravopisem německým event. staročeským, pokud dotyčné osoby příjmení a predikátů v této podobě skutečně používaly. V případech použití adjektiv od vlastních jmen odvozených je nutno se řídit normou danou Pravidly českého pravopisu; důsledně je tedy psáno "Kašpar hrabě ze Sternbergu", naproti tomu však "Šternberská jubilea".

- (1) Např.: Pozemská, Naďa: Životopis Národního muzea. In: Náš domov, páteční příloha Zemědělských novin, 23, 10.6.1988, s.8-9.
- (2) Barthélemy Faujas de Saint-Fond (17.5.1741-19.7.1819), významný francouzský geolog a paleontolog. Zabýval se studiem vulkanických jevů a pozůstatků vulkanické činnosti. Byl profesorem na pařížské Jardin des Plantes. Výsledky svých studií a výzkumů uložil do několika vědeckých prací a pojednání.
- (3) Rodopisná společnost československá v Praze byla založena na ustavující valné hromadě dne 13.3.1929 v Obecním domě v Praze. Členská základna byla rozdělena do dvou kategorií: I. Členové zakládající. II. Členové řádní - A Korporace, B Jednotlivci. Jednorázový zakládající příspěvek sloužil k vytvoření kmenového spolkového jmění.
- (4) ze Sternbergu, Jiří hr.: Galerie hrabat ze Sternbergu. In: Časopis Rodopisné společnosti, XIII./1941, příloha Rodopisná galerie V., s.17-26 (1-10), obr.2.

Literatura:

Slovník naučný, 5.díl, Praha 1866, s.562-576, heslo Museum království českého; 9.díl, Praha 1872, s.146-155, heslo ze Šternberka.

Ottův slovník naučný, XVII., Praha 1901, s.892-902, heslo Museum království českého; XXIV., Praha 1906, s.777-788, heslo ze Šternberka.

Davídek, Václav: Nástin vývoje hrabat ze Sternbergu a z Mensdorff-Pouilly. In: Časopis Rodopisné společnosti, XIII./1941, příloha Rodopisná galerie V., s.27-35 (11-19), obr.1, pozn. Zde uvedena další lit.

Tywniak, Jiří: Český Šternberk. Středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Praze, Praha 1974. Nestr. /16 s./, 16 s. barevná obr. příl., 3 mapky, obr. na obálce, lit.8.

Poděkování:

Podrobné biografické údaje o Jiřím Sternbergovi poskytl s nevšední ochotou pan Zdenko Sternberg z Vídně. Cenné rady z oboru faleristiky poskytl rovněž velmi ochotně pan Dr. František Lobkowicz z Prahy. Oběma pánům náleží autorův upřímný dík.

Sternbergische Jubiläen

In 1988 sind es 170 Jahre seit der Gründung des Nationalmuseums in Prag. Als sein Entstehungstag wird der 15. April 1818 verstanden. An diesem Tag wurden vom Obersten Burggrafen des Königreiches Böhmen Franz Anton Graf Kolowrat-Liebstejn die Gründungsurkunde unterzeichnet, welche von einer Deputation des böhmischen Adels vorgelegt wurde. Die Landesstände organisierten eine Geldsammlung zur Unterstützung des gegründeten Museums. Besondere Verdienste um die Gründung und anfängliche Existenz des Museums erwarb sich Franz Joseph Graf von Sternberg und Manderscheid und Kaspar Graf von Sternberg. Zufälliger Weise ist das Jahr 1988 ein Jubiläumsjahr beider genannten Persönlichkeiten.

Franz Joseph Graf von Sternberg und Manderscheid wurde am 4. September 1763 geboren, d.h. vor 225 Jahren. Von seiner Mutter ererbte er den Namen und das Wappen des Geschlechtes von Manderscheid. Die rheinländischen Erbgüter dieses Geschlechtes wurden in den napoleonischen Kriegen von Frankreich eingezogen. In Prag knüpfte Sternberg-Manderscheid Verbindungen an mit tschechischen Gelehrten seiner Zeit und widmete sich dem Geschichtsstudium. Er galt als Sammler von Münzen und Graphiken. Von ihm kam der Impuls zur Gründung der Gesellschaft der Vaterländischen Kunstfreunde und seit 1802 ist er bis an sein Lebensende Präsident dieser Gesellschaft geblieben. Er unterstützte den jungen František Palacký und machte sich für dessen Ernennung zum Historiographen des Königreiches Böhmen verdient. Ausser den Verdiensten um die Gründung des Nationalmuseums war Franz Joseph viele Jahre lang als Mitglied des Museumsausschusses tätig und bekleidete das Amt des Schatzmeisters bis zu seinem Tod im Jahre 1830. Dem Nationalmuseum widmete Sternberg-Manderscheid seine Münzsammlung (insgesamt 3760 Stücke), die zum Grundfonds der numismatischen Sammlung dieses Institutes geworden ist.

Kaspar Graf von Sternberg, geboren 1761, studierte Theologie und wurde Regensburger Kanoniker. Seit den 90. Jahren des 17. Jh. begann sein intensives Studium der Botanik und der Paläobotanik. Zu seinen Bekannten zählten bedeutendste Naturwissenschaftler aus ganz Europa. In 1806 verweigerte er es ein Te Deum laudamus anlässlich des Sieges Napoleons bei Jena zu zelebrieren und verzichtete kurz nachher auf sein kirchliches Amt. Er verblieb jedoch in Regensburg, wo er im neugegründeten wissenschaftlichen Institut wirkte und einen botanischen Garten gründete. Als dieser infolge der Kriegsereignisse im Zusammenhang mit der Schlacht bei Eckmühl völlig zerstört wurde, begab sich Kaspar Graf von Sternberg nach Böhmen, wo er sich in der ererbten Herrschaft Radnice bei Pilsen niederliess. Er widmete sich weiterhin botanischen und paläontologischen Studien. Das Ergebnis dieser Tätigkeit war das Publizieren von etwa 80 wissenschaftlichen Arbeiten in den Jahren 1802-1838. Um das Nationalmuseum machten sich Kaspar Sternberg verdient nicht nur als Organisator bei den Anfängen des Museums, er vermachte der Anstalt sein Herbarium mit 9000 Positionen sowie umfangreiche paläontologische Sammlungen von versteinerten Pflanzen. Seit dem Ableben des Kaspar Graf von Sternberg (+ 20. Dezember 1838) sind 150 Jahre verflossen. Beide erwähnten Sternbergs zählen zu den prominenten Vertretern der jüngeren Phase der tschechischen nationalen Renaissance.

Als dritter der Jubilanten erscheint Georg Graf von Sternberg, der letzte adelige Besitzer des altertümlichen Geschlechtssitzes, der Burg Český Sternberk, der vor 100 Jahren (10. Dezember 1888) geboren wurde. Seine Kindheit und die jungen Jahre verbrachte er in Böhmen und in Wien,

wo er in 1907 die Reifeprüfung ablegte. Kurz nachher gelang er in den Besitz der Familiengüter, nach seinem Onkel Alois. Den ganzen I. Weltkrieg verbrachte er an der Ostfront, in Galizien und Wolhynien, wo er allseits seinen gütigen Charakter unter Beweis stellte sowie Anteilnahme mit den Kriegsgeschädigten und den russischen Gefangenen. In Anerkennung seiner Verdienste erhielt er mehrere Auszeichnungen, die höchste war das Kriegsverdienstkreuz III. Klasse mit Kriegsdekoration und Schwertern. Nach dem Kriegsende erlitt das Grundeigentum des Geschlechtes beträchtliche Einbussen als Folge der Agrarreform. Die geschmälernten Erlöse erwiesen sich als unzureichend für die Instandhaltung aller Kunstdenkmäler, die sich im Familienbesitz befanden. Nichtsdestoweniger bemühte sich Georg Sternberg um das Erhalten der Burg Český Sternberk und widmete sich der Pflege der Familientradition. Er studierte die Genealogie des Geschlechtes, sein Exlibris wurde nach dem ältesten erhaltenen Sternberg-Siegel gestaltet (aus dem Jahr 1284), er brachte eine Sammlung von Portraits der 32 Urahnen seiner Kinder zusammen. Diese Ahnengalerie wurde in der Zeitschrift der Genealogischen Gesellschaft in 1941 veröffentlicht. Er widmete sich der Pflege der unheilbar Kranken im Verein "Vincentinum", wofür Georg Sternberg zum Komtur des päpstlichen Ordens vom Hl. Gregor dem Grossen gekürt wurde. Ausserdem war er Ritter, später Komtur, des bayrischen Ordens vom Hl. Georg.

In den Jahren der Nazi-Okupation profilierte sich Georg Sternberg als tschechischer Patriot, was in seiner Popularität in 1945 seinen Niederschlag fand, als er von der lokalen Bevölkerungspontan zum Vorsitzenden des örtlichen Revolutions-Nationalausschusses gewählt wurde. Nach der Verstaatlichung der Burg Český Sternberk verblieb er daselbst und wirkte als Verwalter der Burg. Vorher schon gelang es Georg Sternberg in der Burg eine Sammlung von über 500 Stichen aus der Zeit des 30-jährigen Krieges aufzubauen. Er schuf auch einen Syllabus für die Burgbesichtigung, der viele Jahre lang in Gebrauch gewesen ist. Im Januar 1965 fuhr Georg Sternberg zu Besuch zu seiner Tochter nach Österreich und Italien, wo er unerwartet am 24. Juli 1965 kurz vor seinem 77. Geburtstag verstarb. In der Zeitepoche seines Lebens verzeichnete zwar die Technik und die Gestaltung der Gesellschaft unglaublich tiefgreifende Veränderungen, unangetastet jedoch blieben die Grundprinzipien der menschlichen Existenz, die von Georg Sternberg stets Vorbildlich gewahrt und erfüllt wurden.

Übersetzung von
Zdenko G. Alexy

Ilustrace:

- na s.6 Portrét Františka Josefa říšského hraběte ze Sternbergu-Manderscheidu.
na s.8 Portrét Kašpara hraběte ze Sternbergu.
na s.15 Knižní značka Jiřího Sternberga.
na s.16 Erb Jiřího Sternberga jako kontura bavorského řádu sv. Jiří.
na s.20 Fragment šternberského erbovního znamení hvězdy z hradu Lukova na Moravě (v držení rodu od 1.pol. 14.stol. do r.1516); nyní je fragment osazen na budově školy v Lukově.

NEVÁBNÉ ŘEMESLO

Jaroslav Jásek

Zdravověda čili hygiena měla od nepaměti dvě sféry - péči o duši a péči o tělo. Zatímco péči o duši se věnovali filosofové, teologové a umělci, k péči o tělo velkou měrou přispívali příslušníci poněkud nevábného řemesla - mydláři.

"Mýdlo je výrobek, který pomocí vody z rozličných těl, obzvláště ze tkanin, nečistotu a špínu vypravuje." (1)

Protože hygiena patřila více-méně k životnímu stylu, provázejí nás očištné pomůcky, k nimž mýdlo bezesporu patří, celým vývojem lidské společnosti. Při kategorizaci materiální a duchovní úrovně je posuzování národa závislé na kultuře duchovní, na pracovitosti a na výši zdravotně-ného snažení a jeho výsledcích; to platí dnes stejně jako před staletími.

U nás se zejména v období renesance a humanismu objevují mnohé naučné spisy nabádající k dodržování hygienických zásad.

"Když se stůl ubrusem přikryje
a ruce v medenici umyje
jídla na stůl podávati budú." (2)

Zejména 2. pol. 16.stol. přinesla rozmach přírodních věd a tím i poněkud jiný náhled na osobní hygienu. Kromě různých kalendářů, letáků či učebnic se objevuje množství zdravotnických příruček, kde se mnohdy použití mýdla sklonuje ve všech pádech a hygiena se náležitě prosazuje.

"Kuchařko, chceš-li dobrou chválu mítí,
poslechni, kterak ji máš zasloužiti:
Hrnce, mísy, talíře, rožny, lžíce
a což v kuchyni potřebuješ více,
umyté sklid tu, kdež náleží, zřádej,
v každém místě hospodynky pořádej.
Stroj jídlo čistotně ..." (3)

Mýdlo mělo a stále má v lidské společnosti nezastupitelné místo. Mydlářství však, jako řemeslo, bylo poněkud na okraji ostatních profesí. Nebylo vždy tak vonavé, jako je dnes a jeho výroba nepatřila k nejpríjemnějším pracím. Základní surovinou býval většinou nepřilíživá kvalitní a už vůbec ne čerstvý tuk a kosti. Dílny byly většinou umístěny v suterénních, špatně větratelných prostorách, takže se nelze divit, že řemeslo mělo pověst odpudivého počínání. Rakovnický mydlář František Otto, jehož značka - rak - je i dnes na výrobcích Rakony, popisuje stav mydlářských dílen v r.1861 takto: "Získat učební místo nebylo lehké. Chodili jsme s tatínkem po pražských mydlářích a kolikrát jsme vešli do dílny nízké, začouzené, nikdy nevětrané, a

proto škaredě páchnoucí, až se tatínek lekal, že by jeho syn měl být v takové lidomorně."(4)

Zlomem v technologii výroby mýdla bylo období před 1. světovou válkou. Ve 20. letech našeho století již existovalo 99 druhů mýdel pro domácí i průmyslovou potřebu; stalo se také chemickou sločeninou pro další průmyslové procesy.(5)

V současné době je výroba mýdla jedním z programů tukového průmyslu. Co všechno předcházelo současnému stavu technologie a organizace výroby, nám připomene pohled do historie mydlářství jako řemesla a mydlářských cechů, provozujících toto podcenované, odpudivé, ale velmi potřebné řemeslo.

Mydlářské řemeslo svou technologií zpracování výchozí suroviny patří do oboru řemesel zacházejících s tuky. Do této kategorie patří ještě svíčkaři (svícníci - candelatores, 6), voskaři (voštináři, voštníci), kteří spolupracovali s medaři (brtníky) a olejníci. Některá z uvedených řemesel se ve svém vývoji prolínala, protože se doplňovaly či byly shodné jejich výrobní technologie.

Mydláři používali jako základní surovinu lůj, z něhož vařili mýdlo a zhotovovali i lojové svíčky.

Svíčkaři dělali svíčky z loje ale i z vosku, který získávali zpravidla od voskařů. Ti zase měli někdy právo svíčky zhotovovat samostatně. Řemesla se proto často prolínala, což bylo příčinou vhodné výrobní kooperace, ale častěji různých sporů, jak vyplývá ze stručného historického vývoje těchto řemesel, především řemesla mydlářského.

Na konci 13. stol. se mydlářství jako organizované řemeslo v podstatě neobjevuje. Vaření mýdla bylo jednou z typických domácích prací hospodyn, někde přetrvávající až do 20. stol., i když se v tomto období mýdlo do Čech nejen dováželo, ale i z Čech vyváželo.(7) Jednalo se o výrobky, které s největší pravděpodobností vycházely z domácích dílen, nikoli však organizovaného cechovního řemesla, jak tomu bylo později, kdy mydlářské výrobky proslavily i taková města jako Benátky, Janov, Savonu či Marseille.(8)

Na našem území se na poč. 14. stol. odděluje z práce s tuky mydlářství jako řemeslo a to pravděpodobně jen v Praze. Mydlářů bylo do konce století registrováno pouze sedm. V tomto období se také specialisují svíčkaři či svícníci jako samostatní řemeslníci. Ve Starém Městě pražském dostali měšťanství v r. 1354 čtyři svíčkaři a do r. 1419 jich v celé Praze pracovalo třináct.(9)

Koncem 14. stol. se také objevují voskaři, i když dílčí zmínky o jejich práci byly již dříve.(10)

Ani na poč. 15. stol. nebylo mydlářské řemeslo příliš silné.(11) V r. 1464 v Novém Městě pražském požádali mydláři o schválení statut; ta byla schválena zároveň s právem monopolu prodeje mýdla.(12) Nová statuta cechu mydlářského byla schválena r. 1498; je zajímavé, že se v nich ještě hovoří o víře podobojí. Mistrovským kusem v této době byla ukázka kotle s dokončeným mýdlem. Tento cech byl potvrzen zejména proto, aby odstranil konkurenci cizích výrobců. Zároveň se mydláři zavazují, že výrobu mýdla vy-

lepší. V artikulech se také stanoví, že tomu, kdo nebude v cechu, se zabaví kotel.(13)

V r. 1524 byl na Starém Městě pražském dvacet mydlářů, v r. 1526 patnáct. Rozvoji tohoto řemesla stále bránila domácí výroba mýdla i fušování jiných řemesel. Např. městský úřad v Litoměřicích byl nucen naříditi místním řezníkům, aby svíčky a mýdlo kupovali u mydlářů.(14) Po suspendaci cechů králem Ferdinandem I. požádali pražští mydláři pravděpodobně již v r. 1558 o obnovení cechu. Do městských knih však dali svůj řád zapsat až r. 1564. Ví se, že v tomto řádu je uvedeno "přístupné" do cechu sumou 16 grošů českých. V téže roce byl také potvrzen řád pro mydláře a svíčkaře o společném nákupu a rozdělování výrobních surovin, lojů a popela.(15)

Velmi závažné a zajímavé byly spory mezi mydláři a řezníky o vaření mýdla. Dokládají to dvě události, jedna z r. 1575, druhá z r. 1579.

V r. 1575 se hádali pražští mydláři a řezníci o lůj, resp. o zhotovování lojových svíček. "Soudní apelace" rozhodla, že výsady a práva se dávají řezníkům ne pro jejich vlastní užitek, ale pro zajištění služeb občanům města. Zůstává pravdou, že konšelé Starého Města pražského nutili k vytváření zásob i řemeslníky nepotravinářského zaměření, tzn. i mydláře, svíčkaře či voskaře.

V r. 1579 byli někteří mistři mydlářů a svíčkařů zavřeni, protože zavinili nedostatek svíček, čímž "učinili městu velkou potupu". Zároveň byl řezníkům doručen příkaz, aby "sami svobodně svíčky dělali, tak aby dostatek byl v svíčkách". Celou problematiku dokresluje i příhoda z r. 1583, kdy starší mydláři sebrali v pražském Ungeltu komusi nežládaný lůj. Museli ho však zaplatit, protože v Ungeltu jim nepříslušelo právo ohledávání lojů; to příslušelo podle císařského dekretu osobám pověřeným k tomuto úkolu radnicí.(16)

V 17. stol. jsou zprávy o pražských mydlářích velmi kuse a vztahují se k drahotě řeznických lojů, ke sporům s řezníky obecně a ke sporům mydlářů a svíčkařů o výrobní monopol.(17)

Až do sm. se informace o cechovním dění mydlářského řemesla, příp. příbuzných oborů, vztahovaly vesměs na lokalitu Prahy. Důvodem je určitá ucelenost těchto informací. Zprávy z ostatních lokalit jsou kuse a nesoustavné. Přesto se v nich objevují některé zajímavé údaje o sledovaném řemeslu. K r. 1592 se uvádí, že si cech koželuhů a mydlářů v Chrudimi vedl při obnovení hospody velmi skromně a utratil jen 40 grošů míšenských. K témuž roku se uvádí kniha cechu a víme, že v r. 1600 tento cech ještě existoval.

V r. 1603 se stal cech pražských mydlářů zemským a zapůjčil mladoboleslavským mydlářům svá statuta. Ti je dále zapůjčili mydlářům chrudimským, z čehož vznikl velký spor, který skončil tím, že chrudimští museli sami žádat o pražská statuta. Bylo také domluveno, že chrudimští mydláři jako jiní venkovští budou používat pražská statuta, zeleňého početního vosku - pražský vrchní cech pečetil voskem

červeným - a že pražský mydlář bude na chrudimském jarmarku postaven na přední místo. V r.1614 se v Chrudimi opět sloučili mydláři s koželuhy, aby vytvořili silnější cech. K r.1716 pak existuje záznam o cechu chrudimských mydlářů a svícníků.(18)

Mimopražští mydláři se spojovali s různými jinými řemesly. Při malé početnosti těchto řemeslníků je to pochopitelné a logické. V r.1538 se objevuje v Hradci Králové společný cech mydlářů, kupců a kramářů (19) a v r.1588 společný cech mydlářů, špendlíkářů, kupců a kramářů. Ve statutech měly přísně stanovený počet cechmistrů ve vedení společného cechu.

K mladoboleslavskému cechu patřili v 16.stol. mydláři a svíčkaři z Turnova, v téže století existoval na Plzensku krajský mydlářský cech, samostatný cech měli v r.1599 mydláři z Loun.(20) V r.1659 byl ve Vlastějovicích společný cech voskařů a mydlářů.(21) Nelze opominout ani cechovní dění mydlářů a voskařů v Mostě v 17. a 18.století.(22)

Zprůmyslnění výroby mýdla nebylo v 19.stol. vůbec překotné a středověký způsob výroby přetrvával v podstatě až do počátku 20. století. Těsně před 1. světovou válkou si začali mydláři pořizovat první parní kotle, zavádět moderní účetnictví a měnit své řemeslo pozvolna v průmysl. Výroba se postupně modernisovala, byly zakládány mydlářské firmy a spolky a rozšiřoval se výrobní sortiment.(23)

Symbolika mydlářského řemesla vychází z jednoho úkonu při výrobě mýdla a je proto nezbytné alespoň ve stručnosti popsat základní středověký výrobní proces, na jehož konci se objevuje kostka mýdla.

Na dlažbě je nutno udělat "hrob", tj. navršený prosetý popel s udusanou hrází, uprostřed vyhloubit důlek a nalít do něho vodu. Pak se přidá pálené vápno a za neustálého míchání se hasí. Tato směs se dá do "kštelu" (kádě) vyluhovat. Takto získaný louh se vypustí do "zunftu" (menší kádě). Louhem se mění lůž v mýdlo. Směs se naleje do "štorců" (velkých nádob) a vaří se 5-8 hodin. Po vylití vzniklé tekutiny na dlažbu se vytvoří hmota želatínového charakteru. Ta se dá do kádě a rosoluje se kuchynskou solí za stálého přidávání louhu. Po vyhasnutí ohně se mýdlo "vysráží" přes hrubé plátno do jiné kádě. Louh se tím oddělí od mýdla. To se vrátí zpět do "štorce" a vaří se znovu asi 5 hodin s louhem, prosoluje se a po dalším tříhodinovém vaření se mýdlo přestává lepit, vyloupne se a nevypouští vodu. Husté mýdlo, oddělené od louhu, se vyjmuje a dávalo do rozebíratelných forem, po vyklopení se krájelo drátem na hranoly.(24) A tento poslední úkon - krájení mýdla drátem - se stal základním symbolem mydlářského řemesla.

Když se císař Karel IV. vracel r.1357 z Itálie, vyšly mu pražské cechy "pod praporce" vstříc. Poté císař stanovil pořádek určující pořadí cechů, v němž při slavnostech měly defilovat. Mydláři spolu s vápeníky se shromažďovali pod praporcem koželuhů na 16. místě. Korouhev byla bílá s

červenou růží, rejčí a pořízky.(25)

Celepražský cech mydlářů a svíčkařů dostal od císaře Maxmiliána II. dne 12.3.1571 zároveň s potvrzenými statuty tento znak: V modrém štítu visle postavený štuk mýdla krájený od spodu nahoru zlatou strunou s černým páskem, který drží z oblaku v hlavě štítu po lokty vynikající ruce s červenými rukávy. Po stranách štku šikmé žluté voskové "rytířské" svíce na dřevěných holích.(26) Pečeť stejného obsahu byla zhotovena v r.1579.(27) Obdobná pečeť pražských mydlářů se dochovala z r.1583.(28) Ve výzdobě Staroměstské radnice datované do 16.stol. je použit tentýž znak.(29)

Císař Rudolf II. dne 29.8.1597 pražským mydlářům tento znak potvrdil a povolil jim pečetění červeným voskem.(30) K tomu uvádí Antonín Rybčeka: "Majestátem císaře Rudolfa II. nařídil ... poněvadž mistři mydlářští připojení jsou dříve k jiným cechům, zvláštního štítu a pečete neuzívali a teprve, když v samotný cech se spojili, aby ... pečeti užívatí mohli ... potvrzeno ..."(31) Následuje popis původního znaku z r.1571. Jde o rozpor. Neznali mydláři svůj původní znak nebo ho neuzívali? Nebo ho neznala císařská kancelář? Obojí se nezdá pravděpodobné, vždyť šlo o potvr-

zení znaku. Je možné, že v listině bylo nutné popsat mydlářský znak před udělením práva pečeti červeným voskem. Poněkud v jiné podobě je, díky výtvarné licenci, zobrazen mydlářský znak v Pamětní knize novoměstského skladu slanečků v Praze z r.1615.(32) Ruce drží strunu krájející kostku mýdla vyrůstající z oblaků umístěných na okrajích štítu. Původní symbol mydlářů užívali také chrudimští mydláři a svíčkaři na pečeti přitiskované na listině ze dne 4.2.1625.(33)

Cech pražských mydlářů a svíčkařů podal, na podkladě svých zásluh o obranu Prahy proti Švédům, žádost dne 28. 6.1650 o polepšení znaku k císaři Ferdinandovi III. Císař žádosti vyhověl a udělil cechu privilegium ze dne 21.2. 1653 daným v Řezně tento znak: Štít třikrát dělený. První pole je černé, druhé červené, třetí bílé a čtvrté modré. Přes druhé, třetí a čtvrté pole je postavena táfle mýdla se třemi cejchy (1+1+1), provázená dvěma šikmými hořícími svíčkami. V horním černém poli je na modré desce otočené zeleným vavřínovým věncem zlatá korunovaná litera F III. Věvec drží jednou rukou dva letící andělé v červené říze, druhou rukou drží strunu krájející mýdlo. Nad štítem český lev drží zlatý sví-

cen s hořící svíčí. Přikrývadla jsou zlato-černo-bílo-červeně-modrá. Štít provázejí dva muži v brnění s tasenými meči, na přílbách mají pět pštrosích per v barvách modré, bílé, červené, žluté a černé.(34)

Stejná symbolika je užitá na pečeti listin kutnohorských mydlářů ze dne 3.1.1776 a pražských mydlářů ze dne 7.10.1841.(35)

Z 2.poloviny 17.stol. se také dochovala cechovní pokladna pražských mydlářů, bohužel bez ozdob, které by připomínaly mydlářské atributy.(36)

Z r.1750 je dochován znak příbuzného oboru, cechu pražských voskařů: Červeně-zeleně dělený štít. V horním poli litery MT pod korunou, v dolním dvě zkřížené svíčky a dva voskové, spirálovitě stočené sloupky. Kolem znaku je opis Sigill der Wachszieher der prager Stadte ANNO 1750.(37)

Obecně lze říci, že základním atributem mydlářského cechu jsou ruce krájející strunou kus mýdla. Dokládají to dochované cechovní památky, přestože jejich výskyt je nepatrný.(38) Jedinou zvláštností je informace, že mydláři měli ve znaku svazek stříbrných svící v modrém poli a jako patronku sv. Marii di Monte.(39) Pokud je toto tvrzení pravdivé, pochybuji, že platí pro oblast střední Evropy. Pro srovnání uvádím:

Slezský cech mydlářů z dnešního Czeszyna užíval na pečeti tento symbol (oficiální popis): "V pečetním poli stojí velký blok mýdla provázený dvěma postavami, které drží v jedné ruce svazek provazů". "Svazek provazů" je poněkud podivný termín; domnívám se, pokud to špatně čitelná reprodukce pečetního pole dovolí, že by postavy mohly držet svazek svící.(40) Popsaný svazek totiž připomíná svazek svíček na gyorském pečetiidle mydlářského cechu z r.1757. V pečetním poli drží dva dvouocasí korunovaní lvi, stojící jednou nohou na bloku mýdla s pěti cejchy, svazek svíček, nad nímž je umístěn malý uherský znak, provázený letopočtem 17 - 57. Opis: SIGIL : CEHAE MAGIST : SMEGMAT : CATHOL : IAVRIN + .(41)

Na cechovní tabulce mydlářského cechu z r.1784, uložené ve Východoslovenském muzeu v Košicích, je tento znak: V korunovaném štítě svazek svící vějířovitě rozložených nad ležícím kusem mýdla se třemi cejchy. Štítníci jsou dva lvi.(42)

Mydlářské dílny 19. a 20. století ustoupily, na rozdíl od jiných řemesel, např. mlynářského, sladovnického, od užívání symbolu svého řemesla na obalech výrobků, na tiskovinách či na výrobcích samotných. Je obtížné rozhodnout, zda to bylo díky nedostatečně vyvinutému řemeslnému citění, které asi nebylo nikdy tak silné v důsledku malého počtu řemeslníků v předchozím období, či díky změně technologie výroby se symbol, typický pro tento druh činnosti, stal nesrozumitelným. Skutečností zůstává, že každý výrobce užíval ve 2. pol. 19. století a zejména pak v první třetině 20. století pouze výrobní značku své firmy nebo

dokonce jenom graficky ztvárněný název.(43)
Tímto způsobem původní atribut mydlářského řemesla v podvědomí veřejnosti zcela zanikl na rozdíl od mýdla, které nás stále provází v denním životě.

Prameny, literatura, poznámky:

- (1) Pecelt, A.: Mizející řemesla. Praha 1958, s.184.
(dále cit. Pecelt, Řemesla)
- (2) Zrcadlo marnotratných. /1.pol. 16.stol./ Památník národního písemnictví v Praze, nesign.
- (3) Rodovský z Hustiřan, Bavor: Kuchařství to jest knížka o rozličných krmích. Praha 1975, s.31.
- (4) Mýdlo vždy nevonělo. (Z historie výrobků tukového průmyslu.) In: Děčko, příl. časop. ABC, 1987, č.7, nestr.
- (5) Kafka, J.: Domáci vševěd. Díl II., CH-M. Praha 1925, s.751-758.
- (6) Nezaměňovat se svícnaři - výrobci svíců.
- (7) Winter, Z.: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, s.76, 107. (Winter, Dějiny)
- (8) /Pilnáček, J./: Královéhradečtí mydláři Pilnáčkové vzpomínají 125 let své práce. Soukr. tisk, Hradec Králové /1937/, s.5. (Pilnáček, Mydláři)
- (9) Winter, Dějiny, s.130.
- (10) Voskaři či voštníci (cerae fusores) se objevují již koncem 13.

stol. hlavně v nových městech, ale ještě na konci 14.stol. patřili k "nehojnému řemeslu". Mezi staroměstskými měšťany se objevuje v r.1383 pouze jediný. Ve všech pražských městech jich bylo do r.1419 pouze šest. Mistři voskaři spolu s obchodníky sháněli vosk, který přepouštěli a prodávali ho svíčkařům. Mnohdy z něho vyráběli voskové svíce. Nejdříve se u nás používal vosk surový. Bílý vosk byl dovážěn z Itálie. Za krále Jana Lucemburského už byla údajně i u nás známa metoda bělení vosku. Jan Lucemburský také udělil pražskému měšťanu Janu Bavorovi v r.1342 "úřad lití vosku" - officium fusoriae cerae, který císař Karel IV. r.1350 potvrdil vč. slévárny. (Winter, Dějiny, s.130-131).

- (11) Ve Starém Městě pražském jsou k r.1429 uváděni čtyři mydláři. (Winter, Dějiny, s.398).
V Táboře se v pol. 15.stol. dokládá pouze jeden mydlář. (Winter, Dějiny, s.426).
- (12) Archiv hlavního města Prahy (AHMP), Miscell., 15.G.7.
- (13) AHMP, č.2079, nesign.
- (14) V r.1457 bylo v Praze 12 svíčkařů, v r.1524 pouze 2. Toto řemeslo bylo "ukryto" u mydlářů, kteří dělali svíce nejen z loje ale i z vosku. (Winter, Dějiny, s.426-427).
- (15) Winter, Z.: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, s.64, 230, 260, 366. (Winter, Průmysl).
- (16) c.d., s.5, 86, 132.
- (17) c.d., s.73, 77, 138, 391.
- (18) c.d., s.23, 24, 42, 99, 118, 121, 191, 231.
- (19) Pilnáček, Mydláři, s.5.
- (20) Winter, Průmysl, s.34, 93, 130.
- (21) Klapka, K.: Cechovní památky obce Vlastějovic (okres Dolní Kralovice). /Vlastějovice/ 1936, příl. obr.7.
- (22) Tematika je pro tuto lokalitu komplexně zpracována ve Věstníku okresního archivu v Mostě na rok 1977, kapitola III. Dějiny jednotlivých cechů v Mostě - Cech voskařů a mydlářů, Janem Netíkem.
- (23) Např. firma František Otta, předchůdce dnešního n.p. Rakona v Rakovníku.
- (24) Pecelt, Řemesla, s.184-186.
- (25) Rybička, A.: O bývalém zřízení pořádku mydlářského a svícnického v Čechách na díle i na Moravě. In: Časopis českého musea, 1847, díl 2., s.163. (Rybička).
- Rošický, V.L.: Dějiny a paměti řemeslných cechů města Přerova i okolí a rozvoj živností na Moravě. Přerov 1895, s.17.
- (26) Opis listiny uložen v Archivu Národního musea v Praze, sign. F, cechy Praha. Orig. v SÚA Praha, sign. SMP 106.
Též: Sedlák, V.J.: O znaku pražských mydlářů. In: GHL, 1969,

č.3, s.2-4. (Sedláč).

- (27) Petrůň, J. - Šubrtová, A.: Homo faber. Praha 1967, obr.104. (Homo f.).
- (28) AHMP, sign.1136.
- (29) Mendl, B.: Vývoj řemesla a obchodu v městech pražských. Praha 1947, s.31.
- (30) Sedláč, tamtéž.
- (31) Rybička, s.162.
- (32) Homo f., obr.105.
- (33) Archiv Národního musea (ANM), sign. F, cechy Chrudim.
- (34) Rybička, A.: Znaky a pečete cechovní. In: Památky archeologické a místopisné, Praha 1880, díl XI., s.464.
- (35) ANM, sign. F, cechy Kutná Hora, cechy Praha.
- (36) Diviš, J.: Pokladny pražských cechů. Praha 1984, s.46.
- (37) Museum hl. města Prahy, č.inv. D-815.
- (38) Čarek, J.: Poznámky k soupisu typářů. In: Archivní časopis, 1973, č.1, s.9, 15.
- (39) Ševčík, V.: Historie cechovního zřízení, řemesel a obchodu. b.m., 1926. Soukr. tisk.
- (40) Tomczyk, D.: Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV - XVII wieku i ich znaczenie historyczne. Opole 1975, heslo Cieszyń, mydlarze - 1794 r.
" W polu 2 postacie z pekami sznurów w rekach, stojace na podstawie w pobliżu dużego bloku mydła. Poniżej podstawy cyfry: 794 /1794 - data sprawienia tłoka/. W otoku, ograniczonym linia perelkowa, napis: SEIFENSIEDER : ZUNFT INSIGEL.: TESCHNER. "
- (41) Szabó, P.: A céhek tárgyi emlékei a Győri Kántus János múzeum gyűjteményében. II. A pecsétnyomók. In: Arrabona, 22-23, Győr 1986, s.144, 164, 177.
Rok 1757 se nevztahuje k vzniku cechu. Patent vydaný v r.1745 se odvolává na privilegium Karla VI. z r.1718.
- (42) Nagybakay, P.: Zunftaufgebotstafeln aus Ungarn. Budapest 1981, s.60, obr.č.68.
- (43) Např. výrobce mydla Otta z Rakovníka používal na obalech svých výrobků jak raka tak prostý název firmy. Etiketa rakovnického mydla z 20.let tohoto století.

Ilustrace:

- na s.25 Pečetidlo pražských mydlářů z r.1579.
V pečetním poli ve štítě štuk mydla se dvěma cejchy(1+1) krájený strunou s páskou, kterou drží dvě ruce vynikající z oblaku v hlavě štítu. Štuk provázejí dvě svíce na tyčích. Nad štítem letopočet :1579.
Opis: /hvězdička/ SIGILLVM /růžička/ MINVS /růžička/

SAPONVM /růžička/ PRAGENSIVM

Archiv hl.m.Prahy, inv.č. III/20. Velikost orig. 34mm.

- na s.26 Pečetidlo pražských mydlářů z období po r.1653.
V pečetním poli třikrát dělený štít. Přes druhé, třetí a čtvrté pole štuk mydla se třemi cejchy (1+1+1) se strunou, kterou drží jednou rukou anděl vznesající se v prvním poli. V druhých rukou drží věnec s literou F III .
Štuk mydla provázejí šikmé hořící svíce. Na štítě krácející český lev, který drží svícen s hořící svící.
Štitonoši dva muži v brnění s tasenými meči.
Opis: SIGILLVM . MINVS . SAPONVM . CIVITATIS . PRAGENSIS
Archiv Národního musea v Praze, sbírka typářů.
- na s.28 Etiketa rakovnického mydla z 20.let 20.stol. užívá prostého názvu firmy OTTA a reklamního sloganu. Mydlářskou symboliku připomíná pouze kostka mydla.
- na s.32 Tabulka mydlářského cechu z r.1784.
V korunovaném štítě svazek vějířovitě rozložených svící, pod nimi kostka mydla se třemi cejchy. Štitonoši dva lvi.
Východoslovenské muzeum v Košicích; v.t. pozn. č.42.

Reprodukce pečetidel jsou zrcadlově převrácené.

Das nicht verlockende Gewerbe

Das Niveau der Seele- und Körperhygiene gehörte seit Menschengedenken zu den Grundkriterien der Menschengesellschaftsbewertung. Für die Körperhygiene haben sehr viel die Mitglieder eines nicht verlockenden Gewerbes beigetragen - die Seifensieder.
Obwohl die Seife im laufenden Leben ihre Stellung gehabt hatte (und immer hat), die Seifensiederei, als Gewerbe, war am Rande anderer Professionen.

Das Seifensiedereigewerbe gehört zu der Gewerbegruppe, die mit den Fetten arbeitet. Zu dieser Gruppe gehören die Kerzler, die Wachzieher und die Ölschläger. Diese Gewerbe haben sich während ihrer Entwicklung sehr oft durchgedrungen oder vereignet.

Am Ende 13. Jahrhunderts entdeckt man die Seidensiederei als organisiertes Gewerbe eigentlich nicht. Im 14. Jh. kommen die Seifensieder nur sporadisch und hauptsächlich in Prag vor. Im Jahre 1498 wurden neue Statuten für die Seifensieder der Prager Neustadt bewilligt. Nach der Suspension der Gewerbezunfte vom Kaiser Ferdinand I., haben die Prager Seifensieder angeblich schon im Jahre 1558 um die Neugestaltung gebeten. In die Stadtbücher haben sie aber erst im Jahre 1564 ihre Zunft einschreiben lassen. In Jahren 1575 und 1579 ist es zu schweren Streiten zwischen Seifensiedern und Fleischern wegen des Seifenkochens gekommen, die gerichtlich gelöst wurden. Im Jahre 1603 wurde die Prager Zunft der Seifensieder zur Landeszunft erhöht. Es sind die Beziehungen zwischen den Seifensiederzunften von Mladá Boleslav (Jungbunzlau) und Chrudim bekannt. In den gemeinsamen Zunften waren die Seifensieder von Hradec Králové (Königgrätz), Turnov (Turnau) und Vlastějovice (Hammerstadt), eine selbständige Zunft war in Louny (Laun) und eine Kreiszunft in Plzeň (Pilsen).

Die Symbolik des Seifensiedereigewerbes entkammt von der letzten Erzeugungsphase - dem Drahtschneiden. Die Prager Zunft der Seifensieder und Kerzler bekam im Jahre 1571 vom Kaiser Maximilian II. das Wappen mit den ratifizierten Statuten, welches der Kaiser Rudolf II. im Jahre 1579 bestätigte. Im Jahre 1650 hatte die Prager Zunft der Seifensieder und Kerzler ein Gesuch um Wappenverbesserung dem Kaiser Ferdinand III. eingebracht. Das verbesserte Wappen wurde im Jahre 1653 verliehen. Im allgemeinen kann man für die tschechische Region sagen, dass das Grundattribut der Seifensiederzunft sind die Hände mit der Saite schneidende ein Seifenstück. Sehr ähnliche Symbolik entdeckt man auch in Ungarn und Schlesien.

Die Seifensieder des 20. Jahrhunderts haben, im Unterschied zu anderen Gewerben, auf die Symbolik ihres Gewerbes verzichtet und vermerken ihre Produktion nur mit dem Firmenzeichen.

Übersetzung von
Cecilie Durdilová

PROJEKT USPOŘADÁNÍ ZNAKŮ PODLE HERALDICKÝCH ZNAMENÍ VE ŠTÍTĚ

Komentář a poznámky ke knize "Wappenbilderordnung" (1)

Pavel Palát

Evidence znaků a identifikace jejich nositelů patřily nepochybně k prvotním povinnostem středověkých heroltů. Zároveň je však pravděpodobné, že v době, kdy užívání znaků teprve postupně pronikalo do praktického života, nebyla potřeba jejich dokonalé evidence počítována tak náležitě jako o několik desetiletí či století později. Přesto již v těchto raných dobách užívání znaků vznikaly malované soubory erbů, jejichž primární účel byl zřejmě praktický a teprve druhotně byla sledována také hlediska umělecká.(2) Dnešní heraldičtí badatelé stojí před problematikou nesrovnatelně obtížnější než nejen jejich středověcí předchůdci ale i sběratelé a tvůrci heraldických sbírek předchozích dvou století.

Evidovat erby a znaky lze v zásadě dvěma způsoby, které se však liší co do stupně obtížnosti i hodnoty poskytované informace.

Jednoduchý způsob evidence je založen na personálním, event. jemu na roven postaveném, principu, který odpovídá na otázku, jakého erbu či znaku užívala jmenovitě uvedená osoba, rod nebo instituce. Pro takový způsob evidence postačuje vytvořit alfabetské seznamy buď ve formě objemných foliantů nebo kartoték s výhodou průběžného doplňování. Lze samozřejmě dále připojit a použít různých pomocných hledisek, např. teritoriální, časové, druhové atd. Pokud by vyobrazené znaky měly být opatřeny heraldickým popisem, střetáváme se již v této fázi s problematikou pevné, ucelené a obecně používané terminologické soustavy.(3)

Kvalitativně vyšší způsob evidence spočívá na principu, který dává odpověď na otázku, kdo je nositelem určitého znaku - tedy identifikuje erbovník podle heraldických znamení umístěných ve štítu.

Vzhledem k tomu, že klasické metody evidence dnes existujících znaků dospěly zřejmě na hranici spolehlivosti, představuje použití výpočetní techniky s náležitě propracovanými programy patrně jedinou možnost relativně dokonalé, rychlé a účelné evidence znaků a identifikace jejich nositelů.

Zatímco u jednoduchého způsobu alfabetské evidence znaků je požadavek jednotné a obecně používané terminologické soustavy více-méně podmíněný, před realizací způsobu evidence podle heraldických znamení je nutné vyřešit terminologickou problematiku, neboť zde bude třeba heraldické termíny transformovat do systémů číselných kódů a těm musí odpovídat pojmy jednoznačné.

Společná práce Jürgena Arndta, Wernera Seegera a výtvarníka Lothara Müllera-Westphala byla završena projektem uspořádání znaků podle heraldických obrazů.(4)

První svazek WBO je rozdělen do pěti dílů takto: (5)

- I. Úvodní - obsahuje předmluvu, seznam heraldických prací, přehled o používaných zkratkách.

Poté následují tři teoretické kapitoly:
 Überblick über die bisherigen Versuche zur Entwicklung einer
 Ordnung der Wappen nach Bildern.
 Allgemeine Grundsätze und Fragen zur Ordnung der Wappen nach
 Bildern.
 Erläuterungen zu den Wappentafeln und deren Text.

- II. Die Ordnung der Schildtheilungen.
 Allgemeine Bemerkungen.
 Überblick über die Tafeln.
- III. Die Ordnung der gemeinen Figuren.
 Allgemeine Bemerkungen.
 Überblick über die Tafeln.
- IV. Die Ordnung der heraldischen Zuordnungsbegriffe.
 Begriff und Untergliederung.
 Überblick über die Tafeln.
- V. Benutzungshilfen für die wichtigsten nach Wappenbildern
 geordneten heraldischen Werke und Sammlungen.

Jak jsem již v úvodu této statě předeslal, vznikaly z praktických potřeb heroltů sbírky a soubory znaků, v nichž vyskytující se erby odpovídaly na otázku, jakého znamení užívá jmenovitě uvedená osoba nebo rod. Existují však též znakové soubory, jejichž tvůrci shromažďovali a evidovali erby alespoň zčásti podle heraldických znamení ve štitě. A právě takovým dílům věnovali autoři WBO zevrubnou pozornost v kapitole "Überblick über die bisherigen Versuche zur Entwicklung einer Ordnung der Wappen nach Bildern".

Badatelům, kteří se podrobněji zabývají studiem insulární heraldiky, je známo, že již kolem poloviny 14.stol. někteří angličtí heroltové sestavovali své erbovníky jako systematické znakové sbírky.(6) Ze znakových souborů vzniklých do r.1500 jsou uvedeny následující: Z doby kolem r.1340 "Cockes ordinary", "Cotgraves ordinary" a "Ashmolean roll"; z r.1380 pochází "William Jenyns ordinary", z poč. 15.stol. "Thomas Jenyns Book". Počet znaků je úctyhodný; zatímco "Ashmolean roll" obsahuje "pouhých" 490 znaků, "William Jenyns ordinary" jich registruje 1611. Společným jmenovatelem uvedených znakových souborů je uspořádání erbů do skupin podle stejných či podobných heraldických znamení, ovšem bez nároku na vytváření pevného systému obrazů; "systematika" spočívá v tom, že do jednotlivých skupin jsou zařazovány takové erby, v nichž dominují určitá heraldická znamení. Nesporná výhoda takto uspořádaných sbírek spočívá v tom, že lze snáze identifikovat nositele erbů podle nejčastěji se vyskytujících heraldických figur.

V kontinentální heraldice nacházíme obdobným způsobem uspořádané erbovníky o více než 100 let později. Z doby kolem r.1470 pochází rukopis holandské provenience, který na 90 tabulích soustřeďuje 1315 erbů. Rukopis vystřídal několik majitelů, v r.1894 jej do svého archivu zakoupil spolek HEROLD. Z let 1540-1550 pochází erbovník dolnorýnské provenience rodiny Beyssell von Gymnick, v němž jsou erby částečně seřazeny do skupin podle shodných nebo podobných heraldických figur; erbovník je nyní uložen ve Státním archivu v Düsseldorfu.

I přes pokusy o zavedení systematického řazení heraldických figur

se ukázaly tyto snahy sice jako podnětné avšak metodologicky nevyhovující. Zásadní obrat nastal teprve v 19.stol. Autoři WBO se důvodně domnívají, že kvalitativním předstupným pokusů o vytvoření systematiky heraldických znamení jsou monografické práce, které se věnují jedné nebo určité skupině figur.(7)

Zásadní podnět však přišel opět z Anglie. John Woody Papworth (1820-1870) vypracoval systém, který si podržel platnost až do doby současné. Jedná se o lexikon znakových figur "Ordinary of British Armorial", vydávaný Papworthem od r.1857; ve vydávání pokračovali jeho bratr Wyatt a A. W. Morantem až do r.1874. Lexikon obsahuje asi 50 000 různých znaků, k nimž je shromážděno na 100 000 dokladů. O 20 let později, v letech 1894-1903, začal vydávat belgický diplomat a potomní předseda Heroltského úřadu Théodore de Renesse (1854-1927) monumentální šestidílný "Dictionnaire des figures héraldiques" tak, že podle heraldických znamení uspořádal kolem 160 000 znaků z "Armorial Général" Jeana Baptisty Rietstapa (1828-1891). Jako je Papworthův armorial základním dílem britské heraldiky, je Renessův slovník asi se 300 000 hesly nejrozsáhlejším lexikonem znakových figur pro heraldiku kontinentální Evropy.

Problematickou uspořádání znaků podle heraldických znamení se zabývali v této době také němečtí heraldičtí teoretikové. Téměř současně s ukončeným vydáváním Papworthova armorialu publikoval Detlef von Biedermann (1823-1896) dvě studie, v nichž dovozoval důležitost a prospěšnost pořádání znakových sbírek systematicky podle heraldických figur.(8) V r.1898 byl posmrtně publikován pořádací systém Julia Dielitze (1805-1896) vytvořený na základě autorových praktických poznatků získaných při sestavování vlastní znakové sbírky.(9)

Badatelský zájem v německých mluvčích oblastech se ve 2.pol. 19.stol. soustředil také na ne zcela uspokojivě vyřešené otázky německé heraldické terminologie, která byla - po založení berlínského HEROLDA v roce 1869 a vídeňského ADLERA o rok později - uznána za nezbytný předpoklad pro vytvoření systematiky heraldických znamení. Úsilí o vytvoření terminologické soustavy bylo završeno prací Maximiliana Gritznara (1843-1902) "Handbuch der heraldischen Terminologie", která vyšla jako úvodní díl B "Neues Siebmachers Wappenbuch" v r.1890 v Norimberku pod názvem Grundsätze der Wappenkunst".(10)

Problematika uspořádání znaků podle heraldických znamení byla znovu oživena až v 1.pol. 20.stol. Na předním místě je nutno jmenovat Eduarda Zimmermanna (1874-1951), který publikoval podstatnou část znakového repertoria v díle "Bayerische Klosterheraldik" vydaném v r.1930 v Mnichově. Význam díla spočívá v tom, že v suplementu obsahuje asi 1500 klášterních znaků, které jsou uspořádány podle heraldických znamení a současně je zde prezentován přehled o novém pořádacím systému, který Zimmermann vytvořil. Ve srovnání s Dielitzovým schematismem představuje Zimmermannův systém pokrok v tom, že akceptuje požadavky praktické aplikovatelnosti s možností využití tehdy dosažitelných technických prostředků. Přesto i Zimmermannova práce zůstala odborné veřejnosti v podrobnostech obtížně srozumitelná, poněvadž úplný Zimmermannův systém, jehož fundamentem bylo znakové repertorium ve formě kartotéky obsahující kolem 120 000 znakových dokladů, nebyl nikdy publikován. Dalším heraldikem, který se pokusil o uspořádání znaků podle obrazů, byl Konrad Fischenaler (1855-1941); jeho "Tirolisch-Vorarlbergischer Wappenschlüssel" vyšel v sedmi dílech v letech 1937-1951 v Innsbrucku a seznámil heraldickou veřejnost s autorovým pořádacím systémem.

Z doby nedávno je nutno uvést Josefa Krasslera "Steirischer Wappenschlüssel" vydaný v r.1968 ve Štýrském Hradci, v němž autor také publikoval vlastní pořádací systém, založený na prioritě obecných figur jako určujícího hlediska pro obrazové zařazení znaku.

Až dosud bylo referováno o dílech publikovaných, která jsou heraldickým badatelům v německých mluvčích oblastech v podstatě dostupná. Autoři WBO však věnovali pozornost i heraldickým sbírkám nepublikovaným, které jsou přístupné pouze užšímu okruhu badatelů. Zároveň si autoři WBO povšimli, že od 2.pol. 40. let tohoto století projevuje německá heraldická odborná veřejnost o tyto sbírky zájem.

V r.1884 byla založena znaková kartotéka spolku HEROLD. V průběhu více než jednoho sta let byla pořádána podle různých principů a zároveň doplnována. V současné době obsahuje kartotéka asi 110 000 položek, které jsou tříděny podle systému WBO.

V r.1897 zakoupil spolek HEROLD sbírku "Wappenbilderlexikon Dietz", obsahující asi 90 000 položek. Byla budována v letech 1835-1895 podle Dietzova schématismu a je založena na tištěných i dosud nepublikovaných materiálech. Na jejím doplnění se podílel i Heinrich von Ledebur. Ve fondech Germánského muzea v Norimberku je uloženo znakové repertorium vzniklé v letech 1858-1905 a čítající asi 25 000 položek. O znakovém repertoriu Eduarda Zimmermanna již byla řeč v souvislosti s publikací jeho klášterních znaků. Sbírkou, čítající asi 120 000 položek, je sestavena převážně z dosud nepublikovaných pramenů, má formu listkovice uspořádané podle heraldických znamení a v současné době je uložena ve Státním archivu v Augsburgu.(11)

Zájem autorů WBO o pořádací metody neskončil vyčerpáním materiálu v heraldické oblasti. S vědomím nutných interdisciplinárních vztahů obrátili pozornost ku třem dalším oborům, v nichž zjistili neméně zajímavé pokusy s heraldikou srovnatelné. Přestože se jedná o poznatky velice zajímavé a podnětné, je nutno s ohledem na rozsah další látky vybrat pouze nejdůležitější údaje.

Mutností identifikace znaků, které se vyskytují na mincích, všichni ze svých vznik "Numismatisches Wappen-Lexikon", poprvé vydaný v r.1876, nově pak v r.1924 a 1965; jeho autorem je Wilhelm Rentzmann (1823-1880). Nově vydané zpracování Ottfrieda Neubeckera pod matoucím názvem "Wappenbilderlexikon" z r.1974 obsahuje hodnotné úvodní pojednání "Zur Geschichte der Wappenbildersystematisierung", které má přímý vztah k problematice WBO.

Louis Claude Douet d'Arce (1808-1883) vydal již v letech 1863-1868 inventáře velkých sfragistických sbírek z francouzských národních archivů.

Čtyřdílný inventář pečeti, doprovazený užitečným pomocným aparátem, vydal v letech 1897-1903 belgický heraldik Jean Theodor de Raedt (1855-1905). V Německu, jak konstatují autoři WBO, obdobné publikace vydány nebyly, třebaže učenici 19.stol. prý mívají podobné sbírky otisků pečeti pro privátní studijní účely. Takovou sbírku založil během svého života pruský státní ministr a generální poštovník Carl Friedrich von Nagler (1770-1846), známý mecenáš umění. Po jeho smrti byla sbírka uložena v Pruském kabinetu umění, v r.1864 předána Pruskému heroldskému úřadu a od r.1929 je ve fondu Státního tajného archivu v Berlíně-Dahlemu. Sbírkou obsahuje asi 30 000 otisků pečeti a je uspořádána podle heraldických znamení s prioritou obecných figur.

Velmi smutné osudy potkaly další sbírku pečeti, kterou 50 let sestavo-

val Heinrich von Ledebur (1832-1912). Po Ledeburově úmrtí sbírku zakoupila Saská nadace pro rodopisná bádání v Drážďanech a byla uložena v paláci Taschenberg. V r.1945 byly Drážďany rozbombardovány a sbírka zmizela v troskách. Její existenci dokládají pouze dvě publikované statě v časopisech "Familiengeschichtliche Blätter" (1915) a "Der Deutsche Herold" (1922). Sbírkou prý obsahovala na 65 000 otisků pečeti a více než 100 000 heraldických znamení, zpracována byla pomocí listkového katalogu, ale bližší údaje již dnes nelze rekonstruovat.

Z oblasti nauky o obchodních značkách autoři WBO konstatují, že ve smyslu jejich právní ochrany byla ke dni 1.12.1937 zřízena při tehdejší Ríšské patentní úřadu, služebně Berlín, kartotéka zapsaných a právně chráněných obchodních značek, které slouží veřejnosti k nahlížení. Obchodní značky jsou rozčleněny do 23 skupin; skupina XXI. registruje znakové obchodní značky a je dále členěna do 14 podskupin.

V závěru této obsahové náročné kapitoly autoři konstatují, že zhruba za jedno století práce věnované uspořádání znaků podle obsahu štítu nebyl vytvořen obecně platný, přijatelný a použitelný systém, který by bylo možno transformovat pro elektronické datační zpracování. Toto zjištění bylo nejdůležitějším pracovním motivem autorů WBO, kteří výsledek své práce nabízejí odborné heraldické veřejnosti.

Druhá kapitola prvního dílu má název "Allgemeine Grundsätze und Fragen zur Ordnung der Wappen nach Bildern"; autoři v ní podrobně vyloučili teoretické zásady projektu WBO.

Projekt uspořádání znaků podle obrazů nepředstavuje v podstatě novou či převratnou myšlenku. Jak autoři v předchozím přehledu ukázali, zabývala se touto ideou v minulém i přítomném století řada badatelů. Při koncipování obdobných projektů musí mít tvůrci na paměti, že jejich práce bude podrobována kritice kvalitativně různého charakteru. Posuzováno z tohoto hlediska, neexistuje ideální a dokonalý systém, který by splňoval veškeré myslitelné požadavky. Je nutno tedy již předem akceptovat předpoklad, že každý pořádací systém musí obsahovat určitá kompromisní řešení dané problematiky.

Z hlediska principů a cílů projektu WBO stanovili autoři následující zásady:

1. Abecední uspořádání znakových obrazů nepředstavuje vědecky použitelný systém.
2. Uspořádání znakových obrazů musí vycházet z praktických hledisek a konkrétních potřeb; jím také dává projekt WBO přednost.
3. Při výstavbě pořádacího systému je nutno vzít v úvahu požadavek snadné zapamatovatelnosti. Systém, který je možno používat jen se stálou pomocí rejstříků či obdobných pomůcek, nesplňuje ideální předpoklady, které jsou na něj kladeny.
4. Stanovení pořadí určitých znakových elementů má maximálně odpovídat ustálenému a obvyklému pořadí při popisu znaků.
5. Použití principů decimálního nebo obdobného systému umožňuje především zakodování popisů znaků pro elektronické datační zpracování. Kromě této základní výhody nabízí v podstatě neomezené možnosti sekundárního doplňování jednotlivých kategorií znakových obrazů, snadnou manipulaci s kartotéčnými listky a použití tzv. dodatkových číselných kódů.
6. V době computerů by měl navrhovaný pořádací systém splňovat podmínku použitelnosti pro elektronické datační zpracování.

Praktické určování znaků vyžaduje zakodování čtyř kategorií údajů:

1. Jméno uživatele znaku.
2. Územní příslušnost.
3. Popis znaku.
4. Odkaz na literaturu a písemné či hmotné prameny.

Zatímco úprava vstupních dat bodů 1, 2 a 4 nebude představovat řešení náročný problém, nosnou část programu spatřují autoři v zakodování popisu znaků. Ten musí být rozložen na jednotlivé komponenty, které budou opatřeny kodovými znaky. Přitom by měly být vyjádřeny následující údaje:

1. Tinktura pole.
2. Údaj o rozdělení štítu včetně zvláštních forem nebo počet figur v neděleném štítě.
3. Údaje o figurách vyskytujících se v jednotlivých polích.
4. Údaj zda se figury vyskytují úplné nebo jen jejich části.
5. Údaj o počtu položených či provázejících figurách.
6. Tinktura figur.
7. Zvláštní vlastnosti, tvary, polohy a postavení figur.
8. Tinkтуры zvláštních vlastností, tvarů, poloh a postavení.
9. Formy provázení hlavních figur figurami vedlejšími.
10. Údaje o vedlejších figurách.
11. Tinkтуры vedlejších figur.

Ve druhé části této kapitoly jsou vytknuty zásady k následujícím okruhům problémů:

1. Členění štítových obrazů na dělení štítu a obecné figury, poměr a vymezení obou skupin.
2. Zařazení částí obecných figur.
3. Zařazení několikanásobného počtu stejných figur heroltských nebo obecných.
4. Zařazení zvláštních tvarů, postojů, vlastností a poloh ve vztahu k jiným obecným figurám pomocí adjektivního pojmu.
5. Zařazení vícedílných znaků.
6. Figury v jednodílném znaku.
7. Zvláštní problém heroltských obrazů s položenými nebo provázejícími obecnými figurami.

1. Členění štítových obrazů na dělení štítu a obecné figury, poměr a vymezení obou skupin

Autoři WBO akceptovali dosavadní všeobecně používané členění heraldických znamení do dvou základních kategorií: dělení štítu (heroltské figury) a obecné figury. Jestliže je však zkoumána otázka, v jakém poměru se mají znamení obou kategorií nacházet v rámci určitého pořádacího systému, nelze dojít k jednoznačným závěrům.

Zatímco staré znaky nesly zpravidla jednoduchá heraldická znamení – buď heroltské figury nebo obecné figury, přičemž vzájemné kombinace se teprve postupně vytvářely – znaky dnes existující představují převážně více či méně složité kresebné kompozice, sestavované většinou ze štítových dělení a obecných figur. Prohlínání obou kategorií heraldických znamení vytváří zásadní otázku, jakým způsobem takové znaky zařadit do určitého pořádacího systému, totiž zda priorovat štítová dělení nebo naopak obecné figury.

Dosavadní pokusy o řešení nabízejí v podstatě dvě možnosti.

Konrád Fischner(12) dával absolutní přednost štítovým dělením, takže veškeré znaky klasifikoval podle způsobu dělení štítu, aniž by bral v úvahu event. se vyskytující obecné figury.

Většina ostatních autorů znakových sbírek a souborů, např. Renesse, Zimmermann, dávala v případech složitých heraldických komposic naopak přednost obecným figurám, štítová dělení nebyla brána v úvahu.

Autoři WBO velice pečlivě posoudili výhody a nevýhody obou pořádacích principů a pro navrhovaný projekt přijali kompromisní řešení: Pro klasifikaci a zařazení znaku je směrodatná obecná figura; u složitých znaků pak taková figura, která se nachází v poli, které při popisu znaku musí být hlášeno na prvním místě.

Štítové dělení (heroltská figura) je pro klasifikaci a zařazení znaku směrodatná tehdy, vyskytuje-li se ve znaku obecná figura, která štítové dělení (heroltskou figuru) provází, obklopuje nebo je na ní položena, tedy ve vztahu k heroltské figurě představuje figuru vedlejší.(13)

2. Zařazení částí obecných figur

Části obecných figur mohou být posuzovány dvojím způsobem. Buď je lze považovat za samostatné obecné figury nebo naopak za součásti přiřaditelné k příslušné obecné figurě. Kompromisní řešení, které autoři WBO zvolili, vychází z myšlenky Papworthovy, který pro určité typy částí obecných figur vytvořil společný nadřazený pojem. Tak např. pod pojem HLAVA zařadil takové části obecných figur, které jsou umístěny "nahore". Tato myšlenka není tak zcestná, jak na první pohled vypadá. Eliminujeme-li totiž absurdní případy, v nichž za HLAVU je považován např. hrot šipu, hruška meče nebo věžní makovice, můžeme u životných (organických) obecných figur pro jejich horní část použít jediného kodového symbolu; u neživotných obecných figur se tento princip ukázal jako nevyhovující. V konkrétním případě pro figury "květ rostliny", "hlava ryby", "hlava ptáka", "hlava člověka" můžeme použít jediného kodu (-711) pro označení HLAVY, který připojíme za kod pro figuru "rostlina", "ryba", "pták", "člověk". Tímto způsobem lze podstatnou měrou snížit počet kodových symbolů pro takové části obecných figur, které vykazují společný charakter. Na druhé straně, jak autoři WBO připomínají, však figury např. "kotva", "vozové kolo", "věž" zůstávají nutně samostatnými obecnými figurami a jsou vyjádřeny příslušnými kodovými symboly.

3. Zařazení několikanásobného počtu stejných figur heroltských nebo obecných

Pro vyjádření několikanásobného počtu uvedených heraldických figur stanovili autoři WBO systém tzv. dodatkových čísel. Na obrazových tabulích štítových dělení a obecných figur je uveden kod základního tvaru příslušné figury a k němu se připojí takové dodatkové číslo, které určuje, kolikrát je figura ve štítě nebo v poli opakována.

4. Zařazení zvláštních tvarů, postojů, vlastností a poloh ve vztahu k jiným obecným figurám pomocí adjektivního pojmu

Heraldické figury jsou na obrazových tabulích uvedeny v tzv. základním tvaru či poloze; zpravidla každá figura má v heraldice ustálenou podobu, kterou není třeba při popisu znaku podrobně udávat. Vyskytují-li se však figury v postaveních a polohách atypických, nebo nabývají-li atypických vlastností, je nutno takové odchylky jednoznačně klasifiko-

vat. WBO v tomto případě používá systému dodatkových čísel, která se připojují za kodový symbol příslušné figury.(14)

5. Zařazení vícedílných znaků

Za vícedílné znaky je třeba považovat takové, které jsou sestaveny ze dvou a více polí, v nichž jsou umístěna heraldická znamení; ta se mohou v určitých polích opakovat, nebo každé pole nese odlišnou heraldickou figuru. Klasifikace a zařazování takových znaků podle principu heraldických znamení působí proto jistě potíže. Jedná se totiž o nikoli nepodstatnou otázku, zda takové znaky zařazovat pod všechna se vyskytující heraldická znamení, či zda postačí zařadit je podle figury, která je umístěna na priorním místě.

Autoři WBO navrhuji postup, při němž je třeba vzít v úvahu právě jen takové heraldické znamení, které se nachází na priorně určeném místě. Tím samozřejmě není vůbec vyloučena možnost nebo nutnost vzít v úvahu také ostatní pole a v nich se nacházející heraldická znamení. Co se týče priority místa: u polcených štítů to je pravé (přední) pole, u dělených horní pole, u čtvrcených l. pole (pravé horní), u kosmo čtvrcených l. pole - horní.(15)

6. Figury v jednodílném znaku

Klasifikace a zařazení většího počtu figur, které se nacházejí v neděleném štítě nebo v jednotlivých polích vícedílného znaku, musí být upraveno zvláštním způsobem tehdy, jestliže se jedná o figury rovnocenné, bez vztahu nadřazenosti a podřazenosti. Kromě označení rovnocenného postavení, tedy zachování určité a obvyklé heraldické posloupnosti při popisu, musí být pomocí dodatkových kodových symbolů přesně vyznačeno vzájemné postavení těchto figur.

7. Zvláštní problém heroltských obrazů s položenými nebo provázejícími obecnými figurami

Velmi časté kombinace heroltských a obecných figur se vyskytují ve znacích, v nichž jsou heroltské figury buď obecnými figurami provázeny nebo jsou obecné figury na heroltských položeny. Pro zařazování takových znaků je ovšem směrodatná heroltská figura jako hlavní. Počet provázejících nebo položených figur je ovšem značný, takže je třeba vytvořit určitý systém pomocného (sekundárního) členění. V tomto případě je nesporně výhodné zachovat stávající klasifikaci obecných figur. Obecně platí zásada, uplatňovaná již Papworthem a Zimmermannem, že pro zařazení znaku je rozhodující ta figura, která podle ustálených pravidel heraldického popisu má být hlášena na prvním místě.(16)

Poslední kapitola prvního dílu má název "Erläuterungen zu den Wappentafeln und deren Text"; autoři v ní podali všeobecný výklad k uspořádání obrazových tabulí, k jejich textu a přehled heraldických sbírek, které pro účely WBO byly excerpovány. Heraldická znamení, zejména pak obecné figury, jsou na obrazových tabulích znázorňována v obvyklých tvarech a polohách, které jsou více-méně ustálené. Na místně či dobově podmíněná vyobrazení nemůže být v rámci takového díla, jakým WBO je, brán zřetel. Zároveň je třeba mít stále na paměti, že vyobrazená heraldická znamení nepředstavují konečný stav,

neboť heraldika se i v dnešní době vyvíjí a vznikají nové heraldické figury. Kodové systémy jsou z tohoto důvodu natolik otevřené, že je možno skutečně nově vytvořené figury do příslušných skupin bez větších potíží dořadit.

Heraldické figury jsou vyobrazeny samostatně a podle možnosti je u každé figury uveden příklad erbu, v němž se figura jakkoliv vyskytuje. Heraldické popisy těchto vzorově uvedených erbů se soustřeďují pouze na konkrétní figuru a nikoli na celý erb.(17)

Závěrem pak jsou uvedeny hlavní bibliografické příručky pro jednotlivé jazykové oblasti.(18)

WBO používá tři numerických kodovacích systémů a šestistupňové soustavy interpunkčních znamének.

1. kodovací systém je dvoumístný a je určen pro zakodování prázdných štítů a tinktur. Používá číselné řady 01 až 09. Kody 01 a 02 označují kovy, kody 03 až 06 základní barvy, kody 07 a 08 pomocné barvy, kod 09 střídání tinktury štítu a figury. Zároveň slouží tyto kody pro označení takových štítů, které nenesou žádná heraldická znamení, tzv. prázdné štíty (ledige Schilde).

2. kodovací systém je čtyřmístný a je určen pro heraldická znamení kategorií "Schildteilungen" a "gemeine Figuren". Pro kategorii "Schildteilungen" (dělení štítu a obecné figury) je vyhrazena číselná řada v rozmezí 0010 až 0999. Pro kategorii "gemeine Figuren" (obecné figury) je vyhrazena číselná řada v rozmezí 1000 až 9999.

3. kodovací systém je třímístný s předřazenou pomlčkou a je vyhrazen v rozmezí -100 až -999 adjektivním pojmům (heraldische Zuordnungsbegriffe), které jsou určeny pro vyjadřování odchylností od ustálených a obvyklých tvarů heraldických znamení. Adjektivní pojmy jsou rozděleny do devíti dílčích skupin se značnými rezervami pro dodatečné zařazení dalších poloh a jevů.

Interpunkční znaménka.

WBO používá šest druhů interpunkčních znamének, která slouží k tomu, aby při popisu znaku mohly být jednoznačné a přehledně odděleny od sebe jednotlivé kody nebo aby naopak byl mezi nimi vyjádřen vzájemný vztah.

- () vyznačují vztah tinktury k poli štítu
- : vyznačuje vztah tinktury k heraldickému znamení
- , odděluje větší počet adjektivních termínů, které se vztahují k jednomu heraldickému znamení
- ; odděluje popis jednotlivých polí štítu
- / slouží k vyjádření posloupnosti tinktur, které následují po sobě v případě vícebarevného štítu nebo znamení
- + slouží k postupnému výčtu figur, které jsou umístěny v ploše neděleného štítu nebo v jednom poli

Po předchozích teoretických výkladech, které jsou ve WBO rozvedeny daleko podrobněji, následují tři díly, v nichž jsou uspořádány štítové dělení (heroltské figury), obecné figury a adjektivní pojmy.(19) V následujícím přehledu věnujme pozornost uspořádání hlavních skupin heraldických znamení a jejich zakodování.

Uspořádání štítových dělení

Kodový rozsah	Heraldická znamení
0010 - 0089	Kožešiny
0091 - 0094	Štítové lemy
0096	Střední štítek
0101 - 0133	Polcení
0151 - 0164	Dělení
0201 - 0229	Kombinace svislých a vodorovných dělicích linií
0231 - 0287	Čtvrcení
0300 - 0399	Kříže
0401 - 0471	Kosmá a šikmá dělení
0501 - 0599	Kombinace kosmých a šikmých dělení
0601 - 0681	Kosmá čtvrcení, routy, šindele, větvena
0700 - 0799	Kosmé kříže
0801 - 0899	Kombinace kosmých a šikmých dělicích linií s liniemi svislými a vodorovnými, vidlice, žentour, kosmá berla, štenýře, mnohoúhelníky
0901 - 0963	Koule, kruhy, zakřivené řezy

Uspořádání obecných figur

Kodový rozsah	Heraldická znamení
1000 - 1999	Nebeská tělesa a neživý svět (nebeská tělesa, země, voda, oheň)
2000 - 2999	Rostliny (strom obecně, stromy jehličnaté, listnaté, ovocné, keře, křoví, traviny, obilniny a jiné malé rostliny, hlízovité rostliny, květiny)
3000 - 3999	Nízká zvíř (hmyz, obojživelníci, plazi, ryby, vodní savci)
4000 - 4999	Ptáci (pták obecně, dravci, ostatní divoké ptactvo, domácí ptactvo)
5000 - 5999	Savci (savec obecně, dravci, jiná divoká zvíř, domácí zvířata)
6000 - 6999	Bájná bytosti (zvířata s hadím tělem, s rybím tělem nebo ocasem, zvířata s ptačími elementy, složeniny ze lvů a jiných zvířat, zvířata se lvím trupem, fantastické složeniny, složeniny ze zvířat a lidí, člověk a strom)
7000 - 7999	Lidé a nadpřirozené bytosti (lidé, postavy z řecko-římské mythologie, křesťanství světci a biblické postavy)

8000 - 8999	Díla lidských rukou (stavby, vozidla, lodě a jejich příslušenství)
9000 - 9999	Ostatní výrobky lidských rukou (domácí a kuchyňské nářadí, potraviny, obchodní nářadí, řemeslnické nářadí a nástroje, zemědělské nářadí a nástroje, lovecké a rybářské náčiní, válečné nástroje a nářadí, části oblečení, šatstvo, ozdoby, odznaky vlády, hodností a urozenosti, předměty z oblasti her a umění, knižní a písemná díla, litery, číslice a značky různého druhu)

Uspořádání heraldických adjektivních pojmů

V dosavadních heraldických kompendiích, která se zabývají klasifikací heraldických znamení podle obrazů, nebyl podniknut zásadní pokus o definování a uspořádání těch heraldických pojmů, které zůstaly po vyčerpání heraldických znamení dvou hlavních kategorií. Autoři těchto prací sice počítávali nutnost vypořádat se nějakým způsobem s touto tzv. zbytkovou zásobou heraldických pojmů, avšak jimi navrhovaná řešení postrádala jednotný a obecně použitelný systém. Maximilián Gritzner věnuje ve své heraldické terminologii těmto pojmům čtyři tabule, na nichž znázorňuje jejich použití, ale ponechává na uživateli, aby je srovnal podle vlastní úvahy. Přestože mají tyto pojmy řadu společných vlastností, chyběl jim pojem nadřazený. James Parker (20) uvádí většinu těchto pojmů pod heslem "popisné termíny" (descriptive terms). Poněvadž se jedná o termíny (pojmy), které blíže určují charakter a vlastnosti heraldických figur, označíme je obecným termínem "heraldické přiřazené čili adjektivní pojmy". (21)

Aby byly eliminovány chyby, jichž se dopouštěli autoři starších prací, je nutno tyto adjektivní pojmy systematicky rozčlenit podle jejich vnitřního charakteru do skupin a těm pak přidělit příslušný kód. Takovým rozčleněním lze dosáhnout toho, že do jednotlivých skupin se dostanou pojmy významově příbuzné, což má vliv i na počet kódových symbolů. Se zřetelem na použití decimální soustavy navrhuje WBO systém devíti skupin s použitím třímístného číselného kodu s předřazenou pomlčkou. Systematika skupin vypadá takto:

- I. Zvláštní tvary ohraničujících linií.
- II. Heroitské obrazy a obecné figury obložené či provázené štítovými děleními a heroitskými obrazy.
- III. Poloha jedné nebo více figur stejného druhu (řádu) ve štítě nebo v jednotlivém poli.
- IV. Vzájemná poloha více stejných figur stejného nebo různého druhu.
- V. Vztah hlavní figury k figurám vedlejšími.
- VI. Způsob znázornění jednotlivé figury u jednoho nebo více stejných druhů.
- VII. Části živých organismů, zrůdy, deformované tvary.
- VIII. Barevně odlišná znázornění částí celých figur.
- IX. Mnohonásobná štítová dělení a obecné figury.

I. Zvláštní tvary ohraničujících linií

Atypické tvary hraničních linií, které byly zásadně soustředěny do této skupiny, jsou platné pro štítová dělení i heroitské figury. Jejich

uspořádání odpovídá v podstatě členění štítových dělení a heroltských figur uvedených pod kody 0101 až 0963. Autoři WBO dbali také na to, aby nedocházelo ke zbytečnému nárůstu kodových symbolů. Proto byly použity shodné kody pro jevy, které jsou společně jednotlivým typům štítových dělení a heroltských figur; např. pro vyjádření pojmů "nahore" a "vpravo" je použito stejného kodu v případech, kdy je záměna vyloučena. Kodový rozsah: -101 až -199.

II. Heroltské obrazy a obecné figury obložené či provázené

štítovými děleními a heroltskými obrazy

Heroltské jakož i obecné figury mohou nést štítová dělení či heroltské figury nebo mohou jimi být provázena. Tyto položené či provázející figury pokládají autoři WBO za figury druhého řádu. Podmínkou jejich existence je výskyt právě takových figur, u nichž tyto mohou plnit funkci figur vedlejších.

Uspořádání těchto figur druhého řádu odpovídá opět členění štítových dělení a heroltských figur v příslušné hlavní kategorii. Na závěr skupiny jsou zařazeny takové pojmy, které ve vlastním slova smyslu neznázorňují žádné provázející figury, neochraňují žádné pole, nýbrž pouze pokrývají pravidla prázdná místa znaku. Jedná se o pole, event. štít, šupinatá, cihlová, damaskovaná a fasetová. Jako samostatný "jev" je uvedeno tzv. stínové zbarvení. I tyto v přeneseném slova smyslu "figury" mají samostatná kodová označení, přestože jejich hlášení při popisu - snad s výjimkou cihlování (kvádrování) a stínového zbarvení - je fakultativní.

Kodový rozsah: -201 až -299.

III. Poloha jedné nebo více figur stejného druhu (Řádu)

ve štítě nebo v jednotlivém poli

Tato skupina pojmů je při popisu znaku velmi důležitá a proto ji autoři WBO věnují značnou pozornost. Jednotlivými kody jsou přesně vymezeny polohy heraldických figur. Dále je v této skupině podrobně zpracováno zakodování štítu o několika polích, v nichž se heraldická znamení mohou buď opakovat nebo naopak každé pole nese znamení odlišné. Rovněž je věnována pozornost zakodování štítu, který nese jeden či více štítků.

Kodový rozsah: -300 až -399.

IV. Vzájemná poloha více stejných figur stejného nebo

různého druhu

V první části této skupiny jsou zakodovány takové polohy figur, které připomínají vzhled některých heroltských figur, např. křlu, břevna, kroky apod.; v češtině používáme pro vyjádření takové polohy opisu: pět rout na způsob křlu.

Přitom je třeba ovšem rozlišovat, jedná-li se o heraldické figury osobě souměrné, např. routy, koule, nebo jednostranně orientovatelné, poněvadž u figur jednostranně orientovatelných je nutno ještě dodatkovým kódem vyjádřit jejich prostorovou orientaci.

Ve druhé části jsou zakodovány polohy dvou až dvanácti figur, které vyjadřujeme pomocí číslic, udávajících polohu shora dolů, např. sedm růží v postavení 1:3:3.

Rovněž zde je však nutné u figur jednostranně orientovatelných vyjádřit

jejich prostorovou orientaci. Ve snaze po zjednodušení zvolili autoři WBO poněkud odlišný postup kodování. Vytipovali především nejvíce se vyskytující vzájemná postavení figur a posléze jejich prostorovou orientaci, těchto polohám pak přidělili samostatné kody. Pokud se vyskytne postavení a polohy atypické, bude nutné použít dodatkového kodu z další příslušné skupiny adjektivních pojmů.

Kodový rozsah: -401 až -499.

V. Vztah hlavní figury k figurám vedlejšími

Ze hlavní figury je považováno takové heraldické znamení, které vzhledem k svému prostorovému umístění zaujímá ve znaku stěžejní místo; přitom není rozhodujícím kritériem reálný poměr velikostí těchto figur. Hlavní figurou může být kterékoliv heraldické znamení z obou hlavních kategorií.

Vedlejší figury mohou hlavní figuru provázet (obklopotovat) nebo na ní mohou být položeny. Obě možnosti jsou v této skupině příslušně kodově vyjádřeny a to jak pro varianty symetrické tak pro asymetrické. Z důvodů zjednodušení byly vytvořeny sdružené kody v tom smyslu, že jedním číselným symbolem lze vyjádřit polohy "nahore" = "vpravo", "dole" = "vlevo" za předpokladu nezaměnitelnosti.

Dále jsou do této skupiny zařazeny takové jevy, které se u figur mohou ale nemusí vyskytovat, např. "korunovaný", "opásaný" atd., na rozdíl od jiných, které se u figury musí vyskytovat vždy, např. drápy u šelem, semeník u růže apod.

Kodový rozsah: -500 až -599.

VI. Způsob znázornění jednotlivé figury u jednoho

nebo více stejných druhů

Pojmy zařazené do této skupiny vyjadřují souhrnně neobvyklá a atypická vyobrazení heraldických figur. V kategoriích heroltských figur jsou kodově vyjádřeny pojmy typu "zkrácený", "zahrocený", "lomený", "zúžený" atd.; v kategoriích obecných figur pojmy typu "běžící", "ohlížející se", "přivracený", "vyskakující" atd.

Budiž zde výslovně zdůrazněno, že pojmy pro "deformované" heroltské figury jsou zásadně soustředěny do této skupiny, zatímco pojmy vyjadřující "deformaci" rostlin a živočichů jsou soustředěny do skupiny VII.

Kodový rozsah: -601 až -699.

VII. Části živých organismů, zrůdy, deformované tvary

Pro klasifikaci pojmů této skupiny využili autoři WBO myšlenky anglického heraldika Johna W. Papwortha a vytvořili několik podskupin, do nichž zařadili tvary a jevy stejného charakteru.

Podskupina "A" sdružuje poloviční části. Na předním místě jsou uvedeny tvary, které lze označit za "rostoucí figuru" (společný kód -701). Poloviční části jsou poté rozděleny podle charakteru poloviny na tvary horní, pravé čili přední, levé čili zadní, dolní (společné kody -702, -703, -704, -705). (22)

Podskupina "B" sdružuje pojmy vyjadřující horní resp. přední části figur, např. vrchol stromu, květ rostliny a všechny tvary, které lze označit pojmem "hlava".

V podskupině "C" jsou sdruženy pojmy týkající se jednotlivých částí hlavy, např. paroh, paroží, uši, chobot, cop, vous atd.

Podskupina "D" sdružuje pojmy vyjadřující hlavní a vedlejší (boční)

části figur, např. kmen stromu, větévka s listy, větévka s listy a plody, ptačí pera, ruce apod.

Podskupiny "E" sdružuje pojmy pro dolní resp. zadní části figur, např. zadní nohy, ohony, ocas apod.

Podskupina "F" sdružuje pojmy, které lze zahrnout pod společný název "plody".

Zbývající tři podskupiny by snad v jistém smyslu bylo možno považovat za samostatné figury než za části figur, autoři WBO však měli na zřeteli maximální možnou míru zjednodušení klasifikačního systému a z tohoto hlediska je také nutno figury v těchto podskupinách posuzovat. Podskupina "G" tedy sdružuje pojmy, které lze označit za "relikty" (pozůstatky, ostatky) živých organismů, např. kosti, lidské a zvířecí kostry, lebky, čelisti, kůže a kůže, je sem zařazena i figura mumie a typický beránek Zlatého rodu.

Podskupina "H" sdružuje pojmy označující deformované tvary, např. mužský trup bez rukou (typická figura v klenotu pánů ze Seinsheimu), utatě větve (ostrev), hlavy od trupu, zvířata bez nohou, ocasů atd.

V podskupině "J" jsou sdruženy zruční figury. Autoři WBO zdůvodňují jejich zařazení do této skupiny proto, poněvadž se jedná o tvary skutečně existujících živočichů, zatímco báje bytosti a monstra jsou sestaveny z částí různých živočichů. K zručním jsou zařazeny takové figury jako např. had, člověk, lev se dvěma či třemi hlavami ale s jedním tělem, tři spojené nohy (známý symbol ševců), dvouocasý lev apod.

Kodový rozsah: -701 až -799.

VIII. Barevně odlišná znázornění částí celých figur

Na první pohled by se zdálo, že adjektivní pojmy soustředěné do této skupiny se překrývají s podobnými či příbuznými pojmy V. skupiny. Ve skutečnosti však autoři WBO zařadili do této skupiny pouze takové jevy, které se musí povinně vyskytovat u obecných figur, zpravidla jen u živočichů a rostlin, jestliže tyto jsou ve znaku vyobrazeny úplně, tzn. nikoli jako deformované tvary. Při precizní kresbě takových figur bývá zvykem barevně tyto povinné součásti odlišovat, např. hřeben a lalok u kohouta, jazyk, drápy, zobák i oko u zvířat, plody nebo listy u rostlin apod.

Kodový rozsah: -801 až -836.

IX. Mnohonásobná štitová dělení a obecné figury

Opakování, násobení heraldických figur je velmi častým jevem. Klasifikace takových znaků je v jednotlivých heraldických sbírkách prováděna nejednotně a nedůsledně. Autoři WBO proto prosazují jednotné posuzování v tom smyslu, že příslušná figura je zařazena v jednom ze dvou hlavních oddílů, zatímco jakékoliv její opakování je vyjádřeno pomocí dodatkového kodu.

Skupina je rozdělena na tři podskupiny podle charakteru opakování.

Podskupina "A" soustřeďuje figury, které se mohou opakovat 2x až 14x pomocí kodů -902 až -914. Kodem -920 je vyjádřeno mnohonásobné opakování či posypání, kodem -921 je vyjádřeno posetí štítu (pole). Poněvadž se může vyskytnout i případ, kdy jedna z opakovaných figur buď mizí z poloviny v okraji štítu nebo je vyobrazena jen její polovina, lze takový jev vyjádřit pomocí desetinné čárky a číslice "5": bude-li tedy ve štítě šest růží, z nichž jedna bude mizet v okraji štítu, vyjádříme takové vyobrazení dodatkovým kódem -906,5; rozumí se samozřejmě, že pomocí dalších dodatkových kódů je třeba vyjádřit nejen postavení růží ve

štítě ale také která z růží je vyobrazena jen z poloviny.

Podskupina "B" soustřeďuje pojmy k vyjádření jevů, kdy heraldická figura je pokryta několika řadami štitového dělení, např. břevno třemi řadami šachované.

V podskupině "C" jsou soustředěny pojmy, které postihují takové případy, kdy štít nebo jen pole jsou pokryty několika řadami heraldických figur, např. hlava štítu pokrytá třemi řadami ležících šindelů.

Kodový rozsah: -901 až -966.

Poslední díl prvního svazku WBO je v jistém smyslu suplementem, v němž jsou uvedeny a komentářem opatřeny nejvýznamnější heraldické sbírky a soubory, s nimiž autoři WBO pracovali a o nichž se také zmiňuje přítomná stať. Pro současného českého heraldika je většina uvedených titulů nejen téměř nedostupná ale patrně i neznámá. Bylo by tedy zřejmě prospěšné věnovat těmto dílům hlubší pozornost, avšak tato stať, již beztak rozsáhlá, by se rozrostla do neuměřných rozměrů. (23)

Po podrobném prostudování knihy WBO se přikláním k názoru, že tento projekt představuje v současné době vrchol vědeckého přístupu ke zpracování obrovského množství heraldického materiálu a k jeho optimálnímu využití. Jak sami autoři napsali v úvodu, projekt zajistí vyvolat mnohé kritické hlasy; pokud však kritika bude konstruktivní, bude jistě prospěšná a pomůže projekt "doladit".

Závěrem si položíme otázku nikoli nepodstatnou - za jakých podmínek může být takový projekt realizován, aby námaha spojená s jeho rozpracováním byla úměrná výsledku.

První podmínkou je pevné organizační zázemí, organizační struktura, která je nezávislá na vnějších vlivech a v níž rozhodujícím kritériem je odbornost.

Druhou podmínku spatřuji v tom, aby vědní disciplína, v níž má být takový projekt realizován, disponovala obecně platnou a závaznou terminologickou soustavou. Použití metod elektronického zpracování a priori vylučuje terminologickou synonymitu nebo vytváření umělých terminologických klišé.

Třetí podmínku spatřuji v existenci určité společenské autority, organizace či ústavu, které by projekt realizovaly. K tomu přistupují možnosti nejen získat potřebné materiálové zajištění ale též mít k dispozici patřičné technické podklady.

Podmínujících faktorů by se našlo daleko více, např. existence schopného pracovního týmu, individuální nasazení každého jednotlivce, možnost komparací a konsultací nejen tuzemských ale též zahraničních apod.

Podíváme-li se z těchto hledisek na reálné možnosti současné české heraldické práce, pak v mnoha směrech musíme přiznat jejich nepřiměřenost pro realizaci takových náročných projektů.

Poznámky:

- (1) Arndt, Jürgen - Seeger, Werner - Müller-Westphal, Lothar: *Wappenbilderordnung*. Bd. I. Vydal HEROLD, spolek pro heraldiku, genealogii a příbuzné pomocné vědy v Berlíně. Bauer & Raspe, Neustadt an der Aisch 1986. 436 s., 137 tab., ukázky vybraných západoevropských he-

raldických kompendií.
Mezinárodně používaná citace: WBO.

- (2) Nedomnívám se, že je nutné vyjmenovávat zde známé i méně známé znakové soubory, je však třeba mít na paměti, že zásadní význam pro jejich další vznik měl vynález knihtisku.
- (3) Odstrašujícím příkladem mohou posloužit tzv. heraldické popisy znaků v knize Jiřího Čarka "Městské znaky v českých zemích", Academia, Praha 1985, v níž jsou v mnoha případech použity "termíny" a verbální obraty takového charakteru, že k jejich pochopení je nutno shlédnout příslušnou kresbu ("... uvnitř je černý lev proti levému hornímu rohu se obracející a k šplhání se chystající, se řvoucí tlamou, červeným vyplazeným jazykem a vztyčeným ocasem" - s.148).
- (4) Myšlenka projektu uspořádání znaků podle obrazů je zřejmě staršího data. Když v r.1970 vydal spolek HEROLD přepracovanou a podstatně rozšířenou práci A. M. Hildebrandta "Wappenfibel - Handbuch der Heraldik" (1. vydání uskutečnil též spolek již v r.1887), nalezneme v kapitolách "Der Inhalt des Schildes - Schildteilungen" (s.57-62) a "Der Inhalt des Schildes - Gemeine Figuren" (s.63-73) obdobný systém uspořádání heraldických znamení ve štitě pomocí přiřazených kódů. O 16 let později v samostatné knize publikovaný projekt je pochopitelně mnohem propracovanější a rovněž realizační možnosti doznaly podstatných změn. Výslovně je třeba upozornit, že systém, který heraldickým badatelům WBO předkládá, postihuje pouze heraldická znamení, která se nacházejí v e š t i t ě. Tzv. horní znak - klenot vč. přílby, koruny či točenice a příkrývadla - ani hesla a devisy jakož i ostatní vedlejší součásti znaku nejsou zpracovány. Je možno namítnout, že absenci horního znaku a vedlejších částí lze považovat za citelný nedostatek. Autoři WBO si to zajisté uvědomili, avšak považovali za prozatím neúnosné rozšířit navrhovaný systém o další řady kódů. Z teoretického hlediska by však vypracování kodových systémů pro horní znak a pro vedlejší části nemělo působit mimořádné potíže.
- (5) WBO je důsledně veden ve dvou jazykových mutacích, fr. a angl. V jednotlivých kapitolách formou podrobných konspektů ze základního německého textu, v obrazové části paralelním uvedením fr. a angl. termínů. To předurčuje jeho rozšíření i do těchto jazykových oblastí. Vzhledem k tomu, že WBO nebude snadno dostupnou publikací, považují za prospěšné podrobně o projektu referovat. Na druhé straně je však nutné vzít v úvahu stávající podmínky; nedomnívám se totiž, že by kterékoliv z dnes existujících heraldických sdružení získalo v dohledné době možnost použít přiměřeně výkonného computeru. Projekt WBO představuje možný metodologický postup řešení jednoho ze základních problémů současné heraldické vědy, v našich podmínkách bohužel těžko realizovatelný.
- (6) Podrobněji sledoval tuto problematiku přední anglický heraldik

Anthony R. Wagner v práci "A Catalogue of English mediæval rolls of arms", Oxford 1950.

- (7) WBO uvádí jmenovitě následující autory, ovšem tituly jejich prací odkazuje k vyhledání v Berchemově "Heraldische Bibliographie" vyd. v Mnichově v r.1937. V současné době je však k dispozici v r.1984 vydaná "Bibliographie zur Heraldik" autorů E. Henniga a G. Jochumse, z níž jsou následně citace uvedeny: Cassel, P. S.: Der Bär als Stadtwappen von Berlin. In: Der Bär, Berlinische Bl. f. vaterländische Geschichte u. Altertumskunde, 2/1876, s.149-151, 159-161.
zu Hohenlohe-Waldenburg, F.-K.: (Bibl. z. H. uvádí více prací) Die Linde in der Heraldik, in der Sphragistik und als Ornament. In: Adler, 8/1878, s.43-49, tab.4.
Über das heraldische Pelzwerk als zusammengesetzte Tinktur u. dessen Darstellungsweise im Mittelalter. In: Hohenlohe-Waldenburg. Zur Geschichte d. Fürstenbergischen Wappens. Anh. 2. Stuttgart 1860, s.40-49.
Zum heraldischen Pelzwerk. In: Anzeiger f. Kunde d. dt. Vorzeit NF, 16/1869, s.104.
Über Eisenhütlein, Peltz u. Wolken. In: Korrespondenzbl. d. Gesamtvereins ..., 8/1860, s.44.
Über den Judenkopf als Helmschmuck der Markgrafen von Meissen. In: Mitteilungen d. Vereins f.d. Geschichte d. Stadt Meissen, 1/1881, s.20-21.
Über den Reichsadler. In: Hohenlohe-Waldenburg. Zur Geschichte d. Fürstenbergischen Wappens. Anh. 1. Stuttgart 1860, s.31-40.
von Ledebur, H.: Die Turnierkragen in der deutschen Heraldik. In: Archiv f. Adelsgeschichte, 1/1863, s.1-69, 372-375.
von Retberg-Wettbergen, R.: Dürers Wappen mit 3 Löwenköpfen. In: Adler, 3/1875, s.175.
von Uetterodt, L.: Redende Wappen. In: Der Deutsche Herold, 3/1872, s.50-51.
- V české heraldické literatuře lze nalézt rovněž několik statí a článků, v nichž se autoři věnují jednotlivým heraldickým znamením. Nejstarší práce, které mají ovšem spíše populární charakter, zaznamenal již Čeněk Zíbrt v "Bibliografii české historie" I., Praha 1900; jedná se o drobné příspěvky, jejichž hodnota je dnes irelevantní.
Z produkce 20.stol. lze výběrově uvést např.:
de Germiny, G.: Heraldické nestvůry. In: Výběr, IX./1942, seš. 4, s.431-433.
Palivec, V.: Monstra v heraldice. In: GHL, 1975, seš.7, s.19-24.
Turnwald, K.: O moravské orlici. In: Rodokmen, II./1947, č.1, s.21-24.
Rytíř, V.: Heraldická růže. Úvaly 1941, Pardubice 1942.
Navrátil, Fr.: Růže. In: Erbovní knížka, 1935, s.21-27.
Sedlák, V. J.: O původu erbu města Litomyšle. In: Heraldika, XIII./1980, č.4, s.134-138.
Garov: Palcát a válečná palice v heraldice. In: Heraldický časopis, I./1948, č.1, s.2-3.
Kočandrle, J.: Oškrt nebo kypřice? In: Heraldika, IX./1976, č.1-2, s.45-47.
Jásek, J.: Oškrt versus kypřice. In: Heraldická ročenka, 1983,

s.88-105.

Hertl, J.: Hvězda pánů ze Šternberka. In: Erbovní knížka, 1941, s.123-128.

Schwarzenberg, K.: Pěticipá hvězda v moderní heraldice. In: Heraldický časopis, I./1948, č.1, s.4-7.

- (8) von Biedermann, D.: Neues heraldisches System f. Wappensammlung; Zur Statistik d. Wappenbilder. Obě studie vyšly v Drážďanech v r.1870.
Biedermann rozdělil heraldická znamení do následujících skupin: dělení štítu a heroltské figury, nebeská tělesa, rostliny, nízká zvíř, savci, ptáci, bájná bytosti, lidé, lidské nástroje, číslice, litery, domovní značky.
Biedermann tak již před více než 100 lety navrhl členění heraldických znamení, které je dodnes - s určitými modifikacemi - považováno za účelné a vyhovující a bylo proto převzato autory WBO.
- (9) Dielitz, J.: Wappen-Schematismus. In: Vierteljahrschrift Herald, 1898, s.277-356.
Biedermann ani Dielitz nepomýšleli patrně na vydání svých sbírek tiskem. Omezili se pouze na teoretická pojednání o metodách pořádacích principů a zřejmě z toho důvodu nenalezly jejich práce širší ohlas a použití v praxi.
V této souvislosti uvádějí autoři WBO dvě významnější regionální publikace, jejichž autoři byli ovlivněni Biedermannovými a Dielitzovými pořádacími principy:
von Spiessen, M.: Wappenbuch d. westfälischen Adels. Götting 1901-1903.
von Alberti, O.: Württembergisches Adels- u. Wappenbuch. Stuttgart 1899-1916.
- (10) Toto standartní dílo poskytuje přehled o nejužívanějších heraldických znameních, která Gritzner zařadil do systému, aniž by ho ovšem zvláště popsal. Nacházíme zde již hlavní skupiny heraldických znamení, která se od té doby opakují téměř ve všech pořádacích systémech německé jazykové oblasti.

Diametrálně odlišný je ovšem stav české heraldické terminologie; složitost a závažnost problematiky by si vyžádala samostatný zevrubně provedený rozbor, což ovšem přesahuje rámec tohoto referátu. Proto pouze připomeneme některé klíčové momenty, které ovlivnily (či neovlivnily) její vývoj.
Na počátku tohoto století vyšly v rozmezí dvou let základní česká heraldická kompendia, Králova "Heraldika" a Kolářova "Českomoravská heraldika" I., připravená k vydání Augustem Sedláčkem (Martin Kolář zemřel 15.5.1898).
Zatímco Král byl do jisté míry ovlivněn terminologií německou, Kolář se Sedláčkem preferovali řadu v té době již archaických tvarů a také pochopitelně výrazů, které do českého jazyka pronikly z němčiny, zde se asimilovaly a mnohde vytlačily původní české termíny. Terminologická rozkolísanost se výrazně projevila o čtvrt století později, když v r.1925 vyšel II.díl ČMĚ, v němž jsou stovky popisů erbů, vesměs podle diplomů nebo opisů, rovněž však autorské popisy podle nalezených pečeti.
Určitým příslibem k vytvoření normotvorných hodnot bylo vydání

Schwarzenbergovy "Heraldiky" v r.1941, avšak vzhledem k tehdejší politické situaci nebyla reálná naděje na konstruktivní zpracování Schwarzenbergem uvedených podnětů. Terminologickou problematikou se asi v pol. 40. let začal zabývat jiný český heraldický teoretik Josef Milde; snad nepřízní doby, snad vinou nevhodně zvolených metodologických postupů skončily tyto snahy otištěním několika článků v "Heraldických dopisech". Snahy po oživení Mildem započaté práce na přelomu 60. a 70 let vycházely bohužel ze stejných metodologických principů a nakonec se rozpadly. Rovněž v posledních letech vydané různé heraldické příručky daný stav pouze potvrdily.

K řešení terminologické problematiky nepřispěly ani spolky a společnosti, které na našem území od počátku 30. let působily. Rodopisná společnost, sdružující především členy orientované na rodopisná bádání o dějinách vlastních rodů, neměla ve svých řadách natolik fundované heraldiky, kteří by mohli terminologickým bádáním udat zásadní směr; kromě toho utkvělou myšlenkou vedení RS bylo zřízení Rodopisného ústavu, třebaže RS nebyla zřejmě organizačně schopna takový úkol zvládnout. Jednota starých českých rodů, sdružující údajně potomky politicky i ekonomicky proskribovaných rodů, které se podílely na protihabsburském povstání českých stavů v letech 1618-1620, představovala spíše politický klub či stranu a jejím prioritním zájmem byla majetková a společenská satisfakce členů; snad jediným přínosem pro rozvoj české heraldické práce bylo poskytnutí organizačního zájmu v době nesvobody pro uvažované založení české heraldické společnosti.
Činnost Svazu přátel rodopisu, založeného v r.1938, byla podstatně ochromena německou okupací. K obnově spolkové ale zejména ediční činnosti došlo až po r.1945, přičemž hlavní zájem směřoval k rodopisu a k vydávání zájmových publikací.
Česká heraldika měla v průběhu vývoje ve 20.stol. dvě velké šance vytvořit samostatnou a nezávislou organizaci a včlenit se tak do evropského heraldického povědomí. První bylo ustavení Heraldické společnosti v r.1947, druhou založení Genealogické a heraldické společnosti v Praze v r.1969; obě byly po hříchu promarněny.
Současná organizační roztržitost existujících heraldických (a genealogických) sdružení nevytváří právě nejvhodnější podmínky pro realizování náročných pracovních koncepcí. Projevuje se to nejen při uskutečňování některých edičních záměrů ale i při snahách po vytvoření celkově vhodných podmínek pro týmovou práci. Zde mám konkrétně na mysli činnost Meziklubové terminologické rady, sestavené ze zástupců tří místně odlehklých sdružení. Dosavadní výsledky práce se sice příznivě projevíly v tiskovinách vydávaných těmito sdruženími, avšak z globálního hlediska se stále jedná o činnost značně nesoustavnou.

- (11) Je nanejvýše pravděpodobné, že kromě uvedených sbírek, které jsou nyní majetkem různých kulturně-vědeckých institucí, existují či existovaly sbírky, které po úmrtí tvůrců zanikly. V českých podmínkách jsou však takové případy spíše pravidlem než výjimkou; příkladem mohou být dnes badatelsky nepřístupné pozůstalosti arch. Bohumíra Šimka, Karla Vyšína a dalších.

- (12) Fischnaler, K.: *Tirolisch-Vorarlbergischer Wappenschlüssel*. Bd.1-7. Innsbruck 1938-1951.
- (13) Každý zkušený heraldik by měl být schopen rozlišit, kde se jedná o figury, jejichž umístění ve štítě nebo v poli je rovnocenné a kdy určitá figura vystupuje jako hlavní a jiná jako vedlejší. Znakům s několika rovnocennými figurami věnuje pozornost podkapitola pátá.
- (14) Pouze výjimečně je zvláštní postoj opatřen samostatným kódem; jedná se o figuru *l e o p a r d a* = hledícího lva, neboť představuje ojedinělý znakový obraz, který má staletou tradici a právem dostal i specifické označení v heraldické terminologii.
- (15) Při klasifikaci a evidenci znaků, které se skládají z více než 4 polí a nadto mohou nést ještě střední štítek (štítky), bude heraldik postaven před skutečně složitější problém, než je na první pohled patrné. Jestliže totiž taková složitá heraldická kompozice má být zpracována jako vstupní údaj pro EDZ, bude nezbytné nutné zakódovat všechna heraldická znamení, má-li být znak zpětně rekonstruován. Rozhodnutí, zda takový znak bude "zařazen" jen podle heraldického znamení v prioritním poli nebo budou vzata v úvahu i heraldická znamení ostatních polí, nebude - podle mého názoru - záviset na heraldikovi, který se znakem bude laborovat ale především na předpokládaném využití zakódovaných informací. V úvodní části výkladu o všeobecných zásadách a otázkách k uspořádání znaků podle heraldických znamení vyslovili autoři WBO názor, že při přípravě dokladového formuláře (vstupních dat) musí být stanovena určitá hranice kvantity, zejména co se týče počtu polí jednoho znaku; autoři WBO se domnívají, že počet polí by měl být omezen na 6. Akceptovali-li by se striktně tento předpoklad, potom by ovšem z možnosti evidence "vypadlo" určité množství znaků s více než 6 polí, z nichž v každém je umístěno odlišné heraldické znamení. Obírat se však zde těmito teoretickými úvahami bez možnosti praktické aplikace je zbytečné.
- (16) V přímé návaznosti na tuto zásadu heraldického popisu je třeba upozornit na obsahovou nejasnost základních pojmů v české heraldické terminologii. Podle mého názoru je nutné rozlišovat pojem "dělení štítu" od pojmu "heroltská figura"; německá heraldická terminologie má tyto pojmy jednoznačně obsahově vymezené: die Schildteilungen = štítová dělení, die Heroldsbilder (Heroldsstücke) = heroltské obrazy (kusy, figury). Tyto dva pojmy nelze směřovat ve smyslu položení rovnítka, neboť nikoli v každém případě vzniká dělením štítu heroltská figura. Dělení, polcení, čtvrcení apod. lze považovat za heroltské figury tehdy, jestliže v jednotlivých takto vzniklých polích nejsou umístěny žádné obecné figury. Nachází-li se však v děleném štítě obecná figura (figury, event. též heroltská figura), je nutno štít považovat za dělený jmenovitě uvedeným způsobem.

V opačném případě bychom totiž všechny různě dělené štíty musili klasifikovat a zařazovat jako znaky s heroltskými figurami, protože při heraldickém popisu znaku se na prvním místě uvádí rozdělení štítu. Tím by byla zcela popřena zásada WBO o prioritě obecných figur, jak byla vyložena výše. Stanovit obsahově pojmovou hranici mezi dělením štítu a heroltskými figurami je tudíž nezbytné nutné, jestliže při práci s heraldickými znameními chceme vycházet z principů WBO.

- (17) Seznam heraldických sbírek, z nichž autoři WBO excerpovali příklady pro jednotlivé heraldické figury (v závorce uvedena zkratka použitá ve WBO):
 Buchreihe Deutsche Wappenrolle. Bd.1-42. (DWR).
 Hupp, O.: *Deutsche Ortswappen*. (Hupp, Ortswappen).
 Hupp, O.: *Münchener Kalender 1895-1936*. (Hupp, Münch. Kal.).
 Rietstap, J.B.: *Armorial Général*. (Riet.)
 Altes Siebmachersches Wappenbuch 1605-1806. (Alt. Sieb.).
 Neues Siebmachersches Wappenbuch 1854-1960. (N. Siebmacher).
 Stadler, K.: *Deutsche Wappen*. Bd. I-VIII. (Stadler).
 Burke, J.B.: *The general armory of England, Scotland, Ireland and Wales*. London 1884. (Burke).
 Stillfried-Alcantara, R. - Hildebrandt, A.M.: *Des Conrad Grünenberg Ritters und Bürgers zu Costentz Wappenbuch*. Görlitz 1875. (Grünenberg).
 Die Wappen der Schweiz - *Armorial de la Suisse, Ortswappenwerk*. (Schweizer Ortswappen).
 Schöler, E.: *Historische Familienwappen in Franken*. Neustadt a.d. Aisch 1975. (Schöler).
 von Alberti, O.: *Württembergisches Adels- und Wappenbuch*. Stuttgart 1889. (v. Alberti).
 Bernd, Ch.S.Th.: *Handbuch der Wappenwissenschaft*. Leipzig 1856 (Bernd).
- (18) Německá jazyková oblast:
 von Berchem, E.: *Heraldische Bibliographie*. Leipzig u. München 1937, reprint Wiesbaden 1969.
 Hennig, E. - Jochums, G.: *Bibliographie zur Heraldik*. Köln u. Wien 1984.
- Skandinávská jazyková oblast:
 Achen, S.T. - Rostock, O.: *Bibliografi over heraldisk Litteratur i Danmark og om Danmark 1589-1969*. Kopenhagen 1971.
- Francouzská jazyková oblast:
 Guigard, J.: *Bibliothèque héraldique de la France*. Paris 1861.
 Saffroy, G.: *Bibliographie héraldique, généalogique et nobiliaire de la France*. 4 Bd. Paris 1962 ff.
- Italská jazyková oblast:
 Colaneri, G.: *Bibliografia araldica e genealogica d'Italia*. Roma 1904.
 Spreiti, V. - Degli Azzi Vitelleschi, G.: *Saggio di bibliografia araldica italiana*. Milano 1936.
- Španělská jazyková oblast:
 Castaneda y Alcover, V.: *Arte del Blason*. Madrid 1954.
 von Franckenau - Cortes, J.L.: *Bibliotheca hispanica historica*

co-genealogico-heraldica. Leipzig 1724.

Anglická jazyková oblast:

Gatfield, G.: Guide to printed books and mss. relating to English and foreign heraldry and genealogy; being a classified catalogue of works of those branches of literature. London 1892.

Heraldry-Classed catalogue (of heraldry) in the Victoria and Albert Museum, South Kensington, National Art Library. London 1901.

K výše uvedeným národním bibliografiím doplňují dvě práce z české jazykové oblasti:

Zíbrt, Č.: Bibliografie české historie I. Praha 1900.

Palát, P. a kol.: Bibliografie české práce heraldické I. (1901-1980). Ostrava 1983.

- (19) Každý ze tří dílů je uveden krátkou statí, v níž autoři vysvětlují některá specifika příslušné kategorie figur. Vzhledem k tomu, že klasifikace a zařazení štitových dělení a obecných figur jsou relativně snadné, domnívám se, že komentáře není třeba. Zevrubnější pozornost je naopak třeba věnovat třetí kategorii figur, která v projektu WBO představuje z hlediska zpracování důležitou součást.

- (20) Parker, J.: A Glossary of Terms used in Heraldry. London 1894, reprint 1970.

- (21) Když jsem koncipoval metodický materiál pro heraldickou terminologickou konvenci (HTK), navrhoval jsem pro tyto pojmy společný nadřazený pojem "aktivní termíny" jako protipól "pasivních termínů", které označovaly obvyklá a ustálená vyobrazení heraldických znamení obou hlavních kategorií. Je však pravda, že HTK neuvažovala s zpracováním do takové hloubky, jako to provedli autoři WBO.

- (22) Při praktickém kodování znaků jsem narazil na problém vyjádření č t v r t i n y figury, např. ve znaku Slavkova, kde v obou horních polích se vyskytují pravá a levá čtvrtina orlice. Vyjádřit takový tvar pomocí dvou dodatkových kódů oddělených lomítkem pro horní a pravou resp. horní a levou polovinu figury mně nepřipadá praktické. Domnívám se, že by bylo vhodnější vytvořit samostatnou podskupinu pro čtvrtiny figur včetně příslušných kódů.

- (23) Poněvadž se domnívám, že uvedené tituly by alespoň formou podrobnějších konspektů či komentářů měly být do české heraldiky uvedeny, bude některým z nich věnována pozornost v následujících Heraldických ročenkách. Zde uvádím prozatím bibliografické citace:

Renesse, Théodore, Comte de: Dictionnaire des figures héraldiques. Brüssel 1894-1903.

Papworth, John Woody: Ordinary of British Armorial. London 1857-1874.

Fischner, Conrad: Tirolisch-Vorarlbergischer Wappenschlüssel. Bd. 1 - 7. Innsbruck 1938-1951.

Zimmermann, Eduard: Bayerische Klosterheraldik. München 1930.

Zimmermann, Eduard: Kaufbeurer Wappen und Zeichen. Allgäuer Heimatbücher, Bd. 40, Kempten 1951.

Zimmermann, Eduard: Kemptener Wappen und Zeichen. Allgäuer Geschichtsfreund, Nr. 60-64, Kempten 1960-1964.

Zimmermann, Eduard: Augsburger Wappen und Zeichen. Augsburg 1970.

Dielitz, Julius: Das Dielitzsche Wappenbilderlexikon. (sbírka sestavovaná autorem v l. 1835-1896, původně ji zakoupil HEROLD, od r.1955 uložena ve Státním archivu Merseburg).

Dielitz, Julius: Wappen- Schematismus. Vierteljahrschrift HEROLD, 1898.

Die Wappenbilderkartei des HEROLD.

von Alberti, Otto: Württembergisches Adels- und Wappenbuch. Stuttgart 1889-1916, reprint Neustadt a.d. Aisch 1975.

Krassler, Josef: Steirischer Wappenschlüssel. Graz 1968.

Rentzmann, Wilhelm: Numismatisches Wappen-Lexikon des Mittelalters und der Neuzeit. Halle a.d. S. 1876.

Neubecker, Ottfried: Wappen-Bilder-Lexikon. München 1974.

K praktickému použití systému WBO

Jako ukázkou praktického použití kódů WBO zvolili autoři figuru lva, vybrali 31 znaků, v nichž lev dominuje (s výjimkou příkladů poslední skupiny) a ty rozdělili podle charakteru do pěti skupin takto:

1. Lev v neděleném štítě.
2. Větší počet lvů v neděleném štítě.
3. Jeden nebo více lvů v různě děleném štítě.
4. Části lva v neděleném nebo děleném štítě.
5. Lvi vyskytující se jako figury položené, provázející, v patě štítu nebo v hlavě štítu.

Vybrané znaky jsou barevně vyobrazeny, popis je v němčině, francouzštině a v angličtině, podle popisu je provedeno zakodování. V této souvislosti je na místě upozornit na drobné chyby, které se u příkladů vyskytly.

V první skupině je uveden znak Hessenska. Přestože jsou na vyobrazení vyznačeny zlaté drápy a červený jazyk lva, není zbroj v popisu uvedena, takže chybí příslušné kody i v kodovém popisu. Obdobně chybí popis i zakodování části zbroje (jazyky) u lvů ve znacích Hohenlohe a Schwaben-Hohenstaufen-Baden-Württemberg na ukázkách ve skupině druhé.

Při zakodování znaků je třeba podle mých dosavadních zkušeností dodržet tři pracovní fáze:

1. Vytvoření správného a terminologicky jednoznačného heraldického popisu.
2. Převod heraldického popisu do popisu kodovacího.
3. Převod kodovacího popisu do soustavy číselných kódů.

Ukázka popisu a zakodování znaku města Blatné:

1. Zlato-červeně kosmo dělený štít. Nahoře černá kančí hlava se stříbrným okem a zbrojí a s červeným jazykem, dole stříbrný kráčeující lev se zlatou zbrojí.
2. Štít dělený kosmo zlato-červeně.
 1. pole hlava divokého kance černá, oko a zbroj stříbrné, jazyk červený.
 2. pole lev kráčeující stříbrný, jazyk a drápy zlaté.
3. 0401 (01/03); -381 5241 -711:06, -801, -804:02, -809:03; -332 5011 -672:02, -809, -808:01

Zakodování znakového popisu předpokládá nejen pečlivé a podrobné seznámení se s principy WBO ale také přiměřené heraldické znalosti, schopnost racionálního uvažování a kombinace. Je třeba mít na paměti, že kodování není mechanická práce; se znaky a s heraldickými figurami je nutno citlivě laborovat. Příprava dokladového formuláře bude bezesporu pracná, data do něho zanesená musí být správná a jednoznačná.

Domnívám se, že použití výpočetní techniky představuje perspektivní možnosti globálního zpracování nesmírného počtu údajů, které jsou ukryty v heraldických znameních a toto je reálná cesta k tomu, aby heraldický badatel dostal v maximálně krátké době vyčerpávající údaje, aniž by musil provádět úmorné rozpisy znaků, rejstříky apod.

Výběr z literatury & ZPRÁVY

100. výročí vydání prvního dílu Ottova slovníku naučného

Neustálé rozšiřování obzorů lidského poznání vyvolalo velice brzy naléhavou potřebu získávané poznatky nejen klasifikovat do jednotlivých kategorií ale vytvořit také takové informační systémy, které by maximálně zaručovaly snadnou, rychlou a pokud možno vyčerpávající manipulaci s těmito poznatky. Praktické řešení této problematiky bylo završeno vytvořením dnes již klasického informačního útvaru - naučného slovníku, encyklopedie, ve dvou základních modifikacích - universální a specializované.

S encyklopedickými snahami a projekty se setkáme již na konci 17.stol., zatímco století následující dala lidstvu taková encyklopedická díla, která v mnoha případech šíří záběru a hloubku zpracování tehdejšího stavu poznatků nebyla dodnes překonána.

Jednou z prvních encyklopedií universálního charakteru je "Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste", která v letech 1731-1758 dosáhla počtu 68 svazků, z toho 4 svazky doplňků. Z řady dalších světových, či lépe řečeno evropských, encyklopedií, z nichž některé dosáhly závratného počtu svazků - např. francouzská "Encyclopédie méthodique" v letech 1782-1832 166 svazků, německá "Allgemeine Encyclopaedie der Wissenschaften und Künste" v letech 1818-1893 167 svazků, jsou české kulturní veřejnosti patrně nejvíce známe Larousseova "Grand Dictionnaire univ. du XIXe siècle" (1. vydání v letech 1864-1876, 16 svazků), "Encyklopedia Britannica" (1. vydání v r.1771, 3 svazky) nebo některé z německých vydání "Der grosse Brockhaus".

České encyklopedické snahy a projekty jsou datovány teprve polovinou minulého století; první českou universální encyklopedií je "Slovník naučný", redigovaný vůdcem staročeské strany Dr. Františkem Ladislavem Riegrem. Slovník vycházel v letech 1860-1874 pětí nakladatele I.L.Kobera v Praze a dosáhl 11 svazků, z toho 1 svazek doplňkový.

V relativně krátké době po ukončení vydávání Riegerova Slovníku pojal myšlenku vydávat novou českou encyklopedii jeden z nejvýznamnějších pražských nakladatelů Jan Otto, jehož tiskárna a nakladatelství zároveň se nacházely na Karlově nám. v domě čp.551/II (č.34 nové). Po mnoha rozhovorech a poradách s representanty české i lokální pražské kulturní a vědecké veřejnosti se začal projekt rýsovat v příznivém světle poté, co se k vrchní redakci dobrovolně nabídl Jakub Malý, který se již velmi aktivně jako spoluredaktor podílel na edici Slovníku Riegerova. Jakub Malý dokonce vypracoval návrh konkrétního pracovního programu, avšak těsně před zahájením rozsáhlejších přípravných prací zemřel dne 7.března 1885 ve věku 74 let.

V Ottově nakladatelství vycházel v r.1883 založený časopis "Athenaeum",

který redigoval PhDr. Tomáš G. Masaryk, tehdy mimořádný profesor české university v Praze. Po úmrtí Jakuba Malého převzal prof. Masaryk funkci vrchního redaktora proponovaného edičního projektu a přípravné práce se zdárně rozvíjely. Jak píše nakladatel Jan Otto v krátké memoárové stati, otištěné v předposledním XXVII. díle u příležitosti ukončeného vydávání Slovníku, smlouvou ze dne 22.9.1885 se p. prof. Masaryk zavázal vykonávat funkci vrchního redaktora "velké české illustrované encyklopaedie". Ve druhé polovině r.1886 byla konstituována redakční kancelář Slovníku, v níž kromě prof. Masaryka pracovala řada tehdy prominentních osobností, např. Dr. Jan Herben, Dr. Josef Hanuš, Primus Sobotka a d. Slibně rozběhnutá práce se však ocitla na pokraji zmaru. Nezávisle na encyklopedické práci vstoupil prof. Masaryk do tehdy vzrušeně probíhající téměř celonárodní diskuse o pravosti rukopisů Zelenohorského a Královédvorského. Původně vědecký spor se stále více přesouval do oblasti emotivní až nakonec vyústil do posic vysloveně subjektivních, při nichž se vyřizovaly mnohdy osobní spory. Pro ediční projekt Slovníku to mělo následky téměř smrtelné, neboť dne 27.2.1887 se prof. Masaryk vzdal vrchní redakce.

Po několikaměsíčním usilovném jednání, kdy už se zdálo, že projekt Slovníku bude nutno odsunout na neurčito, se nakladateli Janu Ottovi podařilo za podpory nestora českých historiků Václava Vladivoje Tomka zainteresovat přední profesoři obou českých vysokých škol, university i techniky, a vytvořit novou vrchní redakci v tomto složení: univ. prof. PhDr. František J. Studnička z filosofické fakulty, univ. prof. JUDr. Jaromír Čelakovský z právnické fakulty, univ. prof. MUDr. Emerich Maixner z lékařské fakulty jako zástupci české university,

MUDr. Otakar Feistmantel, prof. mineralogie a geologie, Josef Šolín, prof. geometrie poloh, grafické statiky a stereotomie jako zástupci českého vysokého učení technického, ThDr. Klement Borový, kanovník a emeritní prof. bohosloví, ThDr. František Krásel, kanovník, světitel biskup a doc. věrouky na bohoslovecké fakultě, zástupci za obor theologický.

Ředitelem redakční kanceláře byl ustanoven Josef J. Kořán.

Kromě sedmičlenné vrchní redakce byla vytvořena tzv. domácí čili odborná redakce, v níž byli soustředěni odborní redaktori odpovědní za jmenovitě uvedené obory; odborná redakce čítala 41 členů.

Dočasně přerušená práce byla znovu zahájena a tak již dne 22.1.1888 vyšel z nakladatelství první sešit Ottova slovníku naučného, obsahující hesla "A - Abélard".(1)

Všetchně shora uvedené vrchní a odborné redakce bylo ke spolupráci získáno nebo se dobrovolně přihlásilo celkem 1110 spolupracovníků.(2) Nezkoumal jsem četnost redakcí jiných encyklopedií obdobného charakteru, domnívám se však, že redakce Ottova slovníku patří mezi nejčetnější a vzbuzuje podiv už při pomýšlení udržet v tak obrovském kolektivu nezbytný pracovní řád. Přestože se na zpracování několika tisíc hesel podíleli podstatnou měrou vysokoškolsky graduovaní autoři, nalezne me v abecedním seznamu i autory bez zvučných titulů - Antonín Plachý, hraběcí příručí ve Vlachově Březí, Dolfin Poppée, grafolog v Táboře, V.L.Fáček, hostinský v Praze aj.

Obdivuhodnou na celém projektu, který trval 21 let (1888-1909), během této doby vyšlo 28 dílů, každý v průměru o 1000 stranách, je skutečnost, že zhruba padesátičlennému redakčnímu kruhu se podařilo vtisknout celé práci jednotící charakter; jednotlivá hesla jsou zpracována do

přiměřeně hloubi a šíře, aniž by čtenáře unavovala zbytečnou rozvlácností. Přitom je třeba vzít v úvahu, že odhadem polovina všech uvedených spolupracovníků zemřela v průběhu vydávání, že odcházeli i vedoucí pracovníci z vrchní nebo odborné redakce; např. z původně uvedených vrchní redakce zemřeli prof. Studnička, Feistmantel a oba gestoři za theologický obor. Neméně závažným zjištěním rovněž je, že celý nákladný projekt finančně zajišťoval "pouhý" nakladatel - Jan Otto a nikoli některá z vysokých škol, vědeckých společností či spolků. Důležitou, ba z hlediska finančního rozhodující, skutečností bylo rovněž to, že Slovník, jak jej dnes vidíme za nehorázné ceny v prodejních antikvariátů, byl vydáván v celkem pravidelných lhůtách po sešitech za cenu několika korun, takže byl snadno dostupný i těm vrstvám obyvatelstva, které zrovna nemělo peněz nazbyt na nákupy knih; ostatně celé řady literárních prací českých klasiků byly takto vydávány, neboť nakladatel, mši-li vyplácet autorovi honorář, si nemohl dovolit tisknout a vydávat "ležáky" či knihy cenově nedostupné. Právě zde je třeba hledat skromné a neokázalé naplnění vlasteneckého hesla "Osvětou k svobodě".

V podtitulu Ottova slovníku je uvedeno "Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí". Abonentům se tak kromě textových hesel dostal do ruky po všech stránkách kvalitní ilustrační doprovod. Jestliže dnes, po stu letech, prohlédneme perokresby, plány, mapy a barevné přílohy, nemůžeme se ubránit údivu nad jejich technickou dokonalostí, s níž se v dnešní době mnohé z vydávaných a cenově závratných publikací mohou jen těžko srovnávat; však také nakladatel Jan Otto objednal pro tisk Slovníku nové tiskařské stroje a písmovinu.

Jak jsem se již zmínil výše, Slovník vycházel po sešitech a vždy určitý počet vydaných sešitů za rok vytvořil samostatný díl; např. I. díl sestával z 61 sešitů, II. díl ze 73 sešitů, V. díl pouze ze 57 sešitů ap. Poněvadž nakladatelství předpokládalo, že většina abonentů si nechá jednotlivé sešity vázat do dílů, připravilo za tím účelem umělecky řešenou vazbu v kombinaci plátno-kůže s bohatým zlatotiskem. Provedení je natolik kvalitní a trvanlivé, že až do dnešních dnů si původní vazby zachovaly krásný vzhled, svěžest a celkový design.

Mezi více než tisícíčetlenný kruh spolupracovníků patřili pochopitelně také zakladatelé české heraldiky a genealogie, Martin Kolář, August Sedláček a Vojtěch Král z Dobré Vody.

Zatímco Král se uplatnil především výtvarně, pokračuje v tradici půvabných kreseb šlechtických erbů a pečetí jak je známe ze Sedláčkových Hradů, Kolář a Sedláček podepsali svými šiframi Klř. a Ščk. stovky delších i kratších statí věnovaných českým a moravským šlechtickým rodům; Kolář je nadto autorem obsáhlého hesla "Heraldika" (XI.díl. s.127-135, 2 obr. příl., díl vyšel v r.1897) a se Sedláčkem pak dalších hesel doplňujících.

Kolářova stať tak představuje, kromě práce Antonína Rybičky v V. dílu Památek z r.1863 a obdobné statě ve Slovníku Riegrově (III.díl. s.761-762, díl vyšel v r.1863), základní českou heraldickou propedeutiku, vydanou o tři roky dříve než vyšla Králova "Heraldika" a o pět let dříve než vyšel I. díl "Českomoravské heraldiky".

Kolář se Sedláčkem však nebyli jedinými autory genealogicko-heraldických statí, přestože jejich podstatný podíl je nesporný. Kromě nich se můžeme setkat i s dalšími jmény, např. Dr. Vojtěch J. Nováček, ředitel zemského archivu v Praze, vládní rada Antonín Truhlář a mnozí další. Bez nadsázky lze říci, že Ottův slovník naučný je alfou a omegou českých heraldiků a genealogů, neboť obsahuje tolik genealogických a he-

raldických informací, které nelze nalézt ani u Krále nebo ve II. dílu "Českomoravské heraldiky". Bohužel mnozí ze současných "badatelů" si z Ottova slovníku uštědřili studnici skutečně bezednou, neboť jejich vědomosti začínají a končí tím, co v něm pilní spolupracovníci shromáždili. Sedláček a Kolář, jako ostatně všichni autoři hesel, psali své statě pro poučení současníků i uživatelů budoucích. Mnohé z toho, co tehdy napsali, je dnes překonáno výsledky pozdějších výzkumů a bádání. Badatelská etika nás jednoznačně zavazuje k tomu, abychom poznatků shromážděných učenici minulých generací uměřeně využívali, ale nikoli zneužívali.

Ottův slovník naučný s novou řadou, která vycházela v průběhu dvacetileté existence Československé republiky, představuje naši nejrozsáhlejší a nejobsaáhlejší vskutku národní encyklopedii, neboť se na jejím vzniku, aktivně i pasivně, podílel celý národ; aktivně onen tisícíčetný kruh spolupracovníků, pasivně tisíce drobných předplatitelů jednotlivých sešitů, kteří umožnili panu Ottovi zdárně ukončit předsevzatý záměr.

Z leckterých úst lze vyslechnout přezíravý odsudek, že Ottův slovník naučný je již dávno zastaralý a tudíž překonaný. Zastaralý ano, neboť za posledních 100 let se lidské poznání mnohonásobilo, leč tímto tvrzením si posuzovatelé a kritici vystavují vysvědčení o vlastní omezenosti. A překonaný? Pokud se týká pouhého počtu svazků základní i nové řady, potom Ottův slovník zaujímá bezesporu čelné místo. Posuzujeme-li kvalitu zpracování jednotlivých hesel, domnívám se, že žádný z později vydaných slovníků, o současných nemluvě, se s Ottovým nemůže měřit. Uvážíme-li, že dnes je naučný slovník vydáván specializovaným nakladatelstvím, že existuje ústav, jehož pracovníci mají tuto činnost v popisu práce, potom srovnatelné výsledky nejsou právě povzbudivé. Vydávání Ottova slovníku vytvářelo nádherný pocit společné práce podnikané z vlastní vůle pro povznesení národního ducha; pro pražského hostinského pana Fácka bylo ctí, mohl-li přispět byť jediným heslem do velké národní encyklopedie. A z tohoto hlediska není Ottův slovník ani zastaralým ani překonaným; ostatně jeho neustále stoupající zhodnocení v antikvariátech či na knižních aukcích nebo naopak až vandalské "využívání" v některých veřejných knihovnách je přesvědčujícím důkazem jeho nadčasovosti.

Poznámky:

- (1) Nakladatel Jan Otto uvádí v závěrečné poznámce, publikované ve XXVII. dílu, že první sešit vyšel dne 22. ledna 1888, avšak na str. 1 úvodního sešitu je uvedeno datum 15/1 1888. Lze tedy mít za to, že 22.1. byl sešit oficiálně z nakladatelství expedován, zatímco datum 15/1 označuje datum tisku. V r.1888 vydalo nakladatelství 61 sešitů, které tvoří I. díl Slovníku.
- (2) Složení vrchní redakce, odborné redakce a základní seznam spolupracovníků, kteří se uvolili autorsky se podílet na vydávání slovníku, jsou otištěny v I. dílu, u každého je uvedena redakčně přidělená šifra. V každém následujícím díle jsou pak uváděni jednak nově získaní spolupracovníci a jednak jména spolupracovníků zemřelých. Na konci předposledního XXVII. dílu je otištěn abecední seznam všech spolupracovníků a abecední seznam užívaných šifer. Odtud

a po přičtení jmen uvedených v doplňkovém XXVIII. dílu jsem získal konečný počet 1110 jmen. Náhodnými komparacemi jsem však zjistil, že v konečném seznamu se nenacházejí jména všech spolupracovníků, která jsou uvedena v jednotlivých dílech. Lze tedy usuzovat, že v konečném seznamu byli uvedeni pouze ti, kteří se zpracováním alespoň jednoho hesla na vydávání Slovníku skutečně podíleli.

Pavel Palát

Emanuel Salomon svobodný pán z Friedbergu-Mírohořský - voják, malíř a spolutvůrce Ottova slovníku naučného

Jestliže v tomto roce vzpomínáme, že uplynulo celé století od započetí edice Ottova slovníku naučného, a připomínáme-li přitom zásluhy jeho přispěvatelů, bude pro heraldiky zajímavý výskyt erbovnic postav mezi tvůrci slovníku. Budiž předsláno, že jich nebylo mnoho, zejména pokud zaměříme pozornost na rody starobylého původu. Čestnou výjimkou mezi nimi je Emanuel Salomon svobodný pán z Friedbergu-Mírohořský. Tento potomek starého rodu byl nejen pilným spolupracovníkem Ottova nakladatelského úsilí, nýbrž i z jiných hledisek zajímavou postavou, mnohstranným talentem a českým vlastencem. Od jeho narození uplyne během příštího roku 160 let, od úmrtí uběhlo v tomto roce rovných 80 let. Snad bude proto užitečné publikovat základní údaje o rodu Salomonů z Friedbergu a přiblížit jeho nejvýznačnější postavu.

Salomonové z Friedbergu se podle rodové tradice přistěhovali do Čech již ve 13.stol. z německého kraje Wetterau poblíž Frankfurtu nad Mohanem.(1) Prokazatelnou posloupnost rodové genealogie je možno sledovat od konce 16.stol.(2), prvním významným představitelem rodu byl Václav Mořic Salomon (3), který byl aktivním účastníkem bojů proti Švédům jako obránce Olomouce a Brna v r.1645 a Prahy v r.1648, po dobu více než 20 let byl obecním starším Starého Města pražského, kromě jiných úřadů obdržel také hodnost palatina a během svého dlouhého života - zemřel v r.1704 - nashromáždil dosti rozsáhlý nemovitý majetek v Praze a v blízkém okolí. Psal se "Salomon de Monte Pacis seu de Frydtberg".(4) Přestože Václav Mořic Salomon z Friedbergu měl ze dvou manželek velký počet dětí (5), veškerý pozdější rozrod Salomonů pochází od jeho bratrance Rudolfa, který jako nemajetný byl vrchnostenským úředníkem. Jeho potomci rovněž neopřáli majetkem, takže převážně byli ve službách zámožných rodů na různých velkostatech, případně působili ve státních úřadech a v armádě, a to nejen v Čechách ale také v Haliči a v alpských zemích.(6)

Pravnukem výše zmíněného Rudolfa byl Augustin Ignác Salomon z Friedbergu (1795-1880), který působil od r.1825 jako sekretář barona Puteani, později od r.1829 jako hospodářský rada u hrabat z Vrba na Hořovicích. Augustin byl dvakrát ženat; poprvé s Terezií Fialkovou (1803-1829), po druhé pak s Františkou svobodnou paní ze Stael-Holstein (1805-1880).(7) Jediným dítětem z prvního manželství byl syn Emanuel, narozený v Praze dne 18.1.1829, jehož matka zemřela v šestinedělí (26.1.1829). Ze druhého sňatku pocházelo 5 dcer a 2 synové, žádný z nich však není z našeho zorného úhlu významný.

Vzpomínaný Salomon z Friedbergu obdržel při křtu v kostele u Panny Marie Sněžné v Novém Městě pražském jména Emanuel Josef August František

Karel. Jak již bylo uvedeno, jeho matka Terezie, roz. Fialková, zemřela 8 dnů po porodu. Přestože přirozeně nemohla na výchovu svého syna nikterak působit, přece jen je zapotřebí připomenout alespoň její rodinu, která nesporně ovlivnila české vlastenectví Emanuelovo.

Terezie a její bratr Mořic pocházeli z rodiny lékaře; Mořic (1809-1869) - Emanuelův strýc - vstoupil po gymnasiijním studiu do vojska, sloužil u známého 28. pěšího pluku, v letech 1838-1844 působil jako učitel českého jazyka na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, se svým kmenovým plukem prodělal boje v letech 1848-1849 a 1859, téhož roku byl povýšen do šlechtického stavu a v r.1864 odešel do výslužby v hodnosti plukovníka. Mořic Fialka byl nejen zasloužilý důstojník, ale také literární, překladatelský a žurnalistický talent, přispíval do mnoha novin a časopisů a překládal mj. z tvorby Dickensovy. Jeho názory na úlohu Slovanů v rakouské říši a jejich dějinách jsou předobrazem náhledů Emanuela Salomona.(8)

Celý život Emanuela Salomona z Friedbergu osciloval mezi dvěma póly - vojenským povoláním na straně jedné a uměleckým talentem na straně druhé. Již v r.1837, v prvním roce studia na akademickém gymnasiu v Praze, započal navštěvovat malířskou akademii, zpočátku figuralistickou a portrétní školu Františka Tkadlíka, později studoval krajinomalbu u Antonína Mánesa. Protože otec nepřipustil, aby se stal malířem, byl jedenáctiletý Emanuel v r.1840 zapsán na vojenskou akademii ve Vídeňském

Novém Městě.(9) V r.1846 byl vyřazen v hodnosti poručíka, na akademii však setrval ještě jeden rok v kursu, kde bylo vyučováno také kreslení. Poté nastoupil v r.1847 ke slavnému 28. pěšímu pluku, tehdy posádkou v Terezíně, s nímž se v letech 1848-1849 zúčastnil bojů v Lombardsku - Benátsku, proti vzburěné Vídni a v Uhrách. Za udatnost v bitvě u Kápolny (26.- 27.2.1849) byl Salomon z Friedbergu vyznamenán rakouským Vojenským záslužným křížem s válečnou dekorací a ruským řádem sv. Anny III. třídy s meči. V průběhu válečných událostí byl povýšen na nadporučíka, r.1850 - ještě před dovršením 22 let věku - na setníka.

V 50. letech byl pověřen armádním velením namalovat pro císaře několik výjevů z války v Uhrách, poté se věnoval vojenskému mapování v Banátu, Vojvodině, Valašsku, Uhrách a v Benátsku. Volné chvíle vždy využíval k malování a k dalšímu sebevzdělávání v tomto oboru. Během služebního přidělení ku generálnímu štábu ve Vídni v r.1858 navštěvoval na tamní malířské akademii večerní školu prof. P. J. Geigera. V průběhu let byl služebními povinnostmi velmi často nucen měnit působišť, takže jejich pouhý výčet je dlouhý. Válka v r.1859 jej zastihla ve Štýrském Hradci, následoval Linec, Lublaň a Verona, kde se dne 10.10.1869 - již jako major - oženil s dcerou c. k. plukovníka Marií Rudolphovou šl. z Frisů.

V době mezi italskými válkami, v l. 1859 a 1866, působil opět u zeměměřičského oddílu v Banátě se sídly v Temešváru a v Pančevu, mezitím byl v r.1864 povýšen na podplukovníka. Na jaře r.1866 byl jmenován náčelníkem štábu pevnostního velitelství ve Veroně a krátce nato dosáhl hodnosti plukovníka. Po válce r.1866 působil další tři roky v dalmatském Zadaru, poté ve slavonském Osijeku, následovalo Komárno a Budapešť, mezitím také služební postup v hodnostech na generálmajora a polního podmaršálka, jímž se stal v r.1878 současně s ustanovením za velitele 30. armádní divise ve Lvově. Pensionován byl po třicetisedmileté službě v rakouské armádě ke dni 1.11.1883, přičemž obdržel řád Železné koruny II. třídy.(10)

Při příležitosti odchodu do výslužby a propůjčení výše zmíněného řádu byl Emanuelu Salomonovi z Friedbergu a jeho přímým potomkům udělen stav svobodných pánů.

Připomeňme tedy základní údaje o nobilitě rodu. Jde o šlechtictví starožitné, které je písemně doloženo k r.1542, první zmínka v zemských deskách Království českého je k r.1645. Starožitný šlechtický stav byl potvrzen Nejvyšším rozhodnutím ze dne 8.12.1862 a diplomem ze dne 21.3.1863. Povýšení do stavu panského pro polního podmaršálka Emanuela bylo uděleno dne 17.2.1884. Následovalo ještě nové potvrzení starobylého šlechtictví ze dne 18.5.1885 pro generálmajora Edmunda Salomona z Friedbergu, který byl Emanuelovým bratrancem ze starší větve.(11)

Erb Salomonů z Friedbergu se popisuje takto: V l. a 4. zlatém poli čtvrceného štítu černý, červeně ozbrojený, ku středu hledící, jednohlavý orl, ve 2. červeném poli stříbrný, dvouocasý, kráčeající lev se zdviženou pravou přední tlapou a s červeným, vyplazeným jazykem, ve 3. modrém poli kvádrová hradba se stínkami, za níž vyrůstá ozbrojený muž ve stříbrném, zlatě lemovaném krunýři, s otevřenou přilbou na hlavě, v pravici třímá plamenný meč se zlatým jílcem a v levici drží zelenou palmovou ratolest, vlevo pod ním do zdi naráží hořící černý granát. Korunovaná turnajská přilba je opatřena vpravo černo-zlatými, vlevo modro-stříbrnými příkryvadly, klenotem je ozbrojenec ze štítu mezi šestí praporce, nasazenými na dřevěných žerdích se stříbrnými hroty:(+)
1. zlato-modře dělený, 2. stříbrno-červeně routovaný, 3. červeno-stří-

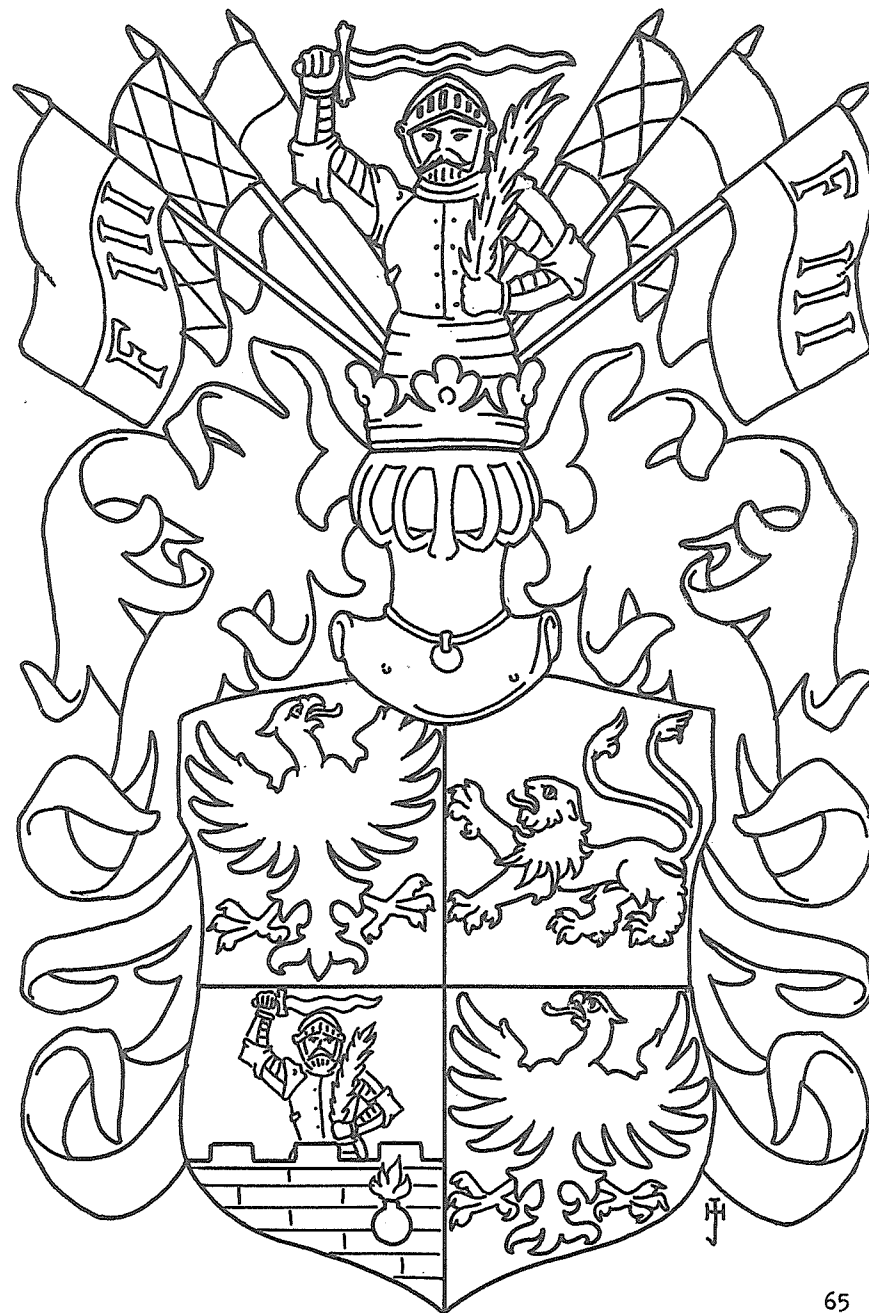
brně routovaný, 4. modro-zlatě dělený, 5. stříbrno-modře dělený se zlatým monogramem F III v modrém pruhu, 6. černo-zlatě dělen se zlatým monogramem F III v černém pruhu.(12)

Vraťme se však k ústřední postavě této vzpomínky, a to historkou, která údajně rozhodla o odchodu do výslužby. V r.1883 byl polní podmaršálek pozván k císařské tabuli a při hovoru se některý z přítomných arcivévodů vyjádřil neuctivě o českém národu. Nemile dotčený vlastenec Friedberg prý tehdy povstal a prohlásil, že "on jako Čech pokládá za svoji povinnost jeho císařskou a královskou výsost, pana arciknížete, nejposlušněji upozornit, že český národ je z uhelných kamenů říše rakousko-uherské a že svým rozhodnutím po smrti krále Ludvíka roku 1526 položil základy příští monarchii, takže kdyby nebylo českého národa, nebylo by ani nynější říše."(13) Hned následujícího dne prý bylo Emanuelu Salomonovi doručeno rozhodnutí o pensionování. I když zajisté tahle epizoda u dvora nebyla pravým důvodem odchodu do výslužby, přece jen svědčí o horoucím patriotismu Friedberga-Mírohořského. Tento charakteristický rys jeho osobnosti byl však znám již po dlouhá léta a nikterak nebránil rychlému služebnímu postupu; plukovníkem se stal ve 37 letech, generálmajorem ve 44 letech a polním podmaršálkem ve věku 49 roků, ačkoliv nepocházel ze žádné prominentní rodiny. Emanuel Salomon z Friedbergu byl však naprosto bezúhonným vojákem, zasloužilým účastníkem bojů, které zachránily v letech 1848-1849 monarchii, a prvotřídním vojenským odborníkem.

Již dříve bylo řečeno, že složitá osobnost Friedbergova kromě vzorného plnění vojenských povinností nacházela zalíbení v činnosti umělecké, zejména v malířství. Námětově převažují výjevy ze života vojenského, motivy náboženské, historické a žánrové, často s uplatněním prvků folklorních. Uvědomíme-li si, že Friedberg byl kromě malování také činný literárně, přispíval do mnoha časopisů, byl spoluvtvořcem novočeské vojenské terminologie, autorem rukopisných pamětí, více než 11 veseloher - další se prý ztratily - překladatelem z francouzštiny, němčiny a italštiny, propagátorem vegetariánství a vodolébky, zakladatelem spolku "Český Kneipp" a horlivým spolupracovníkem Riegrova i posléze Ottova slovníku naučného, pak se musíme s uznáním pozastavit nad jeho mimořádnou pracovitostí a houževnatostí.

Výčet jeho olejů, akvarelů a kreseb by zdaleka přesahoval možnosti jubilejní vzpomínky, uveďme proto pouze několik nejznámějších. Jako zakázky císařského dvora namaloval v letech 1852-1853 čtyři akvarely, z nich např. "Naleziště uherské koruny u Staré Říše", v r.1862 olej "Paráda vojenská na Campo Marte v Benátkách 1861". Rozměrný olej, 6 čtv.m., "Svatební průvod dalmatský" z r.1886 byl věnován Náprstkovu museu; v r.1889 vznikl obraz "Kristus s učni před Emausem" pro farní kostel sv. Havla ve Střezimíři. Řada obrazů byla darována jiným kostelům v Čechách, v Haliči i v Chorvatsku, některým museím v Praze a v Opavě, portréty rakouských generálů vojenským akademiím ve Vídeňském Novém Městě a ve Vídni. Kromě značného množství kreseb (14) a ilustrací tvořil Friedberg také opony a divadelní dekorace pro ochotníky v Chrušimí, Táboře a v Rychnově nad Kněžnou. Typické bylo, že za svou práci výtvarnou i literární zásadně nebral honoráře, všechny jeho výtvary byly věnovány darem. Snad největší soubor jeho výtvarných prací v soukromých rukách býval v majetku paní Hermíny Rodové, která vlastnila vilu "Blaník" poblíž Louňovic pod Blaníkem, k níž jezdíval Friedberg s rodinou na letní byt.(15)

Podobně jako v 17.stol. byl predikát Salomonů latinisován na podobu

"de Monte Pacis", vytvořil Emanuel Salomon z Friedbergu svůj umělecký pseudonym "Mírohorský" zčeštěním. Iniciály FM se staly jeho značkou, již je označeno bezpočet hesel v Ottově slovníku naučném, a to z oboru vojenského, jezdeckého, malířského a přírodovědného. Kromě toho působil - coby pensista - bezplatně v nakladatelství Ottově jako korektor vydávaného slovníku.

Rodinný život Friedbergův byl poznamenán mnoha neštěstími. Manželka zemřela po 18 letech společného života, z celkového počtu 7 dětí se dospělosti dožili 2 synové a 2 dcery. Oba synové byli c. k. důstojníci; starší Zdenko (1865-1893) sloužil u námořnictva, mladší Ludvík (1870-1899) u pěchoty, oba však zahynuli za ne zcela vysvětlených okolností - patrně ve zbytečných soubojích. Starší dcera Helena (1868-1917) zežilela (16), mladší dcera Olga (nar.1874) byla od r.1900 provdána za finančního radu JUDr. Emila Lata a žila ještě ve 30.letech v Praze.(17)

Celé čtvrtstoletí trávil pensionovaný polní podmaršálek Emanuel Salomon svob. pán z Friedbergu-Mírohorský v Praze a neúnavně pracoval na poli výtvarném, literárním, kulturním a osvětovém. Stal se známou postavou staré Prahy, které svými kořeny tkvěla v atmosféře národního obrození. Výtvarný romantismus a akademismus Mírohorského a jeho současníků se přežil, mladá generace malířů již překonala i plenérový realismus, vstřebala impresionismus a kráčela vstříc postimpresionistickým výbojům, které starý pán nepochopil a zaujímal k nim odmítavý postoj.

Zemřel před 80 lety, dne 10. prosince 1908 v Praze-Starých Strašnicích, a pochován byl na Olšanských hřbitovech IX, oddělení 6, hrob čís. 102 (18), který však již návštěvník bude marně hledat. Význam Emanuela Salomona z Friedbergu-Mírohorského netkví ani tak v mimořádné šíři jeho talentu jako právě v drobné mravenčí práci přispěvatele Ottova slovníku naučného. A proto jeho polozapomenutou památku připomínáme v bezprostřední souvislosti s výročí této nejrozsáhlejší a nejhodnotnější novodobé české encyklopedie.

Poznámky:

- (1) Genealogisches Taschenbuch der Ritter- und Adels-Geschlechter. 1. Jahrgang. Brünn 1870, s.116-119.
- (2) Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín, Genealogická sbírka Thun-Doerrova.
- (3) Dle Ottova slovníku naučného (OSN), XXII., s.553, stejně jako dle Masarykova slovníku naučného, VI., narozen r.1624. Cit. Gen. sb. Thun-Doerrova uvádí datum narození "cca 1615".
- (4) OSN, XXII., s.553-556.
- (5) Dle cit. OSN prý 16 dětí, dle Gen. sb. Thun-Doerrovovy 22 dětí.
- (6) Gen. sb. Thun-Doerrova.
- (7) tamtéž
- (8) OSN, IX., s.157-158. Autorem hesla je FM = Friedberg-Mírohorský.
- (9) Povšimněme si, že v té době na akademii vyučoval český jazyk strýc Mořic Fialka, který pěstoval v mladém Emanuelovi lásku k české knize. Viz: Slovník naučný (Riegrův), III., s.246-247.

- (10) Většina údajů biografického charakteru je převzata z OSN, XXII., s.553-556.
- (11) Wiener Genealogisches Taschenbuch. Bd. V. Wien 1933, s.136-143.
- (12) Genealogisches Taschenbuch d. Ritter- u. Adels-Geschlechter. 1. Jg. Brünn 1870, s.116-119. Shodně uvádí August Sedláček v ČMH II., s.601. Figury erbu jsou totožně popisovány i v další literatuře, odlišně bývají uváděny některé tinktury.
- (13) Čadík, Jindřich: Špachtle a paleta úsměvná. Západočeské nakladatelství v Plzni, 1966, kapitola "Mírohorský musí do penze", s.68-71, cit. pasáž ze s.71.
- (14) Publikovány mj. v knize Památník vydaný k oslavě padesátiletého panování Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. jakož i dvěstiletého trvání pražského 28. pěšího pluku Humberta I., krále italského. Za přispění čelných uměleckých závodů a spolupracovníků upravil Jindřich Alexandr. Praha 1898. Emanuel Salomon svob. pán z Friedbergu (Mírohorský) přispěl do tohoto Památníku nejen v části obrazových příloh, ale též rozsáhlou statí, vypsanou ze svých "Pamětí", pod názvem "Dvacet měsíců pohnuté doby v pěším pluku č. 28", kterou též doprovodil ilustračně.
- (15) Květ, J.: Kus starého zapadlého světa. In: Světozor, XXX.roč., říjen 1929 - březen 1930, s.186-188. Hermína Rodová byla dcerou Hynka Jeřábka, vlastníka Podlouňovického mlýna, a spolu s ním účastnicí tzv. Benešovského banderie, které přivezlo kámen z Blaníku do základů Národního divadla. Zmíněný Světozor přinesl kromě článku Květova řadu reprodukcí obrazů Friedberga-Mírohorského.
- (16) Čadík, cit. kapit.
- (17) Wiener Genealog. Taschenbuch. Bd. V. Wien 1933, s.136-143.
- (18) Sís, Vladimír: Olšany. Praha 1929, s.194.
- (+)
- Fraporce popisujeme obdobným způsobem jako sudý počet příleb, tedy 1.praporec vlevo od ozbrojence, 2.praporec vpravo atd.

Ilustrace:

- na s.62 Portrét Emanuela Salomona svob. pána z Friedbergu-Mírohorského, nejstaršího nejvyššího příslušníka 28. pěšího pluku.
- na s.65 Erb rodu Salomonů z Friedbergu.

Mojmír Chrástý

Petr Kroupa - Jiří L. Bílý:

Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570 - 1620.

Ilustrace a obálka Jiří Hanáček.

Edice Pontes heraldicae ac genealogiae Moraviae 2.

Genealogický a heraldický klub při ZK ROH Královopolské strojírně v Brně a Muzeum města Brna, Brno 1987. 206 s., ilustrace v textu, rejst. osob a míst.

Brněnský Genealogický a heraldický klub obohatil českou genealogickou a heraldickou literaturu další prací svých členů. Abecednímu soupisu osob stavebních profesí předchází několik kapitol, jejichž obsah by badatel a uživatel neměl v žádném případě pominout.

V úvodní kapitole vylíčil dr. Petr Kroupa skutečnosti, které stály u zrodu této práce; i ze stručné informace problematiky znalý badatel pozná rozsah a obtížnost excerpcí pramenů a dalších přípravných prací. Kapitole "Heraldická symbolika řemeslníků stavebních profesí" je badatel uveden "in medias res" sledované problematiky. Řazení jednotlivých údajů a vůbec celková metodika zpracování prozrazují, že autor má o předmětu svého zájmu a studia potřebné znalosti. Následující kapitola "Vysvětlení k heslům" podává podrobný výklad o uspořádání slovníkových hesel. Neméně závažná je též kapitola "Omyly starší literatury" v níž autoři uvedli na konkrétních případech výskyt chybných údajů a provedli na základě výsledků bádání opravy nebo doplnění. Nedělejme si ovšem přehnané iluze v tom smyslu, že otištěním oprav a doplnků vymizí z odborné literatury nesprávné údaje; mělo by však být povinností nejen badatelů ale též redaktorů a odborných lektorů, aby akceptovali nově zjištěné skutečnosti a uváděli je ve svých pracích. Záměrně na závěr této části referátu jsem ponechal kapitolu "Přehled citovaných pramenů a literatury", neboť k stávajícímu uspořádání mám zásadní připomínku.

Použití systému římských a arabských číslic pro operativní citaci pramenů a literatury představuje bezesporu dobrou myšlenku, kterou však autoři částečně znehodnotili zbytečným rozsahem a kombinacemi s předřazeným A- pro některé prameny (Rychtářské knihy, rkp. čís. 1770-1779) a malými písmeny a, b s platností rozlišovacího indexu u několika římských číslic vnesli do tohoto jinak účelného systému zmatek.

Prohlédneme-li totiž pozorně seznam citovaných pramenů, zjistíme, že z Archivu města Brna (AMB) je citováno 10 titulů, ze Státního oblastního archivu Brno (SOA) 2 tituly a z Moravského muzea v Brně (MMB) 1 titul, celkem tedy 13 titulů, pro něž však autoři použili řadu I - LXV včetně doplňujících a rozlišovacích liter A-, a, b; rozdíl tedy činí 52 nadbytečných čísel. Nejvíce citovaným titulem jsou Rychtářské knihy (z AMB). Vzhledem k tomu, že se jedná o souvislé řady rukopisů čís. 1753-1754, 1756-1758 a 1760-1812, bylo by nejen výhodné ale především jednoznačné přehledné použít jediné římské číslice lomené příslušným číslem rukopisu; obdobně u knih testamentů (cit. 3x), knih příjmů měšťanů (cit. 2x), knih pokřtěných u sv. Jakuba (cit. 3x), Výtahů z knih oddaných u sv. Jakuba (cit. 2x) a Kopířů města Brna (cit. 5x). Všechny ostatní tituly jsou uvedeny jen jednou. S takto uspořádaným seznamem pramenů by se pracovalo nesporně snadněji, neboť badatel by nemusil hledat mezi 65 položkami ale jen mezi 13, z nichž právě Rychtářské knihy se opakují v seznamu celkem 57x. Radikální snížení počtu položek by rovněž přispělo k snadnému zapamatování jednotlivých citovaných pramenů. U citací literatury je situace poněkud příznivější, nicméně se domnívám, že konečné

uspořádání citovaných titulů mělo být abecední (podle autorů), přičemž dvě citované práce Bretholzovy mohly být zařazeny pod jednu číselnou položku s rozlišovacím indexem.

Jednoduché, přehledné a účelné uspořádání citovaných pramenů a literatury je ovšem záležitostí definitivní textové redakce. Z toho vyplývá, že autoři obdobných prací musí věnovat úměrnou pozornost nejen vlastnímu nosnému textu, ale také částečně pouze zdánlivě druhořadým. To však platí i pro redakci, která v tomto konkrétním případě měla s autory dohodnout přepracování příslušné kapitoly při konečné úpravě textu.

Věnujme nyní pozornost vlastnímu slovníku. Jeho časový rozsah je sice omezen lety 1570 - 1620, v některých případech je však horní hranice překročena, např. u hesla KRAFT, Filip (s.89-90) do r.1630. Svědomitě a vyčerpávající uvádění údajů personálních, datačních, rodinných a v mnoha případech i údajů o díle jednotlivých řemeslníků nasvědčuje tomu, že autoři věnovali excerpci nemalou pozornost, takže badatelé mají k dispozici bohatou faktografii. Ke kladným stránkám patří též funkční ilustrační doprovod v těch případech, kdy byl z pramenů zjištěn znak či značka; tak již na s.10 můžeme porovnat merky Petra Gabryho, Jiřího Beníška, Hanse Zihorta, Vítu Webera a Petra Rieda. Celkem jsou vyobrazeny znaky a značky u 21 osob v kresbách předního brněnského výtvarníka Jiřího Hanáčka, jehož spolupráci na tomto díle lze jen uvítat.

Na tomto místě však musím upozornit na chybný popis vyobrazeného erbu rodiny Malanotte de Caldes (obr. na s.99, popis na s.100), přestože autoři citují Sedláčkovu ČMH II, s.521. V levém poli polceného štítu vyniká z poltící linie pouze poloviční palma na zeleném trávníku a medvěd před palmou stojí, opíraje se o její kmen předními tlapami; ostatně tak je vyobrazeno i popsáno u Siebmachera (1). Zatímco erb je vyobrazen správně, jeho popis je nutno opravit.

V popisech znaků se vyskytuje stereotypně vazba "za klenot". Z hlediska stylistického je nejen nevhodná, ale i nelahodná; gramaticky se předložka "za" pojí se třemi pády: s 2.p. pro vyjádření okolností nebo časových údajů, se 4.p. pro vyjádření místního určení na otázku "kam?", se 7.p. rovněž pro vyjádření místního určení na otázku "kde?".

Vazby "vydávát se za někoho", "převléknout se za někoho nebo něco" či "volit někoho za ..." apod. mají významově odlišný charakter a nelze je srovnávat s vazbou "za klenot". Kromě výše řečeného připomínám, že na 1. zasedání Meziklubové terminologické rady jsme se shodli v používání jazykových obrátů "přilba nese klenot", "klenotem je (jsou)", "jako klenot" (viz příloha čís. 1 k metodickému materiálu Česká heraldická terminologická konvence ze dne 10.9.1984). Bylo by proto prospěšné, abychom dohodnutá opatření v oblasti heraldické terminologie dodržovali a uplatňovali.

Slovník je doplněn dvěma rejstříky - Rejstříkem osob vyskytujících se u jednotlivých hesel a Rejstříkem míst; v závorkách obou rejstříků jsou odkazy na příslušné slovníkové heslo.

Zařazení rejstříků k vědeckým a odborným pracím je nejen chválné, ale mělo by se stát samozřejmostí, leč rejstříky musí být zpracovány pečlivě, spolehlivě a odpovědně, vytýčeny rozsahy, hloubka a omezení. Těmto zásadám však zůstali autoři poněkud dlužni. Jen namátkou jsem ve jmenovém rejstříku zjistil tyto nedostatky: nejsou uvedena jména Jan Čiápka švec, Merta Schwarzrock bradýř, von Heisenstein - všechna se vztahují k heslu MALANOTTI; příjmení Tesner v rejstříku je psáno Tesner u téhož hesla MALANOTTI; obdobně v rejstříku Langsteiger ale v textu Lansteiger u hesla TAUCH, 1583; obdobně v rejstříku Czekeř ale v textu

tu Czekor u hesla TAUCH, 1577; obdobně v rejstříku Johannides ale v textu Joannid u hesla STROBL, 1518; v rejstříku chybí jména Hans Wolf bradýř a Hans Wolf obchodník k heslu WOLF; v rejstříku psáno Wetzel ale v textu Wetzel s odkazem na heslo SPINDLER, chybí však další odkaz na heslo MANIFEL. Vskutku obtížné je pak rozhodnout, který tvar je správný. Tyto chyby, nedůslednosti, omyly a v neposlední řadě písařské překlepy pochopitelně snižují spolehlivost jinak velmi hodnotné a záslužné práce tím spíše, že se jedná o primární excerpce pramenů a slovník vlastně má charakter tištěného pramene. Je proto nezbytně nutné, aby těmto finálníma pracím - z vlastní zkušenosti vím, jak jsou úmorné a vyčerpávající - byla věnována maximální redakční a korektorská pozornost. Chyb se samozřejmě nikdo nevyvaruje, avšak jejich výskyt - zejména v případech práce tohoto charakteru - musí být snížen na co nejmenší míru.

Poznámka:

- (1) Meraviglia-Crivelli, Rudolf, Johann: Der böhmische Adel. Siebmacher's Grosses Wappenbuch, Bd.30. Bauer & Raspe, Neustadt a.d.Aisch 1979, s.16, tab.14: Gespalten; vorne in Roth ein silberner Querbalken; hinten in Blau aus der Spaltungslinie wachsend auf grünen Boden ein natürlicher Palmenbaum, an dessen Stamme ein natürlicher Bär aufgerichtet steht.- Kleinod: ein silbernes Einhorn mit breitem rothen Halsband aus der Helmkrone wachsend.- Decken: roth-silbern.

Pavel Palát

Bohuslav Hlinka: Atentáty na peníze.

Svoboda, Praha 1987. 317 s., 48 barevných tab., bohatě ilustrováno v textu.

Pod slovem penězokazectví si obvykle představujeme činnost, vykonávanou v tajných úkrytech za účelem výroby falešných mincí, v naší době pak spíše falešných bankovek nebo státovek. Pokoutní výroba platidel je činností velmi starou, setkáme se s ní v podstatě ve všech historických dobách a byla také, vedle atentátů směřujících proti panovníkům, stíhána tresty tak krutými, že jen stěží uvěříme v jejich realizaci. Novodobé archivní fondy jsou zpravidla badatelské veřejnosti zpřístupňovány po 50 letech od vzniku v nich uložených archiválií, takže autor této knihy zvolil optimálně vhodnou dobu k tomu, aby ve formě literatury faktu předložil čtenářům poutavé vyličení skutečných případů falšování platidel čsl. státu v rozmezí let 1919-1953. S využitím fondů řady institucí vykreslil v 95 kapitolách příběhy, jejichž společným mottem je napadení čsl. měny padělateli, čili atentáty na čsl. peníze. Pro sběratele mincí a papírových platidel, ale i pro čtenáře, kteří se takovou zálibou nezabývají, představuje kniha vzrušující četbu, jejíž svěží beletristicko-faktografické zpracování je umocněno nejen řadou ilustrativních a dobových ilustrací, ale především 48 tabulemi s barevnými vyobrazeními padělaných platidel. Není účelem tohoto referátu zabývat se jednotlivými kapitolami, neboť souhrnně lze konstatovat, že Bohuslav Hlinka napsal knihu velice zdařilou, která by v našich knihovnách neměla chybět.

Pavel Palát

Peter Szabó: A céhek tárgyi emlékei a Győri Xántus János múzeum gyűjteményében. II. A pecsétnyomók. /Cechovní památky ve sbírkách

Xántus János múzeu v Győru. II. Pečetidla. / In: Arrabona, 22-23, Győr 1986, s.129-184, 71 obr., dodatek, 184 pozn., něm.res.

Cechovní pečetě jsou nenahraditelné a mnohoznačné prameny dějin řemesel. Jejich prostřednictvím jsou získávány unikátní údaje pro zpracování vývoje organizačních struktur a příslušného výrobního oboru. Texty na pečetích jsou autentickými doplňky psaných dokumentů, kresby v pečetních polích pak názorně ukazují část činnosti řemeslníků. Pomocí cechovních pečetí lze získat přehled o organizaci cechů a jejich postavení ve struktuře společnosti, o výrobních nástrojích a přístrojích, o způsobu práce a někdy i o finálních výrobcích.

V referované studii jsou uvedeny veškeré informace o 77 kusech cechovních typářů uložených v győorském muzeu. Z tohoto počtu je reprodukováno 66 kusů. Jedná se o typáře ze 16. až 19. stol., které reprezentují 62 cechů a tovaryšských spolků z Győru a Győrszigetu.

První kapitola se zabývá heraldicko-sfragistickými problémy sbírky pečetí, druhá kapitola pak zhotovováním pečetidla a jeho použití. Typy pečetidel jsou popsány v dalším oddílu a jsou doplněny fotografiemi. Ve čtvrté kapitole jsou popsány typy připojení pečetí a jejich charakter. Zvláštní část tvoří katalog profesí odrážejících se v dochovaných pečetích, který je řazen podle druhů pracovních činností a podle jednotlivých řemesel. Vše je doplněno negativními reprodukcemi pečetí resp. pečetních polí a dodatkem, v němž jsou chronologicky seřazeny typáře se základními údaji: cech a jeho lokace, popis tvaru, opis, privilegia. Tabulka ukazuje jazykové charakteristiky opisu. Pomocí ní lze zjistit, že např. v 17.stol. měly dvě pečetě opis v maďarštině, osm v latině a osm v němčině atd. Velmi obsáhlý poznámkový aparát upozorňuje mj. i na další příbuzná díla.

Autor pomocí podrobných popisů pečetí (i když na naše poměry dost nezvyklými) se snaží nasměrovat čtenáře na souvislosti mezi historií řemeslného oboru a historií organizace jeho činnosti a zařazení do městského života. Proto také struktura vědecké statě a metoda prezentace sbírky je koncipována tak, aby bylo dosaženo snažšího poznání analogií, které napomáhají dalšímu bádání.

Studie Petera Szabó je velmi důležitá hlavně pro oblast Slovenska, protože zde existovaly přímé vazby vyplývající z uspořádání bývalého Rakouska-Uherska. Pro regiony Čech a Moravy je pak výborným srovnávacím materiálem nejen pro sledování vývoje cechovní symboliky, ale i pro komparaci správní a umělecko-historickou, které nelze při bádání v oblasti dějin techniky přehlížet či podceňovat.

Jaroslav Jásek

Ivo Remunda - Ivan Remunda: Židlochovice. Symboly města.

b.m.r. /Nestr. dvoulist, obr. znaku a vlajky./

Nedatovaný a vydavatelsky anonymní dvoulist podává stručnou informaci o zákonné kodifikaci městských symbolů - znaku a vlajky, které jsou zde barevně vyobrazeny.

Z textu se dovídáme, že Židlochovice po povýšení na městečko, někdy mezi lety 1353-1396, užívaly jako pečetního znamení větévku vinné révy s hrozný, úponky a listy, přičemž výtvarné provedení nebylo ustálené.

Od povýšení na město v r.1873 /3.dubna/ se údajně počet hroznů ustálil na třech, nebyly však ustáleny tinktury a docházelo prý někdy "k hrubému porušení jednoho ze základních heraldických pravidel, pravidla barvy a kovu, ... Jiný bylo užíváno barev heraldicky nevhodných." Plenární zasedání MěNV v Židlochovicích přijalo na základě předchozího doporučení Komise pro otázky znaků měst při Archivní správě MV ČSR následující znak: "... červený štít se zlatou vinnou ratolestí se třemi hrozny, přičemž dva z nich jsou na levé straně nad sebou, třetí pak v horní části strany pravé."

Z věcného hlediska nelze těmto údajům nic vytknout, autor však bohužel neuvedl některé zásadní informace, které rozhodně neměly být pominuty. Jestliže jsou zmiňovány pečeti, měly být také konkrétně uvedeny. Podle Čarka (1) se nacházejí jednak ve Státním oblastním archivu v Brně, jednak v Archivu města Brna; bylo by proto velmi prospěšné, kdyby alespoň některá z Čarkem uvedených byla zde vyobrazena již proto, že v Čarkově knize vyobrazeny nejsou.

Jestliže autor textu tvrdí, že tinktury byly voleny libovolně, potom měl též uvést, že Židlochovice vlastně užívaly pečeti, a i znak, svědomně, poněvadž znakové privilegium nedostaly, resp. ze středověku není známo a v r.1873 v souvislosti s povýšením na město jej nedostaly (opět podle Čarka). V textu dále postrádáme údaj o jedině dochované malbě znaku, která pochází z počátku 20.stol. a je nyní uložena v Okresním archivu Brno-venkov, fond Archiv města Židlochovic, kt.25, čís.212; štít je zlatý, hrozny modré (podle Čarka tinktury zvoleny libovolně), ovšem nelze říci, že by toto byl libovolně zbarvený bylo heraldicky nevhodné či nesprávné.

Z textu se sice dovídáme, že návrh na znak byl vypracován ke dni 9.února 1976, znaková komise ho doporučila 24.t.m., avšak ne i uvedeno datum, kdy byl znak schválen a přijat plénem MěNV; to je ovšem závažné opomenutí, neboť tento právní dokument nahrazuje v současnosti někdejší znaková privilegia. Z Čarkova textu tedy doplníme, že se tak stalo dne 18.března 1976.

Obdobnou absenci přesnějších údajů zjišťujeme v případě přijetí městské vlajky; z textu není totiž patrné, zda vlajka byla přijata současně se znakem, nebo zda se tak stalo samostatným právním dokumentem. Obrátme nyní pozornost k vyobrazení obou symbolů. Jak již bylo uvedeno, nebyly původně u znaku stanoveny tinktury, takže docházelo k libovolným barevným kombinacím. Lze mít tedy za to, že autorovi jsou známy takové případy, pak je ovšem škoda, že je neuvedl, poněvadž by přispěl k event. doplnění Čarkových údajů. Co se týče "hrubého porušení ...", vychází autor patrně z mylného předpokladu existence nějaké písemně kodifikované soustavy heraldických pravidel malby znaků. Tato tzv. heraldická pravidla vycházela ovšem z empirie nejen středověkých heroltů, ale zejména uživatelů (nositelů) znaků; položila-li se kupř. modrá figura do červeného pole, potom její "čitelnost", zejména na větší vzdálenosti, byla ztížena splýváním obou sytých barev, zatímco při nahrazení jedné barvy kovem se "čitelnost" a tím i identifikace znaku a jeho nositele podstatně zlepšila. Pokud tedy znaky sloužily v boji jako "průkaz totožnosti" rytíře, praxe sama ukázala, jaká vyobrazení co do proporcionality, tvarů i barevnosti jsou vhodná a jaká nikoli. Lze proto oprávněně předpokládat, že většina tzv. heraldických pravidel pochází teprve z doby, kdy znaky již dávno ztratily své původní funkční poslání a staly se jednak vítaným prvkem dekorativním a jednak projevem výlučnosti či snobismu určitých vrstev společnosti.

Čítaný popis židlochovického znaku přesně určuje vzhled heraldického znamení co do počtu a umístění hroznů. Uvedené vyobrazení mu také přesně odpovídá; zjišťujeme však, že je zcela identické s vyobrazením Jiřího Loudy v obou vydáních jeho "Znaků československých měst"(2), takže lze mít za to, že ho Ivan Remunda prostě a jednoduše okreslil, aniž by se pokusil o samostatné výtvarné vyjádření. Kresebný rozdíl spočívá pouze v tom, že Loudovy hrozny se skutečně hroznům podobají, zatímco Remundovy hrozny jsou stylisovány do podoby geometrických trojhránek složených z ukázněně seřazených koleček. Nedomnívám se, že by takový přístup byl následovatelný.

Čarkův popis židlochovického znaku (3) neurčuje striktně rozmístění hroznů a z Valáškovy kresby vidíme, že stonek vinné révy je ohnut do prava, 2 hrozny jsou vpravo a 1 vlevo (4), tedy přesně opačně, než popisuje a vyobrazuje Remunda. Domnívám se, že není nutné v heraldickém popisu přesně vymezovat detailní polohu každé figury, neboť je záležitostí výtvarného citu, záměru a komposice, zda v daném případě bude stonek ohnut vpravo či vlevo, zda hrozny budou nahoře, dole a v jakém uspořádání; heraldické znamení by mělo uměřeně pokrývat celou plochu štítu. Právě ve výtvarné kompozici se projevuje mistrovství výtvarníka či jen určitý stupeň dovednosti kopisty.

Koncepce vlajkového listu vychází správně z poměru znakových tiktur, v popisu vlajky je uvedeno: "... Obdélníkové pole vlajky je rozděleno třemi vodorovnými pruhy v poměru šířek 1:2:1 v barvách žlutá-červená-žlutá. V žerďové části je umístěn židlochovický znak. Od červeného pruhu, na kterém leží, je oddělen žlutým proužkem. Tento proužek není lemem, je úzký jen tak, aby zřetelně odděloval obrys znaku od červeného pruhu." Z hlediska výtvarného i heraldického je však nutné vznést výhradu proti umístění červeného štítu do červeného pruhu a použít pro zřetelnost žlutého proužku. To, že Remunda dodatečně vysvětluje, že proužek není lemem, nemůže být směrodatné, neboť v heraldice mají takové vyobrazení funkci lemu již svou podstatou. Podle mého názoru by bylo vhodnější umístit stonek vinné révy volně do červeného pruhu a zlato nahradit žlutou barvou, která by vhodně korespondovala s výraznými krajními pruhy. Výtvarný účín vlajky by tím byl nepochybně umocněn. Vyobrazené vlajce nelze samozřejmě vytknout zásadní nesprávnost, Remundovo výtvarné pojetí však nepředstavuje právě nejšťastnější řešení.

Myšlenka prezentace současných městských symbolů je zajiště chvalyhodná, nelze však nevidět, že oba autoři do jisté míry přecenili své možnosti a schopnosti, takže výsledkem je sice na první pohled pěkně vybavená propagační tiskovina, k jejíž dokonalosti a úplnosti chybí mnohé. Z bibliografického hlediska bych se přimlouval naléhavě za dvě věci: Předně aby autoři i těchto drobných tiskovin opatrovali svou práci patřičným poznámkovým aparátem a v míře co nejhojnější využívali místních archivních či muzejních dokladů; v této práci není jediný odkaz, citace. Za druhé aby podobné tiskoviny byly řádně opatřeny a vybaveny povinnými údaji - místem a rokem vydání, vydavatelem apod.; nic zajisté neobrání tomu, aby iniciativa a dobré myšlenky regionálních badatelů byly realizovány např. pomocí a prostřednictvím kulturních komisí národních výborů.

Poznámky:

- (1) Čarek, J.: Městské znaky v českých zemích. Academia, Praha 1985, s.433, heslo Židlochovice.

- (2) Louda, J.: Znaký československých měst. Mladá fronta, Praha 1972, s.43, obr.53 (1.vyd.); Praha 1975, s.66, obr.85 (2.vyd.).
- (3) Na červeném štítě je visle postavená zlatá ratolest se třemi zlatými hroznými úponky. (Čarek, Znaký, s.433).
- (4) Podle tohoto popisu je znak vyobrazen na tab. znaků.

Pavel Palát

PhDr. Jarmila Krejčíková, CSc. - PhDr. Tomáš Krejčík:

Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky. Pro filozofickou fakultu

Univerzity J. E. Purkyně v Brně vydalo Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1987. 352 s., 56 obr. v textu, 5 tab. příloh. Náklad 300 výtisků.

Jak již název napovídá, jsou skripta rozdělena do tří hlavních oddílů - I. Základy heraldiky, II. Základy genealogie, III. Základy sfragistiky. Jednotlivé kapitoly těchto oddílů jsou průběžně pročíslvány (1 - 29), což z hlediska systematického uspořádání materiálu tří sledovaných disciplín nelze označit za šťastné řešení. Jestliže je v předmluvě řečeno, že již delší dobu byla pocíťována absence vysokoškolských skript, která by zejména studentům archivnictví poskytla ucelený přehled právě o těchto třech disciplínách, je to konstatování tím závažnější, neboť jejich stav doznal za posledních 20 let podstatných změn.

Je obecně známo, že kolem poloviny 60. let část historicky orientované laické veřejnosti projevila zvýšený zájem o dvě pomocné vědní disciplíny, genealogii (rodopis) a heraldiku. Prakticky se zájem o tyto disciplíny realizoval vznikem řady dobrovolných spolků a sdružení různorodé úrovně a zpravidla také vydáváním tiskovin omezeného (interního) nákladu i rozsahu. Již v tomto období byl pocíťován citelný nedostatek odborné literatury obecného i specializovanějšího charakteru, neboť starší česká heraldická a genealogická kompendia i práce ostatní nebyly v dostatečné míře k dispozici. Vydání několika publikací příručkového charakteru (Karlovy, Zenger, Šimek a různá minima a abecedy) bylo vděčně přijímáno, avšak na celkové situaci to mnoho nezměnilo. U mnoha badatelů se však patrně vynořovala neodbytná otázka, proč se této práce neujmou profesionální historikové z příslušných univerzitních kateder. Vydání skript jmenovitě věnovaných heraldice, genealogii a sfragistice až v roce 1987 může signalizovat různé skutečnosti; především však tu, že musila přijít nová generace profesionálních historiků, kteří v době svých univerzitních studií nepochybně byli přímými či nepřímými aktéry onoho široce založeného zájmu o heraldiku a genealogii, s problematikou daných disciplín se seznámili nejen poslechem několika úvodně-obecných přednášek, ale "ex privata industria" získali sumu poznatků natolik rozsáhlých, které je legitimují k podobným edičním záměrům.

Po prostudování jednotlivých kapitol je možno s uspokojením konstatovat, že sledovaná problematika je po odborné stránce zpracována na velmi dobré úrovni. Je pochopitelné možné s některými názory autorů polemizovat, předem však je třeba si uvědomit, že se jedná o vysokoškolskou příručku (rukověť) určenou studentům filozofických fakult a jednak že i specificky zaměřená literatura nedochází vždy k shodným závěrům. Předmětem přítomného referátu tedy nebude vyhledávání sporných event.

různé interpretovatelných jevů a vyvolávání polemiky poukazem na odlišně řešenou problematiku v jiné literatuře, zde bych se chtěl věnovat strukturální koncepci předložených skript. Platí-li pravidlo, že propedeutika vědního oboru, disciplíny, má mít určitý obecně platný logický řád, který určuje postup výkladu, nelze se ubránit značným rozpakům, jestliže porovnáme strukturu tří samostatných oddílů a faktografickou přiměřenost zpracování. Rozpaky se dále prohloubí, uvědomíme-li si, že se jedná o učebnici určenou studentům oborového studia, která jim má poskytnout informace a údaje (byť jen tzv. základní) o třech úzce spjatých disciplínách - tedy v přibližné odpovídajících dimenzích - ale má je navíc poskytnout vzorově metodicky uspořádané.

Především se domnívám, že do I. a II. oddílu byly neorganicky začleněny kapitoly 16. "Přehled heraldických a sfragistických studií v Evropě" ve funkci kap. závěrečné, 17. "Přehled českých heraldických, genealogických a sfragistických studií" a 21. "Přehled vývoje genealogických studií v Evropě" (proč 17. v tomto rozsahu jako úvodní ke genealogii a proč 21. v tomto rozsahu také ke genealogii jako závěrečná?). Tyto kapitoly, v bohužel nevhodné a patrně snad i náhodně propojených vazbách (16.: h + sf = Evropa, 17.: h + g + sf = Čechy, 21.: g = Evropa) informují totiž o procesech, kdy se sledované disciplíny, z hlediska evropského i českého, začaly konstituovat jako vědní obory.(1) Podle mého názoru měly být jednak hlouběji ale zejména jednotně, s možnou interní diferenciací, zpracovány, patrně v posloupnosti Evropa - Čechy, a zařazeny jako samostatná kapitola (suplement) za III. oddíl. Poněvadž není nejmenších pochybností, že sledované disciplíny spolu úzce souvisejí, měla být jejich propedeutika proto zpracována podle jednotné osnovy a se strukturálními diferencemi pokud možno minimálními. Namísto toho však stávající řazení kapitol jednotlivých oddílů vzbuzuje dojem nahodilosti, takže lze s obtížemi rekonstruovat styčné nebo naopak rozdílné plochy jednotlivých disciplín; kromě toho je genealogický oddíl v porovnání s ostatními zpracován neúměrně stručně i bez eliminace již uvedených kapitol.

Vycházejí z dosavadních zkušeností domnívám se, že společná osnova by měla mít tuto podobu:

1. Definice disciplíny. Předmět studia. Metodologie.
2. Vývoj jednotlivých disciplín před jejich konstituováním jako disciplín vědních.
3. Část teoretická pro heraldiku, genealogii, sfragistiku.
4. Část praktická pro tytéž disciplíny.
Terminologie.
Popisy erbů a pečeti (heraldický, sfragistický popis).
Umělecko-historický popis erbů a pečeti.
Rodokmeny, vývody.
5. Heraldika a sfragistika speciální.
6. Právní záležitosti jednotlivých disciplín.
7. Část zvláštní (sfragistika).
Vnější charakter (nikoli znaky !) pečeti.
Typy pečeti.
Vosky. Proces a způsoby pečeti.
8. Prameny jednotlivých disciplín.
9. Bibliografie.

Z důvodů úzkého sepeřetí sledovaných disciplín je přirozené, že řada bi-

bibliografických titulů se bude prolínat. Domnívám se proto, že by bylo velmi výhodné a prospěšné vytvořit samostatnou bibliografickou část, jednotlivé citace průběžně pročíslovat a pomocí odkazů studenta orientovat k jednotlivým titulům. Způsob má výhodu v tom, že lze z různých míst textu odkazovat k titulům, které se vztahují k právě vykládané problematice. Prakticky se jedná pouze o vytvoření odpovídajícího metodického postupu, který však uživateli skript mohl ušetřit mnoho času, neboť stávající způsob roztržiténosti bibliografických záznamů pouze nahodile k některým kapitolám nesporně ztěžuje operativní používání. Z výše uvedených kritických připomínek a výhrad vyplývá, že předložená skripta nelze hodnotit jednoznačně. Na jedné straně je nutno ocenit velmi dobré faktografické zpracování jednotlivých kapitol, zejména v oddílech I. a III., na straně druhé je však nutno stejně objektivně konstatovat, že autoři skript nezvládli metodickou přípravu v míře odpovídající závažnosti právě tohoto druhu publikací.

Poznámky:

- (1) Zde je třeba upozornit na několik nesprávně či neúplně uvedených údajů, které se týkají českého teritoria. České spolky (s.185). Rodopisná společnost čsl. v Praze byla založena dne 13.3.1929 na ustavující schůzi konané v Obecním domě pražském. Prvním předsedou byl zvolen senátor Emanuel Hrubý. I. roč. spolkového časopisu vyšel již v r.1929. Jednota potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze (pův. název spolku) byla založena dne 20.4.1929 na ustavující schůzi konané v Národním domě na Smíchově. Prvním předsedou byl zvolen MUDr. Vincenc Matina. I. roč. spolkového časopisu však vyšel až v r.1930. V r.1938 byl založen Svaz přátel rodopisu (neuveden). V průběhu druhé světové války nebyla spolková činnost úplně utlumena ani nezanikla. Jednak vyšlo několik zpravodajských čísel vydaných Svazem přátel rodopisu v letech 1939-1940, ba v r.1941 se zdálo, že bude vycházet pravidelně časopis Rodokmen. Rodopisná společnost pořádala pravidelné rodopisné kursy i když se značnými potížemi, spolkový časopis byl zastaven až v r.1944. Jednota potomků ... od r.1933 pod názvem Jednota starých českých rodů spolkový časopis nevydávala, její činnost však nebyla zastavena. Naopak asi v r.1943/44 se z popudu Josefa Milde aktivisoval v r.1939 zřízený Genealogický a heraldický odbor, který jako Heraldický odbor garantoval vydávání tzv. Heraldických dopisů, zpočátku strojopisů, posléze vyd. tiskem. Vedení Heraldického odboru pracovalo cílevědomě k založení samostatné heraldické společnosti. Erbovní knížky - zastaveny po vyd. EK na r.1941, po válce již neobnoveny. Poválečné období. Obnovena spolková i ediční činnost Rodopisné společnosti, Jednoty starých českých rodů i Svazu přátel rodopisu. Heraldický odbor při Jednotě starých českých rodů ukončil ke dni 30.1.1946 svou činnost a prohlásil se za přípravný výbor budoucí Heraldické společnosti; ta byla ustavena 10.11.1947

(nikoli v r.1948, jak je uvedeno v pozn. č.40 na s.194), v r. 1948 vydala I. roč. Heraldického časopisu (4 čísla), v r.1949 pouze jedno číslo. Poté byla postupně všem spolkům zastavena činnost a současně odňato tiskové povolení. Mnohé ze zde uvedených údajů v kap. 17. zcela chybí, přestože jsou závažné pro pochopení právě českého vývoje heraldické a genealogické práce ve 2. pol. 20. století.

Pavel Palát

Karel Müller: Soupis typářů v archívech Severomoravského kraje I.

(Typáře obecní a cechovní). In: Sborník Státního oblastního archivu v Opavě 1981-1985, s.73-140, 74 vyobr. obecních typářů, 48 vyobr. cechovních typářů, pozn.25, lit.20. Též zvl.otisk, Opava 1987.

Publikovaný soupis je pouze částí velkého množství typářů uložených v archívech Severomoravského kraje. V této první části jsou předloženy k badatelskému využití jednak typáře obecní, omezené přibližně r.1918, jednak typáře cechovní do r.1859, který znamenal definitivní zánik cechovního zřízení v rakouské monarchii. Autor předpokládá do pěti let vydání další části, která by měla obsahovat pečetidla městských, patrimoniálních, státních a církevních úřadů, typáře společenstev, škol, spolků a typáře osobní.

Vlastnímu soupisu předchází teoreticko-metodická stať; v její úvodní části je vymezeno místo sfragistiky v soustavě pomocných věd historických, její vazby na diplomatiku, heraldiku a genealogii. Následuje zhodnocení různých evidencí typářů, jejich problémy zejména evidenčního charakteru; jsou zde také v přehledu uvedeny různé publikované soupisy. Závěrem je podrobně vyložena metodika tvorby soupisu, která by se měla stát závaznou pro obdobně připravované soupisy v jiných krajích.

Soupis je rozdělen na dvě části: obecní typáře, cechovní typáře. V obou částech je řazení typářů uspořádáno abecedně podle lokalit, které jsou situovány do okresů podle platného administrativního rozdělení. Typáře obecní jsou v rámci jednotlivých obcí řazeny chronologicky, typáře cechovní nejprve abecedně podle cechů a pak rovněž chronologicky. Podrobně je vysvětlen i způsob popisu jednotlivých typářů.

Zařazení samostatné obrazové části, která čítá 112 fotografických ukázek obecních i cechovních typářů, je velmi záslužné, protože je m.j. i vzorkem výtvarného snažení doby, kterou typáře reprezentují. Velice šťastným se ukazuje nápad se stranovým převrácením fotografií typářů, jejíž čitelnost a přehlednost je důležitá.

Hlavní a neměnný význam Müllerovy práce spočívá v soupisu samotném, v hodnotách v něm uvedených. Dalším neoddiskutovatelným přínosem je způsob zpracování této problematiky. Stručné, jednoduché, jednoznačné a moderní popisy podrobnosti na typářích jsou příkladem, jak má jejich identifikace vypadat. To, že jednoduché popisy typářů nejsou pravidlem, ví každý, kdo se touto problematikou byl jen okrajově zabývá. Již dříve vydané dílčí soupisy oplývají zbytečně velkým množstvím způsobů popisu, nejednotností vyjadřování, někdy pochybnou až matoucí terminologií. Vždyť i poslední kompendium Jiřího Čarka, "Městské znaky v českých zemích" z r.1985, se těchto chyb zhusta dopouští. Müllerem zvolená metoda popisu typářů je čistá a svěží a dokázala z různých způsobů popisu vybrat to nejkvalitnější; metody archivní práce byly vhodně doplněny znalostmi heraldickými.

Není zbytečné rozepisovat se o tak běžné věci, jako je popis pečeti? Každému archiváři by měla být základní kriteria jasná a měl by je umět prakticky aplikovat. Opak však bývá pravdou. Oficiální pravidla jsou již delší dobu na světě a tato práce je více-méně akceptuje, lépe řečeno moderně aplikuje. Cituji: "Poněvadž nebylo možno, především vzhledem k značnému množství zpracovávané materie, opřít se o žádný z dosud publikovaných soupisů, vytvořili jsme si zásady popisu nově ad hoc."

A nutno dodat, že dobře.

Velmi důležité je také autorovo stanovisko, které vyjadřuje naději, že by v budoucnu neměly být pominuty ani typáře uložené v depositářích různých muzeí. Typáře skutečně stále náleží k sporným předmětům mezi archivy a muzei, i když zdaleka nejde o "trojrozměrnost". Instrukce platící jak pro archivy tak pro muzea jednoznačně stanovila pečeti jako předměty nesporně archivní povahy a lze jen souhlasit s autorem, že v muzejních sbírkách jsou typáře badatelsky méně přehledně uspořádány. Vlastní zkušenost velí dodat, že jsou mnohdy uspořádány absolutně nepřehledně. Müllerova publikace je důležitá také v tom, že znovu otevřela problematiku evidence typářů obecně, přičemž se stala v této věci jednotícím prvkem.

A opět jsme u jednoho ze zásadních problémů. Dodnes nebyla zpracována a vydána žádná alespoň základní práce české sfragistiky, ani příručka upozorňující na základní problémy a určující způsob jejich řešení. (+) Základní práci české sfragistiky nepostrádají jen pomocné vědy historické ale zejména dějiny umění a dějiny techniky.

Práce Karla Müllera je velkým přínosem nejen z hledisek faktografických a metodických ale také otevřením dlouho neřešených problémů.

Z b ý v á d o u f a t , že příkladný ediční počin Státního oblastního archivu v Opavě najde v pokud možno krátké době pokračovatele i v ostatních státních oblastních archivech.

Jaroslav Jásek

K uvedenému referátu dvě poznámky:

Jak již bylo řečeno výše, je Müllerův vzorový soupis rozdělen na dvě části. V soupisu obecních typářů je uvedeno 119 lokalit, z nichž u mnohých jsou zachovány dva i více typářů; v soupisu cechovních typářů je u 31 lokalit uvedeno 103 cechů, přičemž opět u některých cechů je dochováno větší počet typářů, či některá řemesla jsou spojena. Počet 112 fotografií se může na první pohled zdát imposantní a reprezentativní. Uvědomíme-li si však celkový počet popsaných reálií, potom oněch 112 ukázek je možno považovat jen za - ukázky. Domnívám se, že v současné době by snad již neměl být problém vytisknout kvalitní katalog nejen pečeti (ale např. i mincí, medailí, řádů apod.), který by představoval na jedné straně soubor trvalé dokumentární hodnoty a jako takový by na straně druhé mohl sloužit široké obci řadových badatelů, jimž by ušetřil čas věnovaný návštěvám jednotlivých archivních pracovišť. Práce Müllerova charakteru by si v daném případě takový katalog skutečně zasloužila, neboť se jedná o ediční záměr, postupně realizovaný, značného odborného významu. Velmi bych se proto přimlouval za to, aby vydavatel před publikací dalších Müllerových soupisů znovu zvážil rozsah a dosah práce a poskytl historikům, a nejen jim, pomůcku trvalé hodnoty.

(+) Česká sfragistika skutečně nehýří nadbytkem odborné literatury, na druhé straně však kolega Jásek nemá pravdu v tom, když tvrdí, že dodnes nebyla zpracována a vydána žádná alespoň základní práce ... atd.

Problematikou české sfragistiky se programově zabýval v r.1971 zemřelý PhDr. František Beneš, který nejenže publikoval několik zásadních statí a studií, ale konal také přípravy k sepsání knihy o sfragistice. Beneš byl též vydavatelem, resp. tvůrcem projektu "Atlasu českých pečeti"; proč tento projekt ztroskotал, pokusil jsem se ukázat v přednášce "Dr. František Beneš - Atlas českých pečeti" (edice DH/I, sv.2., Praha 1978) Připomeňme si na tomto místě jednak Benešovy časopisecké statě a jednak jeho dvě práce rozsáhlejší, které vyšly v r.1945 a 1949: Nauka o pečetích a úkoly historického bádání. Řád, X./1944, č.4, s.196-200.

Význam pečeti pro nauku o znacích a pracovní výsledky a úkoly na tomto poli bádání II. Řás, X./1944, č.6, s.315-319.

Pečeť, její osud a význam. Výběr, XI./1944, seš.9, s.949-953.

Znaky a pečeti. Heraldický časopis, I./1948, s.3, s.1-10, nedokonč.

Pečeti a jejich význam. Archivní časopis, IV./1954, č.2, s.110-114.

Pečeť jako pramen pro vojenskou historii. Historie a vojenství, 1963, č.2, s.277-294.

Význam pečeti pro bádání o minulosti. Praha 1945.

Pečeti v českých zemích a jejich cena jako dějepisného pramene. Praha 1949.

Nakonec je třeba upozornit na "Základy sfragistiky" Tomáše Krejčíka, které vyšly jako III. oddíl vysokoškolských skript v r.1987.

Česká sfragistika není tedy oním pověstným polem neoraným; lze však s autorem souhlasit v zásadní věci - v absenci základní práce o výhradně české sfragistice.

Pavel Palát

Ivo Hlobil: Přemyslovec Jan Volek (+1351). Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky.

In: Umění, XXXV./1987, č.6, s.478-482, obr.peč.6, pozn.42, něm. resumé.

V souvislosti s nálezy Madony z Hrabové a Krista v Ostritz, které náleží do okruhu plastik Madony z Michle a dále s výsledky bádání o relikviáři trnu Kristovy koruny z Waltersovy galerie v Baltimore se v předí zájmu unovu ocitla významná osobnost moravských církevních dějin 1.pol. 14.stol., olomoucký biskup Jan VII. řečený Volek (1334-1351), který v období výkonu biskupského úřadu byl objednavatelem nadprůměrně kvalitních uměleckých děl.

Předmětem autorova zájmu se proto právem stala osobnost biskupa Jana VII. z hledisek naznačených již v názvu studie.

Jan, v českých dějinách obecně známý pod přízviskem Volek, byl nemanželským synem krále Václava II. (+1305). Datum jeho narození není sice přesně známo, avšak vzhledem k tomu, že již v r.1311 je uváděn jako vyšehradský probošt a kancléř Království českého, lze předpokládat, že se narodil někdy kolem r.1290. Jeho sestrou byla Eliška (naroz. r.1292), potomní abatyše benediktinského kláštera v Pustiměři, který v r.1341 založil právě olomoucký biskup Jan VII. Již z těchto genealogických údajů lze usoudit, že vztah krále Václava II. k Janově matce nebyl jen krátkodobou epizodou. Přesto přímé pramenné údaje o Janově matce nebyly dosud zjištěny. Autor však nabízí k úvaze následující genealogickou konstrukci: Asi od r.1321-1322 je několikrát připomínán a uváděn jako

Janův synovec (nepos) Štěpán z Tetína, který zastával nikoli nevýznamné úřady - purkrabí lichtenburský a od r.1331 úřad nejvyššího zemského písaře; Štěpán zemřel kolem r.1338 (A. Sedláček uvádí r.1340). Studium dostupných a známých pramenů se nepodařilo prokázat, že by některý z Štěpánových rodičů pocházel z nemanželského lože krále Václava II., neboť je traktován pouze jeho příbuzenský poměr k Janovi a nikoli k Janovým rodičům. Hlobil proto patrně správně předpokládá, že tento příbuzenský poměr Jana a Štěpána lze uspokojivě vyložit pouze tak, že neznámá matka Janova (i jeho sestry Elišky), milenka krále Václava II., byla provdána za Štěpánova děda. Potomci z tohoto manželství byli tedy Janovými nevlastními sourozenci (i sourozenci Eliščinými) a potomci z generace následující, právě řečený Štěpán z Tetína, lichtenburský purkrabí a nejvyšší zemský písař, Janovým synovcem.(1)

Druhou řešenou otázkou, navazující na předchozí genealogickou konstrukci, je původ Janova přízviska Volek. Autor upozorňuje, že Jan tohoto přízviska neužíval, resp. jeho výskyt nebyl v soudobých pramenech zjištěn (viz tam pozn. 19-21), ale že pochází z doby po r.1420 (viz tam pozn. 22,23). Jestliže akceptujeme předpoklad, že Janova matka byla provdána do rodu vladků z Tetína, lze považovat původ Janova přízviska za uspokojivě objasněný. Podle údajů A. Sedláčka v ČMH II. užívali vladkové z Tetína (a posléze Andělové z Ronovce; vztah k vladkům z Tetína vyložen u Hlobila i Sedláčka) na pečetích i ve znaku figuru volka (či býka). Tento názor lze podepřít několika skutečnostmi a doklady. V "Granum Catalogi praesulum Moraviae", pocházejícím z Olomouce z doby po r.1420 (viz tam pozn. 22) je uvedeno "dominus Wolko, filius domini Wenceslai regis Boemie", tedy někdejší biskup Jan je nazýván panem Volkem. Při restaurování kolegiátního chrámu sv. Mořice v Kroměříži byl zjištěn znak Jana Volka: ve stříbrno-červeně polceném štítě dorůstající půlměsíc, rohy obrácené vzhůru. Tento znak byl již znám v minulosti, jak je doloženo odkazem na ČMH I., s.302, ovšem jeho podoba čtvrcená se znakem olomouckého biskupství dosud nebyla doložena.

Závažným dokladem jsou však památky právního charakteru - pečete. Z fondu Státního oblastního archivu v Brně je reprodukován otisk pečete Jana Volka jako probošta vyšehradského a kancléře Království českého z 31.8.1325. Pečeť je oválná; pod trůnící postavou lze zřetelně spatřit gotický štítek, jehož pole je polcené a nese půlměsíc s rohy vzhůru. Z fondu Státního oblastního archivu v Olomouci je reprodukován otisk velké pečeti biskupa Jana Volka z 10.8.1344. Trůnící biskupova postava je provázena trojicí gotických štítků, vpravo český lev, vlevo znak biskupství, pod trůnem znak Jana Volka. Na rubní straně je otisk malé pečeti; zde je důležité, že ústřední krácející postava je provázena dvěma gotickými štítky, vpravo se znakem Jana Volka, vlevo se znakem biskupství, nad oběma štítky jsou litery, nad biskupským zřetelně W. Dole mezi rozkročenými nohama postavy pak spatřujeme malou figuru vpravo krácejícího volka (býka).

V závěru studie se autor zabýval i symbolikou biskupské velké pečete se třemi znaky. Umístění znaku českého království na hodnotně nejčestnějším místě je nutno chápat jako předznamenání budoucího uspořádání vztahů olomouckého biskupství k českému státu; v r.1348 byla olomoucké biskupství, moravské markrabství a opavské knížectví prohlášena za léna Koruny české a olomoučtí biskupové se stali many českého krále. Je snad možno namítnout, že Hlobilové studii, která v rámci umělecko-historického bádání řeší vlastně problematiku sekundárního charakteru,

byla věnována pozornost až nadbytečná. Domnívám se, že takový názor není na místě, neboť Hlobilova studie nejenže představuje názornou ukázkou interdisciplinárních vztahů, ale především ukazuje směr, jakým by se mělo ubírat tolik v nových souvislostech proklamované heraldické bádání, aby jeho výsledky nebyly samoučelné.

Poznámka:

- (1) Odkazují zde na Českomoravskou heraldiku, II., s.213, heslo Andělové z Ronovce a na Ottův slovník naučný, XXV., s.293, hesla Tetín 1) a z Tetína; heslo Ronovec v Ottově slovníku, XXI., s.953, není pro sledovanou problematiku důležité. Autorem všech hesel je August Sedláček.

Pavel Palát

Jeronym Lány: Malostranský hřbitov v Košířích.

Památník národního obrození 1680-1884.

In: Portál, zpravodaj dobrovolných aktivů státní památkové péče a ochrany přírody v Praze. Roč.XII., č.33-3/1987. Nestr. 14 fotogr. vyobr., celkový plánek staré a nové části hřbitova, 1 volná příl. - polohopisný plán staré části hřbitova podle stavu k r.1865, prameny a lit. 39.

Funerální památky představují významný pramen pro badatele mnoha vědních oborů, mj. též pro rodopisce a heraldiky. Zaznamenáváme-li v poslední době zvýšený zájem a snahy o jejich komplexní dokumentaci, vycházejí autoři těchto prací především z neradostných zjištění a skutečností, že právě funerální památky se stávají snadnou obětí vandalismu (jako obecného jevu současné doby), na druhé straně však neméně nemilosrdně s nimi nakládají projektanti investičních výstaveb.

Malostranský hřbitov v Košířích (1), jehož osudy jakoby dokládaly výše uvedené názory, se stal v minulosti i v přítomnosti objektem badatelského zájmu, naposledy pak Jeronyma Lányho. Podle slov z předmluvy referované práce "... se snaží o nový pohled a věnuje se soupisu pochovaných z hlediska existenci a sociální příslušnosti tak, aby rejstřík obsahující přes 1 500 osob poskytoval výraznější portrét pražské společnosti 18. a 19. století."

Na Malostranský hřbitov se začalo pravidelněji pohřbívát teprve v 70. a 80. letech 18. století, výhradně pak od r.1787; poslední pohřeb zde byl v r.1884 (2) a o tři roky později byl hřbitov funkčně zrušen. Emanuel Janský ve svém novinovém fejetonu (3) uvádí, že za celou dobu existence hřbitova zde bylo pohřbeno více než 60 000 zemřelých, z toho asi kolem 300 osob, které se v minulosti svou činností výrazně podílely na vývoji české kultury. Lányho abecední seznam asi 1 500 jmen nepředstavuje ani 3% z celkového počtu pohřbených, takže tvrzení o "výraznějším portrétu pražské společnosti 18. a 19. století" může v těchto souvislostech nabývat charakteru bezobsažné fráze. Rovněž datační údaje v podtitulu - "Památník národního obrození 1680-1884" - a v předmluvě - "pražské společnosti 18. a 19. století" - je nutno považovat spíše za stylistický obrat než za faktografický údaj.

K prvnímu údaji poznamenávám, že nynější Malostranský hřbitov vznikl - jak již bylo řečeno v pozn. (1) - v r.1680 jako ryze účelové morové pohřebiště, kde zemřelí byli pohřbíváni do společných hrobů. Teprve při

morových epidemiích v průběhu 18. stol. se začaly vedle společných hrobů objevovat i hroby samostatné.

K druhému datačnímu údaje bych rád poznamenal, že z celkového počtu v Lányho seznamu uvedených osob nalezneme pouhých 18 jednotlivců (4), kteří byli pohřbeni v průběhu 18. století, přesněji mezi lety 1722-1799. Nalezneme mezi nimi samozřejmě jména známá, jak je uvedeno v pozn. (4), leč i v případě, že zahrneme osoby pohřbené v první čtvrtině 19. století, jejichž životní dráha kulminovala na konci 18. či na přelomu obou století, nedocimávám se, že by přesvědčivě reprezentovaly vzorek "pražské společnosti 18. století". Kromě toho je nutno si uvědomit, že Malostranský hřbitov byl od r.1787 určen za místo posledního odpočinku především pro obyvatele nynější Malé Strany, Hradčan a dvou tehdejších obcí - Smíchova a Košíř. Se zřetelem na tyto objektivně dané skutečnosti nelze přisuzovat abecednímu seznamu pohřbených význam uváděné šife. Základním požadavkem kladeným na práce dokumentačního charakteru, které mají být následně badatelsky využitelné, je stanovení míry faktografické spolehlivosti. Ta začíná u heuristiky pramenů a literatury. Počet 39 uvedených titulů může na první pohled působit imponantně, avšak při bližším průzkumu zjistíme dosti závažné nedostatky. Ze seznamu pramenů a literatury je nutno především eliminovat práce charakteru beletristického; nepopírám, že by neměly být uvedeny, avšak klást vedle sebe do jedné kategorie úmrtní matriky a Košířkovu "Svatou holčičku" či Nerudovu básnickou sbírku "Hřbitovní kvítí" svědčí o autorově - mírně řečeno - svérázném pojetí vážné badatelské práce. Neméně závažnou zásadou je přesná citace archivních pramenů, která je nakonec dána určitou konvencí, rovněž tak i citace literatury. Citace "úmrtní matriky Malostranského hřbitova" s odkazem na Archiv hlavního města Prahy dokládají pouze tu skutečnost, že autor navštívil badatelsku uvedeného archivu a nahlédl do "úmrtních matrik Malostranského hřbitova"; taková citace však vůbec nevypovídá, z kterých let se matriky dochovaly, do jakých a kolika svazků autor nahlížel, v kterém archivním fondu a pod jakou signaturou či inv. číslem jsou uloženy. Naprostá absence těchto povinně uváděných údajů je závažným nedostatkem u všech citovaných položek; pokud autor nezná příslušné předpisy a konvence pro citaci archivních pramenů a literatury, bylo nepochybně povinností odpovědného redaktora nebo lektora toto doplnit. Citace literatury není o mnoho přesnější; pojednání Dr. Jarmily Blažkové nese plný název "Malostranský hřbitov v Košířích", vydáno v edici "Poklady národního umění" sv.18., nákladem Výtvarného odboru Umělecké besedy, Praha 1940. Nestr. /13 s./, lit.7, vyobr.6; studie Ing. M. Chromého a Ing. Fr. Kučery nevyšla v r.1981 ale v r.1983 (rok 1981 je uveden jako rok schválení do tisku) atd. Shora vytknuté nedostatky jsou sice politováníhodné, avšak badatel, který se o problematiku zajímá, si dokáže chybějící údaje vyhledat. Daleko závažnějšími jsou nedostatky charakteru faktografického. Kdyby totiž Lány provedl skutečně vyčerpávající průzkum literatury, či kdyby alespoň pečlivě prostudoval uváděnou literaturu (5), nemohla by mu uniknout závažná práce Bedřicha Kšáry, který již před 40 lety provedl s podstatně větším úspěchem soupis hrobů, hrobek a náhrobních desek na hřbitově tehdy ještě dochovaných. Kšárova práce byla pod názvem "Malostranský hřbitov v Košířích" otištěna v časopise Rodopisné společnosti v Praze, roč.XI./1939, č.1, s.10-15; č.2, s.58-62; č.3-4, s.85-100. Bedřich Kšára uvedl ve svém soupisu 778 hrobů, hrobek a náhrobních desek, z nichž opsal tehdy dostupné personální údaje o všech zjištěných pohřbených osobách a podle mého názoru podal nesporně věrohodnější

"portrét pražské společnosti 18. a 19. století", aniž by to v úvodní části vůbec proklamoval. Předpokládáme-li, že Kšára prováděl svůj soupis někdy ve 2. pol. 30. let (přesný údaj není bohužel ve stručném úvodu jednoznačně řečen, je pouze konstatováno, že soupis je podle stavu k roku 1939), potom nám zanechal poslední konkrétní svědectví o celkovém stavu hřbitova.

Jestliže začneme komparovat Kšárův soupis s Lányho abecedním seznamem, zjišťujeme v Lányho práci závažné faktografické nedostatky, které nás opravňují k vyslovení názoru, že Lányho abecední seznam pozbývá prakticky hodnotu pro další badatelské využití a je v rozporu s úvodní proklamací.

Kšára začal soupis u býv. umrlčí komory podél zdi. Provedl jsem podrobnou komparaci prvních 20 Kšárou uvedených hrobů či náhrobních desek s Lányho seznamem a dospěl jsem k následujícímu výsledku:

1. Franz Saureck, 9.X.1796, + ... 1805. Lány neuvádí.
2. Georg Alois Pellet, c.k.pr.magistrát.rada, +26.XII.1799 - 60r. Lány neuvádí.
3. Johann Georg Holla, městský důchodní, 6.IV.1736, +3.VII.1817. Lány neuvádí.
4. Dr. Gaspar Royko, c.k.guber.rada. 1.I.1712 Marburg ve Štýrsku, +20.IV.1819 v Praze. Lány uvádí: Roiko Kašpar Dr., probošt u sv.Víta, 1744-1819, 1 (=starý hřbitov), 8.odd., bez lokalizace.
5. Franz Wilhelm Tippmann, dr.theol. a biskup ze Sataly, sufr.pr., 11.VI.1786, +20.VI.1817. Lány uvádí: Tippmann František Vilém ThDr., světicí biskup, 1786-1857, 1, 9.odd., 127.hrob.
6. Maria comt. d'Orawa Liptowa-Komorowska, +17 ... 1852 - 39r. (popis erbu). Lány uvádí: Orowa Liptowa Komorovská hr. Marie, dvorní dáma císařovny Marie Anny, 1813-1852, 1, 5.odd., bez lokalizace.
7. Alois Bragato veron imperatrix Marie Anna MDCCCLXXIV. Lány uvádí: Bragato Alois Magr., c.k. dvorní kaplan, 1790-1874, 1, 9.odd., 123.hrob.
8. Elisabeth Demartini, +25.XII.1832 - 45r. Lány neuvádí.
9. Josef Hampl, 13.III.1813, +30.XI.1850. Lány neuvádí.
10. Thomas Ulrich, pr.měšťan a mlynář. +27.I.1842 - Anna +6.X.1859 - 82r. Lány uvádí: Ulrich Tomáš, mlynář, 1781-1842, 1, 6.odd., bez lokal. Ulrichová roz. Barochová Anna, 1777-1859, 1, 6.odd., bez lokalizace.
11. Emanuel Alexandr Widimsky, kníž. biskup. notář a administrátor u sv.Kajetána, +6.VI.1872. Lány uvádí: Widimský Emanuel P., administrátor u sv.Kajetána, 1798-1872, 1, 8.odd., 118.hrob.
12. Jacob Schoffo, +19.I.1809 - 42r. - Josefa, +11.VIII.1812 - 68r. - Anna Schitowa v. Ehrenstein roz. Schoffo. +4.IX.1819 - 42r. - Franz Schitowa v. Ehrenstein, c.k. gubernial. sekretář, +4.IX.1821

- 60r. - Cajetana Hawranek roz. Schoffo. +10.XII.1819 - 36r. -
Johanna Hawranek, +31.III.1842 - 74r.
Lány neuvádí žádného z těchto pohřbených.
13. Johann Alois Panzky a dítka bez dat; Johann Panzky s chotí Viktorií roz. Schauer. Johann Alois Panzky, +20.IV.1813 - 60r. -
Katharine Schauer. +30.X.1812 - 56r.
Lány uvádí: Panzky Johann, 1753-1813, 1, 7.odd., bez lokal.;
Panzky Johann Alois, 1777-1817, 1, 7.odd., bez lokal.
14. Dorothea Zahrádka, +19.XII.1857 - 74r. - František Zahrádka, c.k. setník, +7.V.1882 - 57r.
Lány neuvádí.
15. Anton Nemetschek, c.k. nadpor., +13.VI.1836 - 54 r.
Lány uvádí: Nemetschek Anton, důstojník, 1805-1836, 1, 8.odd., bez lokalizace.
16. Friedrich Dotzauer, 1750, +1814. Friedrich Dotzauer, magistrát. auskult., 1802, +1830. - Eleonora - Eduard - Johanna.
Lány uvádí: Dotzauer Bedřich, 1750-1814, 1, 6.odd., bez lokal.
17. Franz Lagler, kníž. arcib. řed. v.v., 10.X.1762, +19.I.1843.
Lány uvádí: Leger František, řed. kníž. arcibiskup. úřadu, 1762-1843, bez lokalizace.
18. Anna Zedlitz, c.k. komoří J.V. cis. Marie Anny, 16.IV.1804, +28.V.1860.
Lány uvádí: Zedlitzová svob.p. Anna, komorná, 1860, 1, 9.odd., 107.hrob.
19. Franz Demartini, měšťan a městský kominík, 29.XII.1786, +13.I.1842 a jeho manželka Marie roz. Drda.
Lány uvádí: Demartini František, mistr kominický, 1786-1842, bez lokalizace.
20. Vincenz Wetstein, +5.I.1858 - 64r. Lány neuvádí.

Z 20 Kšárů uvedených hrobů či náhrobních desek neuvádí Lány 8, v některých případech neuvádí všechny pohřbené, resp. na deskách napsané. Co se týče rozporu mezi lokalizací Kšárovou a Lányho, je nutno vzít v úvahu, že v r.1927 byla řada náhrobníků a desek v souvislosti se stavební asanací druhotně osazena. Zatímco Kšára popisal skutečný stav, Lányho údaje pocházejí ze starších archivních pramenů bez následných komparací. Namátkovými sondami lze zjistit řadu dalších absencí v Lányho seznamu, údaje o společenském postavení nejsou vždy úplné a rovněž počítávání jmen není pro tento druh práce přípustné. Práce je doplněna dvěma plány hřbitova. Předně to je celkový plán starší i nové části, opačně orientovaný (tj. sever dole), druhý plán (volná příloha slepená ze dvou částí) představuje pouze starou část (pro změnu orientovanou normálně, tj. sever nahoře), kde jsou zakresleny očíslované obdélníčky, k nimž se vztahují údaje ze seznamu. Nikde však není vysvětleno, proč obdobný polohopisný plán není pořízen i pro část novou, ačkoli v seznamu jsou místní odkazy uvedeny. Oba plány bohužel postrádají měřítko. Údaje o náhrobních nápisích, počtu malých a velkých hrobů a hrobek mohou sice být zajímavé, ale pro samotnou práci mají význam pouze podružný. Práce Jeronyma Lányho si jistě vyžádala mnoho hodin, bohužel však ne-

splnila to, co autor v předmluvě proklamoval; kromě toho vykazuje natolik závažné nedostatky, že její další badatelské využití, které by vynaloženou námahu zhodnotilo, je téměř vyloučeno. Tím větší podiv vzbuzuje otištěný výtah z jednoznačně kladného posudku PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc., vedoucího výzkumu Vyšehradu u ČSAV, který práci doporučuje k vydání tiskem. Lze mít patrně za to, že lektora ohromila snůška abecedně uspořádaných jmen, personálních údajů, letopočtů, lokalizací jednotlivých hrobů a očíslovaných obdélníčků. Z publikované práce mají podle mého názoru největší dokumentační hodnotu profesionálně provedené fotografie Romana Malečka, k nimž měl odpovědný redaktor doplnit přesné datum pořízení v exteriéru. Důvodně se domnívám, že vydavatelé či odpovědná redakce by podobné práce měli nechat o d p o v ě d ě lektorovat a nedávat badatelské veřejnosti k dispozici materiál, který vykazuje metodologické i faktografické nedostatky takového charakteru, že jeho případné použití může vést k nesprávným závěrům.

Poznámky:

- (1) Malostranský hřbitov v Košířích vznikl v r.1680 jako morové pohřebiště sřízené spolu s nemocnicí na někdejší vinici domovníků představenstvem Vlašského špitálu v Praze. Morové epidemie, které Prahu postihovaly v následujícím století si vyžadovaly postupného rozšiřování původně hrmačného pohřebiště. Rok 1787 je možno považovat za rok vzniku hřbitova, neboť ve smyslu císařského nařízení bylo zakázáno pohřbívání uvnitř měst; z původně morového pohřebiště se stal normální hřbitov. O 100 let později byl hřbitov zrušen a od té doby je jeho existence neustále ohrožována. Již na poč. 20.stol. měla být jeho plocha využita jako stavební parcela a na konci 20. let byla část hřbitova asanována ve prospěch výstavby nynější Plzeňské třídy (seřadil historik PhDr. Bohumír Lafka vyprávěl u příležitosti svých 75. narozenin, jak byl bezmocným svědkem likvidace mnoha umělecky hodnotných funerálních plastik); v polovině 60. let se staly mnohé hroby a náhrobky obětí bezuzdného vandalizmu skupiny výrostků, kteří zde nejen spáchali nenapravitelné škody, ale dokonce násilím otevřeli několik hrobek a vyházeli z nich pozůstatky zemřelých. Případ byl natolik otřesný, že se dostal na stránky denního tisku; byl samozřejmě také soudně projednáván, viníci byli potrestáni, avšak napáchané škody již nikdo nenapravil. Podle ideového projektu z r.1952 byl sice hřbitov "upraven" na "Památník národních buditelů", přičemž řada zde pohřbených významných osobností byla přenesena na jiné hřbitovy. Současný stav je dosti otřesnou ukázkou nynějšího národního kulturního povědomí. Na přelomu 70. a 80. let provedli Ing. Mojmír Chrástý a Ing. František Kučera, členové pobočky Heraldika České numismatické společnosti, komplexní průzkum hřbitova s hlediska dochovaných heraldických památek. Komparací s obdobným soupisem, který ve 2. pol. 30. let provedl Bedřich Kšára, zjistili 40% úbytek jenom těch náhrobků, které nesly heraldickou výzdobu. Výsledky těchto zajisté neradostných zjištění publikovali ve studii "Heraldické památky Malostranského hřbitova v Košířích", zvl.

přil. Zpravodaje Klubu genealogů a heraldiků v Ostravě, Ostrava 1983, v níž podali podrobný a fotografický snímek doložený popis dochovaných náhrobků s heraldickou výzdobou. Malostranský hřbitov jsem navštívil na jaře r.1988. Téměř celá plocha je porostlá břechtanem a z této záplavy se tyčí otloučené a omlácené náhrobky. Na dně násilím otevřené hrobky, jejíž rozbitá kamenná deska leží opodál, lze spatřit starý slavník, automobilové pneumatiky a další předměty prozrazující úroveň těch, kteří si z místa posledního odpočinku udělali smetiště. Vskutku důstojný PAMÁTNÍK NÁRODNÍCH BUDITELŮ!

- (2) Lány uvádí jako poslední pohřbenou Kateřinu Ebenstraitovou, ženu trafikanta, narozenou v r.1817.
- (3) Janáky, Em.: Památník buditelů. In: Lidová demokracie, 2.11.1960.
- (4) Z osob pohřbených v letech 1722-1799 uvádím např.:
Krištof Dienzenhofer, stavitel, +1722
Kilián Ignác Dienzenhofer, stavitel, +1752
Ignác Platzer, sochař, +1787
Jan František hr. z Wrtby a Janovic, +1768
Josef Matějka, virtuos na lesní roh, +1793
Josef Strobach, dirigent Stavovského divadla, +1794
František Xaver Dušek, komponista, +1799
Kazimír Stanislav Rentz, malíř znaků, +1799
- (5) Tuto práci citují Chromý-Kučera v uvedené studii v pozn. 4, kromě toho ji uvádějí i v textu. Jeronym Lány, který studii Chromého-Kučery uvádí v seznamu pramenů a literatury, však Kšárovu práci zřejmě vůbec nezaregistroval.

Pavel Palát

Ladislav Červinka - Karel Procházka:

500 let znaku města Týniště nad Orlicí 1487 - 1987.

Vydal Městský národní výbor v Týništi nad Orlicí ve spolupráci s SK ROH v Týništi nad Orlicí u příležitosti 500 let obnovení privileji a znaku města. Týniště n/Orl. 1987. 35 s., 2 obr. zn., 6 obr. peč., 14 obr. a dokumentárních fotografií, lit. 9.

Zaznamenáváme-li v poslední době zvýšený výskyt drobných regionálně-vlastivědných tiskovin, může tento jev signalizovat skutečnost, že zájem o místní dějiny obcí a měst nabývá na intenzitě a nalézá též podporu u pracovníků národních výborů. Je na místě předeslat, že v tiskovinách tohoto charakteru nemůžeme předpokládat práce, které by bylo možné posuzovat měřítky přísně vědeckými; dodejme však zároveň, že ve většině případů jsou autory historicko-vlastivědných statí lidé, kteří se opravdu a se zaujetím zajímají o dějinný obraz svého rodiště či místa dlouholetého trvalého pobytu a že mnohdy - s využitím místních archivních či musejních pramenů - vytvoří práce, které si zaslouží pozornosti širší veřejnosti. Domnívám se, že k publikacím tohoto druhu a charakteru náleží práce, která je předmětem přítomného referátu. Její autoři použili příležitosti historicky místně významného výročí - 500 let obnovení znakového a dalších privilegií knížetem Jindřichem st.

z Kunštátu a Poděbrad, vévodou Minsterberakým & - nejen k tomu, aby pojednali o obnovení znakového práva, o polepšení městského znaku přidáním erbu vrchnosti, o výskytu a užívání městských pečetí, ale aby též seznámili širší veřejnost s celkovým vývojem města za celou dobu jeho existence.

V kapitole věnované obnově a polepšení městského znaku nás především zaujmou citované části z listiny knížete Jindřicha; originál listiny se bohužel nedochoval, když však v r.1835 městský syndikus J.V.Pelikán zakládal kroniku města, opsal do její úvodní části celou listinu a odtud jsou v této publikaci příslušné pasáže otištěny. Podle Čarka (Městské znaky v čes. zemích, Praha 1985, s.390) je vidimus privilegia z 31.3.1487 uložen v Okresním archivu Rychnov n/Kn., fond Archiv města Týniště. Polepšený znak byl znovu potvrzen diplomem císaře Františka Josefa I. ze dne 30.6.1916 (tak uvádí Čarek v cit. d. a odkazuje na dochovaný koncept ve Státním ústředním archivu, spisy rakouského min. vnitra, Šl. archiv 43, kt.59; publikace však uvádí rok 1914).

Následující kapitola je věnována městským pečetím. Autoři konstatují, že z doby před r.1487 se žádné otisky pečetí nedochovaly. Lze však hypoteticky předpokládat, že i na této nedochované pečeti bylo stejné znamení - borovice. V této souvislosti autoři upozorňují, že heraldické resp. pečetní znamení - borovice - vychází z konkrétní podoby původního ekotypu tzv. týnišťské nebo též pančeřované borovice, která má vysoký válcovitý kmen s rozpraskanou kůrkou v širokých pásech ve spodní části kmene a koruna je jemně ověšena (viz s.7). Pečeti, které jsou dochovány - otisky jsou uloženy v Eichlerově sbírce v Archivu Národního musea v Praze - pocházejí až z r.1487 a let násled., poslední pečeť z r.1920. Rychtářská pečeť z 18.stol. nenese na borovici zavěšený kunštátský štítek. Všechny dochované pečeti jsou v publikaci vyobrazeny.

Další kapitoly věnují pozornost významným údajům z dějin města. Především poznáme nečetné stavební památky, křtitelnici v kostele sv. Mikuláše (její rok vzniku nelze přesně stanovit vzhledem k pozdějším opravám - podle zčásti překrytého nápisu lze číst r.1463 i 1563) jako nejstarší kulturní památku města, nejstarší obrázek Týniště z doby kolem r.1740, jehož autorství je přisuzováno B.B.Wernerovi z Vratislavi, nakonec jsou přehledně uvedena důležitá data a několik dokumentárních fotografií z počátečních let 20.stol. a z doby současné.

Lze mít za to, že autoři se svého úkolu zhostili velmi dobře a publikace splnila účel, pro který byla vydána.

Pavel Palát

Pharm. Dr. František Šístek: Lékárenské skvosty.

In: JEDNIČKA, zpravodaj ČUNZ Praha 1, 1987, č.3, s.6-7/, 5 obr.e.

V podtitulu článku by mohlo být uvedeno "malá lékárenská procházka Prahou", neboť předmětem autorova zájmu se staly objekty na Malé Straně, Starém Městě, Novém Městě, Josefově a Hradčanech, které v minulosti byly - a některé ještě dodnes jsou - spojeny s dějinami lékárenství. Krátký orientační přehled uvádí lokalizaci objektů zpravidla podle čísel popisných, která jsou doplněna někdejšími domovními názvy, odvozenými buď od jmen majitelů nebo od domovních znamení, a jmenuje známé i méně známé osoby, které zde provozovaly lékárenskou praxi, spojenou obvykle s dalšími vedlejšími činnostmi.

K údajům v článku uvedeným bych rád doplnil, že dům na Malém náměstí, zvaný podle namalovaného obrazu "U svatého Petra" a patřící mimo jiné majiteli též Adamu Huberovi z Risenpachu (jak je uvedeno), měl popísané číslo 141. Z různých mistopisných údajů se pak dovídáme, že byl později také zván "U tří vlaštovek" a v prvních desetiletích 19. stol. zde byla zřízena proslulá vinnárna, jejímž majitelem byl Adam Graf; objekt již dnes neexistuje.

Šítkův článek je doplněn vyobrazením pěti znaků: Starého Města (kresba zesnulého Dr. Zdenka M. Zengera), Řádu Milosrdných bratří, Adama Hubera z Risenpachu, Williama Mac Nevena O'Kelly of Aghrim - irského lékaře a ředitele pražské lékařské fakulty, kterému patřil dům čp. 719/II. v nynější Palackého ulici (v článku je nesprávně uvedeno čp. 419; býv. palác je spojen se jmény významných osob nejen pražského ale i českého národního života - Františka Palackého, Františka Ladislava Riegera a členů jejich rodin), Řádu Křižovníků s červenou hvězdou..

Pavel Palát

Nordisk heraldisk terminologi.

Svenska Nationalkommittén för genealogi och heraldik.

Bloms Boktryckeri, Lund 1987. Mestr. (39s. textu, 18 tab., rejstřík).

Čeští heraldikové mají velmi málo příležitostí a možností seznámit se podrobněji s některou z národních heraldik skandinávské oblasti. Oborová literatura se dostává do Československa jen sporadicky, avšak hlavní problém představuje přece jen jazyková bariéra.

Referovaná publikace je koncipována jako konkordancií šestijazyčný slovník (dánština, islandština, norština-bokmal a nynorsk, finština, švédština) nejfrekventovanějších heraldických znamení, heroltských figur, obecných figur a křížů. Jak poznamenává Frederik Löwenhølm ve stručné předmluvě, je tento slovník obdobou šestijazyčného heraldického obrazového slovníku, který v r. 1952 vydal v Paříži Gaston Stalín (Vocabulaire-Atlas Héraldique en six langues).

Heraldická znamení ve slovníku uvedená nejsou uspořádána do žádného systému; začínají nejjednoduššími případy přímého dělení štítu a heroltských figur (hlava štítu, jedenkrát dělený štít, pata štítu, břevno, dvakrát dělený štít, břevna zúžená, zdvojená atd.), za dalšími ukázkami heroltských figur (hroty, klíny, štenýře, krokve, heroltské kříže atd.) jsou náhle zařazeny atypické řezy (stínky, stupňovité stínky, stupně, řezy pilovité, oblakové, berličkové, plamenné atd.) a nejvíce se vyskytující kožešiny. Poté následuje pouhých 17 typů volných křížů. Na následujících tabulích č. 7 - 15 jsou vyobrazeny opět nejčastěji se vyskytující obecné figury a to jak celé tak jejich části, na tab. 16. jsou vyobrazeny n-úhelníky, routy, desky, kruhy a koule a teprve zde také heraldické tinktury, ač ty by měly logicky předcházet všem heraldickým znaméním. Na tab. 17. a 18. spatřujeme chaotický výběr takových vyobrazení, která Arndt a Seeger, autoři WBO, propracované zařadili do samostatné kategorie nazvané "adjektivní pojmy". Úplně na konci obrazových tabulí je záznamné schematické rozdělení štítu, vyobrazeny tři hodnotní koruny (šlechtická, baronská, hraběcí) a uvedeny názvy (popis) jednotlivých součástí úplného šlechtického erbu.

Slovník severské heraldické terminologie tudíž představuje svou nenáročnou koncepcí průměrnou textově-obrazovou příručku, která je zřejmě určena pro heraldické začátečníky, neboť pokročilého heraldického bada-

tele uspokojit nemůže. Vzhledem k tomu, že heraldická znamení nejsou systematicky uspořádána, bude orientace představovat i pro heraldika-záčátečníka - alespoň zpočátku - určité problémy. Kromě toho se domnívám, že vydavatel - Švédský Národní komitét pro genealogii a heraldiku - měl příručku spřístupnit evropské heraldické veřejnosti použitím alespoň jednoho západoevropského jazyka.

Co se týče technického a výtvarného provedení, tu lze konstatovat již tradičně velmi dobrou úroveň; publikace je vytištěna na kvalitním papíru a černobílé ilustrace koncipované do štítu španělského tvaru o velikosti 20x22mm (24 štítů na tabuli formátu 110x185mm) jsou heraldicky vkusné, čitelné a názorné.

Pavel Palát

Bohuslav Hlinka - Pavel Radoměřský: Peníze celého světa.

Mladá fronta, Praha 1987. 295 s., 40 s. fotogr. příl., ilustr. v textu.

Čal. sběratelé mincí a papírových platidel dostali zajisté vítanou a užitečnou pomůcku v podobě třetího přepracovaného a doplněného vydání numismatické encyklopedie. Jejím základem je abecední seznam názvů (heslář) peněz celého světa a všech dob, který o každém uvedeném heslu poskytuje potřebné informace. Bývá pravidlem, že práce podobného charakteru v kterémkoliv oboru jsou opatřeny předmluvou, kterou však - také spravidla - uživatelé přečtou pouze letmo, pokud ji nepocínou vůbec. Ve vlastním sámu sběratelů, zejména začínajících, doporučuji, aby tentokrát udělali výjímku a předmluvu nikoli přečetli, nýbrž pečlivě prostudovali. Podle mého soudu je tato předmluva přímo vzorovou ukázkou promyšleného a propracovaného metodologického přístupu k tak závažné problematice. Nemá smyslu v tomto referátu opakovaně rozebírat názory a zdůvodnění autorů; lze mít samozřejmě k některým přijatým postupům výhrady, avšak domnívám se, že kritisující by dosáhl nanejvýš toho, že jeden názor by byl nahrazen jiným bez prospěchu podstatě věci. Zde mám na mysli shodně s autory zásadní otázku - uvádění názvů cizokrajných měn a event. i zemí a států do češtiny. Vhodně zvolenými ukázkami autoři přesvědčivě demonstrovali složitost celé problematiky, takže přijatá řešení a zásady - za externí pomoci odborníků - jsou fundovaně podloženy. Heslář, který je pochopitelně základem celé encyklopedie, je doplněn šesti samostatnými kapitolami: Současné měnové jednotky (základní i dílčí) podle názvů; Současné měnové jednotky podle zemí; Zkratky měnových jednotek podle zemí v mezinárodním písmenném kódu podle ISO; Zkratky měnových jednotek podle zemí v písmenném a číselném kódu ISO a v systému ABO; Kursy deviz podle kursovního listku SBČS k 1.1.1985 a Přehled devizových kursů, které nejsou zaznamenány v kursovním listku; Literatura.

Lze si jen přát, aby také česká heraldika dostala v dohledné době pomůcku obdobného charakteru a kvality.

Pavel Palát

Miroslav Trmač: Zámek v Kravsku u Znojma.

Obrázky z minulosti Kravska IV. Vyšlo jako příloha místního spravodaje MHV a OB Kravsko, 1987. 24 s., obr. o. rodu Ugarte (na obálce), obr. zámku (na obálce), 45 pozn.

Na konečné úpravě článku pomáhal Ing. Viktor Gentner.

Podíváme-li se na mapu znojemského regionu, můžeme právem konstatovat, že tento kout jižní Moravy je zajisté přitažlivým pro zájemce a milovníky historie od nejstarších dob až po 18. století. Jen námatkou jmenujme známé neolitické sídliště Hluboké Mašůvky, hradiště slezskoplatěnické kultury z 1. poloviny I. tis., na jehož místě vzniklo velkomoravské hradiště s kostelem sv. Hypolita a posléze zde v r. 1221 zřízeným proboštvím, připomeňme dále významný klášter v Louce založený v r. 1190 a řadu památkových objektů z doby relativně mladé. Mezi nimi nalezneme nikoli nevýznamný objekt zámku v Kravsku, který vznikl kolem r. 1740; právě tento objekt se stal předmětem Trmačova sámu.

Útlá brožurka je rozdělena do dvou rozsahem nešteiných kapitol.

V první, nazvané "Zámek v Kravsku u Znojma", je podána jeho stručná stavební historie a osudy až do doby současné, kdy zásluhou VJH Crystalex Nový Bor byl s vynaložením značných investičních nákladů rekonstruován a upraven na moderně vybavené podnikové rekreační zařízení. To všechno jsou údaje, které lze samozřejmě získat i z jiných informačních zdrojů, zde však tato kapitola představuje nutný úvod ku kapitole následující - "Z minulosti Kravska v letech 1789-1948" s podtitulem "Bývalý statek, zámek, památky a osudy" - rozdělené do několika částí.

Část A obsahuje přehled o důležitých historických a majetko-právních skutečnostech až do doby, kdy někdejší jezuitskou residenci v Příměticích zároveň s dalšími vesnicemi získala jedna z větví jevišovických Ugartů ve 2. pol. 18. století. Přednostní zájem nových majitelů se soustředil na bývalé letní sídlo leuckého opata, zámek v Kravsku, který v letech 1789-1796 přestavěli v pozdně barokním stylu.

Následující části B, C, D, E jsou věnovány především podrobným genealogickým údajům (B, C), v nichž jsou snesena historická fakta o španělském původu rodu a té rodové linii, jejíž příslušníci se v 1. pol. 17. stol. usadili v Rakousku a zakrátko v osobě Pedra Ugarta ml. získali moravský (1662) a český (1667) inkolát. Heraldické údaje (D) jsou uvedeny formou odkazů jednak na Siebmachera IV./4 a jednak do poznámkového aparátu a následujícího textu v části E, která je věnována popisu sepulkrálních památek ve farním kostele sv. Markéty v Příměticích a v pseudogotické hřbitovní kapli tamtéž.

Do závěrečné části jsou zařazeny čtyři doplňující genealogické exkursy a podrobný poznámkový aparát s cennými odkazy a citacemi pramenů.

Práce obdobného charakteru založené nejen na studiu literatury ale zejména na studiu pramenů lze v české genealogicko-heraldické literatuře jen uvítat.

Pavel Palát

Nový velmistr Svrchovaného řádu Maltského

Dne 18. ledna 1988 zemřel Frà Angelo de Mojana di Colona, 77. kníže velmistr Svrchovaného řádu Maltského ve 26. roce svého panování, za něhož se mu odměnou za práci pro Řád a Církev dostalo mnoha poct, mimo jiné kolany papežského rytířského řádu Božího hrobu, Řádu svatého Januaria a Konstantinova řádu svatého Jiří královského domu Bourbon-Obojí Sicile, řádu Zlatého rouna arcidmu rakouského a krátce před smrtí i pocty nejvyšší - nejvyššího papežského Řádu Kristova.

Kapitulou, na níž se sešlo 35 profesních rytířů, byl dne 22. dubna 1988 zvolen 78. velmistrem Řádu Frà Andrew W. N. Bertie, narozený dne 15. 5. 1929 v Londýně, po matce potomek skotského královského domu Stuartů, absolvent benediktinské koleje v Ampleforthu. moderních dějin na Kristově koleji v Oxfordu, orientálních věd na londýnské universitě, důstojník Skotské gardy, profesor jazyků francouzského, španělského a ruského na benediktinské škole ve Worthu, znalec tibetštiny, školený a zkušený ošetřovatel.

Do Řádu byl přijat v roce 1956 jako první člen po právu po obnově Britského převorství; slavné řeholní sliby složil v roce 1981.

Znak zemřelého 77. velmistra

Čtvrcený štít. 1. a 4. pole červené se stříbrným heroltským křížem (Maltský řád), 2. a 3. pole modré s červeným trnovým břevnem, provázeným třemi zlatými lillemi (2-1, de Mojana).

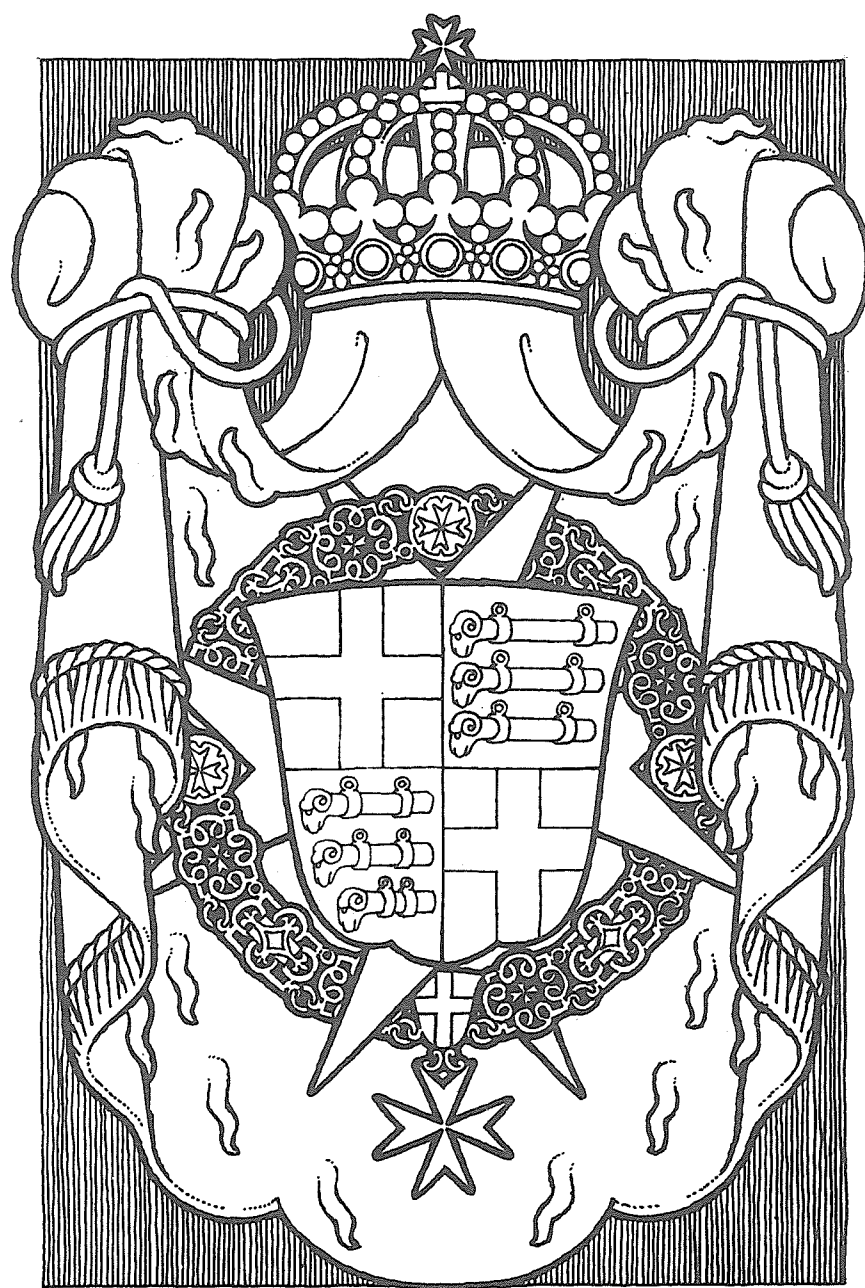
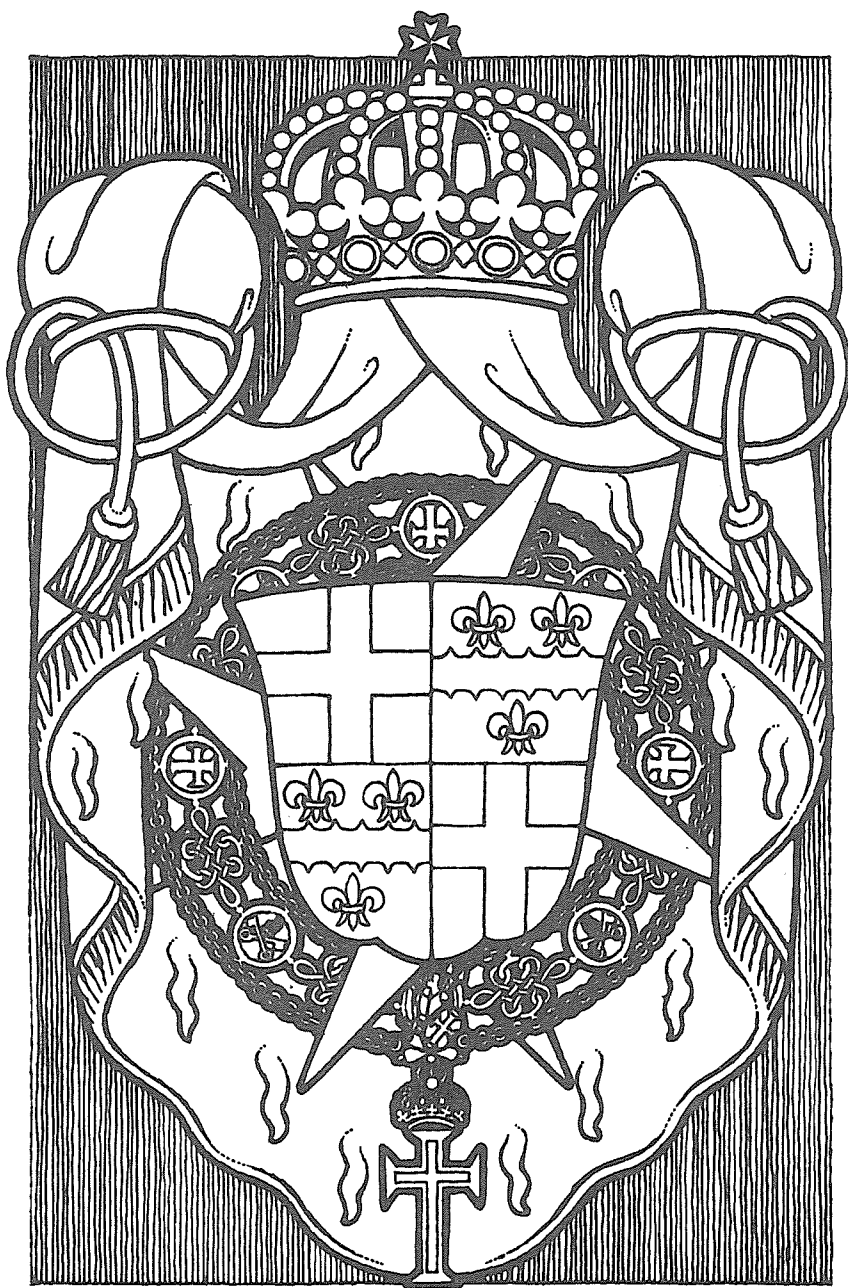
Štít je podložen maltským křížem a ovinut kolanou papežského Kristova řádu, vše položeno na černý, hermelínem podšitý plášť, který vychází z královské, černě vyložené koruny.

Znak nově zvoleného 78. velmistra

Čtvrcený štít. 1. a 4. pole červené se stříbrným heroltským křížem (Maltský řád), 2. a 3. pole stříbrné se třemi položenými beranidly (1-1-1, tinktury neurčeny).

Štít je podložen maltským křížem a ovinut velmistrovskou kolanou, vše položeno na hermelínovou podšívku černého pláště, který vychází z královské, černě vyložené koruny.

Zdirač J. K. Čech

250 let Řádu svatého Januaria

Dne 3.července 1738 vydal Karel (1), z Boží Milosti král Obojí Sicílie, Jerusalema &, infant španělský, 9.vévoda z Parmy, Piacenzy a Cast-
ra &, dědičný velkovévoda toskánský &, při příležitosti svého snatku s
Marií Amálií Walburgou, dcerou Bedřicha Augusta, kurfiřta saského a krá-
le polského, zakládací listinu Řádu sv. Januaria.(2) Řád podnes existu-
je jako nejvyšší z řádů královského domu Bourbon-Obojí Sicílie, je uzná-
ván Svatou stolicí, Maltským řádem i italskou vládou. Současným 9.vel-
mistrem je Jeho Královské Veličenstvo Ferdinand Maria, princ Bourbon-
Sicílie, hlava královského domu, vévoda z Castra.(3)

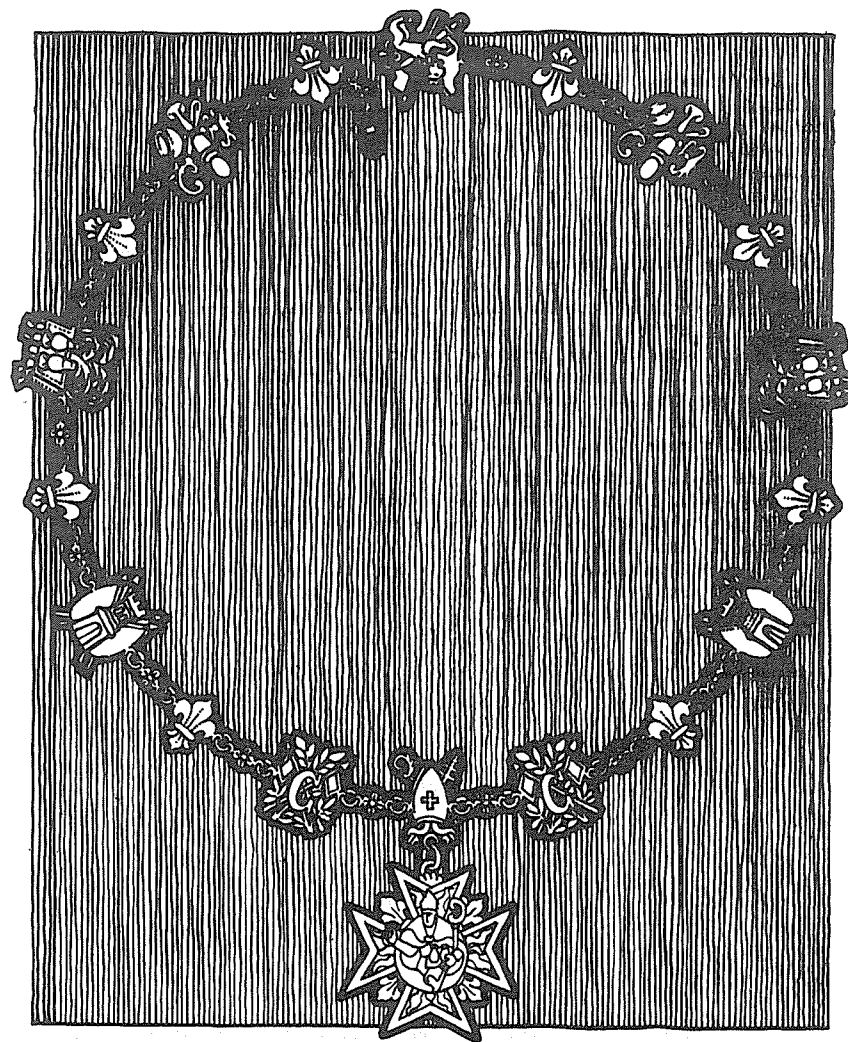
Řád má jedinou třídu. Jeho odznakem je zlatý, bíle lemovaný osmi-
hrotý kříž, o velikosti 60x60 mm, jehož ramena jsou ozdobena třemi čer-
veně smaltovanými plameny a proložena zlatými lillemi. Na středu kříže
je umístěn smaltovaný obraz poprsí svatého Januaria, oděného v albě a v
červeném, modře podšitém pluvíálu, s červenou mitrou. Pravou rukou svě-
tec žehná, v levé drží knihu, na níž jsou postaveny dvě lahvičky s kr-
ví (4), a berlu.

Kříž se nosí na červené velkostiže - nemá nad závěsem mašli, která je
obvyklá u většiny velkostiž - nebo na kolaně, složené z 18 článků: čty-
ři dvojice se opakují na pravé i levé straně a jsou prostřídány zlatými
lillemi, počet doplňují střední články vpředu a vzadu. Ten, na němž je
zavěšen řádový odznak, má podobu červené mitry, ozdobené na přední stra-
ně zlatým křížkem, za níž jsou zkříženy berla a papežský kříž. Další
článek, zprava i zleva, nese na zkřížených vavřínových ratolestích a
zkřížených bílých, zlatě lemovaných kornetách bílou literu C, a každý
druhý článek má tvar zlaté lilie. Po prvé následuje článek s obrazem
zlaté věže s černou bránou, dvěma okny a cimbuřím, podložené dvěma dvo-
jicemi praporeč, vpravo bílý před červeným, vlevo naopak. Po druhé lilii
následuje zobrazení dvou lahviček s krví postavených na knize, podložené
čtyřmi palmovými ratolestmi, pak další lilie a článek ve tvaru kalicha
s Nejsvětější svátostí, za nímž jsou zkříženy ciborium a hlavice berly.
Poslední lilie tvoří spojení se středovým článkem vzadu. Ten má podobu
zlatého lva, za nímž jsou zkříženy červený a bílý prapor a meč. Všechny
články mají po stranách očka, spojená řetízkovými kroužky s drobnými
ornamentálními mezičlánky, jen na pravé straně vzadu je přidána zlatá
karabinka.(5)

Náprsní hvězda o velikosti 80x80 mm opakuje odznak s tím rozdílem,
že kříž je stříbrný brilantovaný a pod světcovým poprsím je modrá stuha
s devisou IN SANGUINE PEDUS.

Miniaturní kolaný má redukovaný počet článků - závěsný článek, pak
po obou stranách lilie, litera C, lilie, věž, lilie, lahvičky s krví -
s přivěšeným odznakem o velikosti 13 mm. Stejný křížek je na středovém
závěsném článku přivěšen na červenou stužku miniaturní, nebo, bez závě-
su, položen na červenou příčnou stužku, nebo na velmistrovu rosetu, čer-
venou, zlatě lemovanou, o průměru 20 mm. Roseta rytířů je podobná, jen
o polovinu menší.

Kromě členů z královského domu Bourbon-Obojí Sicílie, jiných králov-
ských domů a předních rodů vévodských a knížecích, převážně italských
(6), má Řád i úředníky - kancléře, ceremoniáře, pokladníka a sekretáře,
kteří nosí shodné dekorace pouze s tím rozdílem, že náprsní hvězda je
subtilnější, světec je zobrazen ve žlutém pluvíálu a žluté mitře a páska
s devisou je stříbrná.

Poznámky:

- (1) Karel (20.1.1716-14.12.1788) byl prvním synem krále Filipa V. Španělského z druhého manželství s Alžbětou Parmskou. Původně se měl ujmout dědictví po matčině bratru, vévodovi Antonio Farnese, Parmy a Piacenzy a po vymření vévodů toskánských i Toskánska, ale jedna z mnohých válek na Pyrenejském poloostro-

vš natolik změnila poměry, že mohl v r.1735 směniti zděděné panství za trůny neapolský a sicilský a tudíž obnoviti Království Obojí Sicílie. Jako Karel VII. sídlil v Neapoli do roku 1759, kdy zdědil španělský trůn - jako král Karel III. - a Neapolsko se Sicílií postoupil synovi Ferdinandovi s podmínkou, že se trůny španělský a neapolský nesmějí nikdy dostat zároveň témuž panovníkovi. To mělo zajímavé následky. Druhý syn 6. velmistra Řádu sv. Januaria, Alfonse hr. z Caserty (1841-1934), Karel (naroz. v r.1870), se zřekl pro sebe i své potomky následnictví v domě Obojí Sicílie, aby se mohl ucházet o španělský trůn. To se mu nepodařilo, ale následkem toho se po smrti jeho staršího bratra Ferdinanda Pia, vévody z Kalábrie, 7. velmistra Řádu (+1960 bez potomků), stal právoplatným 8. velmistrem čtvrtý z bratří, Rainer (v pořadí třetí z bratří, Gennaro, byl v té době už také mrtev, aniž zanechal potomky), otec nynějšího velmistra a nikoli Alfonso, syn Karlův, který se o titul ucházel. Spor o to, kdo je hlavou královského domu Bourbon-Obojí Sicílie, rozřešila vláda Italské republiky dne 20.7.1963 ve prospěch vévody Rainera; Svatá stolice a Maltský řád výsledek potvrdily.

- (2) Svatý Januarius (it. San Gennaro), potomek neapolské rodiny, dosáhl biskupského úřadu v Beneventu a mučednické smrti stětím za císaře Diokleciána. Jeho ostatky jsou uloženy v Neapoli, kde je mu zasvěcen hlavní chrám a je uctíván jako patron města i země. Svátek připadá na 19.září.
- (3) Syn vévody Rainera a Karoliny, hr. Zamojské, se narodil dne 28.5.1926 v zámku Podramcze v Polsku.
- (4) Vzápětí po popravě zachytila jedna zbožná žena trochu světcovy krve do dvou lahviček, které jsou dodnes uchovány v chrámovém pokladu. Spolu se světcovou lebkou jsou při velkých svátcích vystavovány k veřejné účtce a někdy se stává, že sedlá krev skapalní. Úkaz, pozorovaný i v našem století, nebyl zatím vysvětlen pomocí přírodních věd.
- (5) Tolik popis současné podoby. Starší varianty kolány se liší v několika podrobnostech v podkladech hlavních symbolů, které zůstávají beze změny.
- (6) Jedním z rytířů byl i Karel kn. ze Schwarzenbergu na Orlice.

Zdirad J.K.Čech

Redakční poznámka:

Údaje uvedené v Ottově slovníku naučném, XIII., s.36, nelze považovat za směřodátne. Podle zakládací listiny byl Řád založen 3. a nikoli 6.7. 1738 a nezanihl po sjednocení Itálie, jak je zřejmé z předchozího textu.

HERALDIKA

pobočka České numismatické společnosti v roce 1987

Od poslední řádné výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v Praze, která se konala dne 13. ledna 1987 v klubovně Pražských vodáren v Podolské ulici v Praze 4, probíhaly členské schůze pravidelně podle stanoveného programu a jejich účastníci měli možnost vyslechnout následující přednášky:

27. 1. PhDr. Pavel Koček:
Zvířecí symbolika a její projevy v heraldice.
10. 2. PhDr. Pavel R. Pokorný:
Dva neznámé znakové soubory ze 17. století.
24. 2. JUDr. Jiří L. Bílý:
Vývoj měšťanské heraldiky.
17. 3. Pavel Palát, prom. pedag.:
Kolo svaté Kateřiny jako heraldická figura.
31. 3. PhDr. Tomáš Krejčík:
Početi olomouckých biskupů.
14. 4. Jaroslav Jásek:
Sonda do heraldiky ochranných známek.
28. 4. Ing. Mojmír Chromý:
Tzv. Croyaský čaloun a jeho heraldická výzdoba.
12. 5. PhDr. Stanislav Hošťálek:
Maltézský řád v Čechách.
26. 5. Michal Fiala - Jakub Hrdlička:
Heraldické památky města Sobotky.
9. 6. PhDr. Milan Buben:
Marshalling v britské heraldice.
22. 9. Jaroslav Jásek:
Čechovní symbolika na Slovensku.
- 6.10. Jakub Hrdlička - Michal Fiala:
Heraldika malostranských paláců.

- 20.10. PhDr. Pavel R. Pokorný:
K heraldické výzdobě Klaudiánovy mapy.
- 3.11. Pavel Palát, prom. pedag.:
Poznámky ke knize J. Arndta a W. Seegera "Wappenbilderordnung",
(část první)
- 17.11. PhDr. Marie Ryantová:
Pečeti nižšího duchovenstva v 1. čtvrtině 18. století.
- 1.12. Ing. Mojmír Chromý - Ing. František Kučera:
Heraldické památky Olšanských hřbitovů. (část třetí)

V roce 1987 vydala pobočka Heraldika České numismatické společnosti dva Informační letáky - v lednu a v červenci - které byly rozeslány všem členům pobočky Heraldika a členům ostatních numismatických poboček, pokud projevíli zájem o odběr heraldických tiskovin.

Sdělení

Nový způsob úhrady plateb za Heraldickou ročenku se osvědčil a splnil tak účel, pro který byl zaveden. Ustala nejen zbytečná korespondence mezi hospodářem pobočky a dlužníky, ale rovněž stížnosti abonentů na ztráty zásilek. Na tomto místě je nutno opět opatrně upozornit, že lhůta mezi poukázáním příspěvku a jeho přijetím na konto pobočky činí 10-14 dní. Výpisy z účtu jsou vybírány jedenkrát za týden a po kontrole plateb i plateb jsou Heraldické ročenky expedovány. Tyto samozřejmé skutečnosti uvádíme proto, abychom předešli zbytečným urgencím se strany abonentů.

Případnou změnu bydliště či jiná sdělení n e p i š t e na zadní složky; pro krátká sdělení použijte laskavě korespondenčního lístku, v ostatních případech dopisu. Veškerou korespondenci zasílejte laskavě na adresy, které byly uvedeny v Heraldické ročence 1986, neboť tím uspíšete vyřízení.

E r r a t a

V Heraldické ročence 1987, s.75, 6.řádek zdola, místo stávajícího "Mám tím na mysli ..." opravte laskavě na správné znění "Nemám tím na mysli ...". Tímto překlepem došlo k změně významu celé věty. Omlouvám se autorovi referátu i čtenářům.

red.&pp

OBSAH*

Pavel R. Pokorný: Počet alchymisty Eduarda Kelleye	3 - 4
Mojmír Chromý: Šternberská jubilea	5 - 20
Jaroslav Jásek: Nevábné řemeslo	21 - 32
Pavel Palát: Projekt uspořádání znaků podle heraldických znamení ve štítě	33 - 56
Výběr z literatury a zprávy	
Pavel Palát: 100. výročí vydání prvního dílu Ottova slovníku naučného	57 - 61
Mojmír Chromý: Emanuel Salomon svobodný pán z Friedbergu-Mírochorský - voják, malíř a spoluvůdce Ottova slovníku naučného	61 - 67
Pavel Palát: Petr Kroupa - Jiří L. Bílý: Brněnští sochaři, kameníci a zedníci v letech 1570-1620	68 - 70
Pavel Palát: Bohuslav Hlinka: Atentáty na peníze	70
Jaroslav Jásek: Peter Szabó: A céhek tárgyi emlékei a Győri Xántus János múzeum gyűjteményében	71
Pavel Palát: Ivo Remunda - Ivan Remunda: Židlochovice. Symboly města	71 - 74
Pavel Palát: Jarmila Krejčíková - Tomáš Krejčík: Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky	74 - 77

Jaroslav Jásek:

Karel Müller: Soupis typářů v archivech Severomoravského kraje I 77 - 79

Pavel Palát:

Ivo Hlobil: Přemyslovec Jan Volek (+1351). Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky 79 - 81

Pavel Palát:

Jeronym Lány: Malostranský hřbitov v Košířích 81 - 86

Pavel Palát:

Ladislav Červinka - Karel Procházka: 500 let znaku města Týniště nad Orlicí 1487-1987 86 - 87

Pavel Palát:

František Šístek: Lékařenské skvosty 87 - 88

Pavel Palát:

Wordisk heraldisk terminologi 88 - 89

Pavel Palát:

Bohuslav Hlinka - Pavel Radoměřský: Peníze celého světa 89

Pavel Palát:

Miroslav Trmač: Zámek v Kravsku u Znojma 90

Zdirad J. K. Čech:

Nový velmistr Svrchovaného Řádu Maltského 91 - 93

Zdirad J. K. Čech:

250 let Řádu svatého Januaria 94 - 96

Zprávy ČNS pobočky Heraldika

Pavel Palát:

Heraldika pobočka České numismatické společnosti v roce 1987 97 - 98

Sdělení 98

Errata 98

Ilustrace:

Zdirad J. K. Čech: obálka, titulní a tirážní strana, 92, 93, 95

Jiří Hanáček: 65

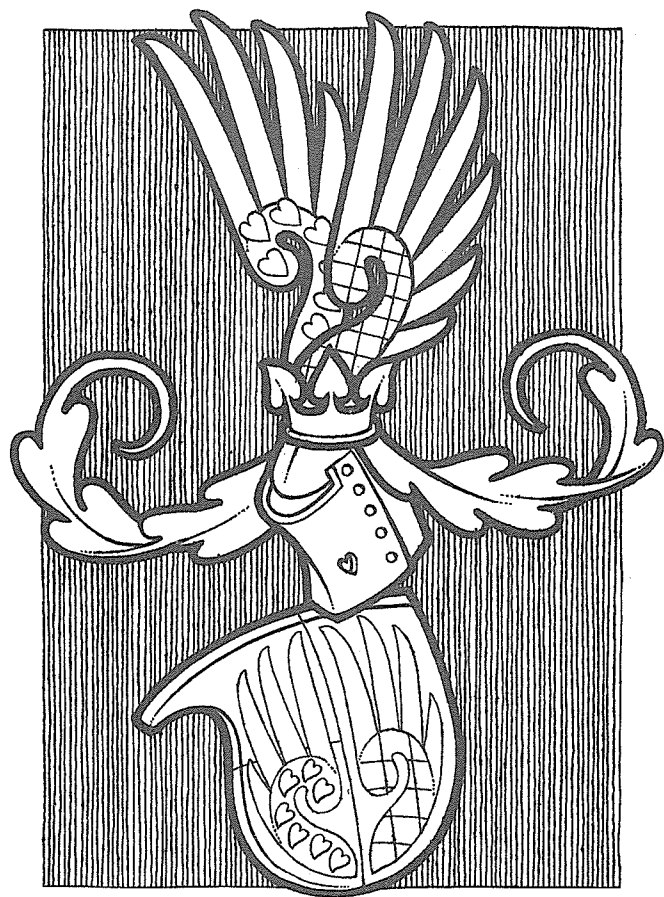
Emil Konopásek: 4

Karel Liška: 15

Petr Tybitancl: 16, 56

Fotografické reprodukce: Jaroslav Beneš
Miroslav Pavlů

Německá resumé: Zdenko G. Alexy
Cecilie Durdilová

HERALDICKÁ ROČENKA 1988

s volnou přílohou IN MEMORIAM 100. VÝROČÍ VYDÁNÍ PRVNÍHO
DÍLU OTTOVA SLOVNÍKU NAUČNÉHO A 90. VÝROČÍ ÚMRTÍ PROFESORA
MARTINA KOIÁŘE, ZAKLADATELE ČESKÉ HERALDIKY A GENEALOGIE

Vydala Česká numismatická společnost, pobočka Heraldika,
Praha 4, Levá ul.11, jako interní tiskovinu pro své členy.

Vydání povoleno Národním výborem hlavního města Prahy,
odborem kultury, pod zn. Kult.3-sine/81 ze dne 8.7.1981.

Praha 1988

IN MEMORIAM
100. VÝROČÍ VYDÁNÍ PRVNÍHO DÍLU
OTTOVA SLOVNÍKU NAUČNÉHO
A
90. VÝROČÍ ÚMRTÍ PROFESORA
MARTINA KOLÁŘE, ZAKLADATELE
ČESKÉ HERALDIKY A GENEALOGIE

Dne 22. ledna 1868 vyšel z nakladatelství Jana Otta v Praze první sešit "Ottova slovníku naučného - Illustrované encyklopedie obecných vědemešit". Po několika letech přípravných prací, které kulminovaly v roce 1867, byla ustavena jednak vrchní redakce složená z profesorů obou českých vysokých škol a dvou zástupců oboru theologického a jednak odborná redakce v počtu 41 osob.

K spolupráci na vydávání nové české národní encyklopedie byli pozváni nebo se sami přihlásili nejen představitelé českého kulturního života ale též některé významné osobnosti ze zahraničí.

V rozsáhlém seznamu redakčních spolupracovníků, otištěném v I. dílu Slovníku, nalezneme samozřejmě i jména zakladatelů české heraldiky a genealogie, středoškolských profesorů Martina Koláře a Augusta Sedláčka a Vojtěcha Krále z Dobré Vody, úředníka Zemského výboru v Praze. Odborným redaktorem pro obory historie a pomocné vědy historické byl univerzitní profesor PhDr. Josef Emler, archivář města Prahy.

Zatímco Vojtěch Král uplatnil ve Slovníku především svoje velké kreslířské umění, které mohli ocenit příznivci české historie již v kresbách šlechtických erbů a početí v patnácti dílech Sedláčkových Hradů, připravili Martin Kolář a August Sedláček stovky hesel o jednotlivých šlechtických a erbovních rodech Čech, Moravy a částečně též Slezska. Pouze jejich zásluhou se stal Ottův slovník skutečnou studnicí a zřídlem genealogických a heraldických informací, které v takové šíři nejsou obsaženy ani ve II. dílu "Českomoravské heraldiky". Ottův slovník však neobsahuje pouze statě ku genealogii a heraldice šlechtických a erbovních rodů. Nepřeberné množství genealogických a heraldických údajů nalezneme i v heslech, která jsou věnována jednotlivým českým a moravským lokalitám, městům, městečkům a obcím.

Nadmíru pilný badatel Martin Kolář však kromě statí o šlechtických a erbovních rodech a rodinách vypracoval pro Ottův slovník heslo "H e r a l d i k a", které je koncipováno jako propedeutika vědní disciplíny. Je sice pravda, že tehdejší nepočetní badatelé, či lépe řečeno sběratelé, heraldiky měli k dispozici obdobné dvě práce Antonína Rybičky, totiž stať "Něco o umění heraldickém", která byla publikována v V. dílu "Památek" v roce 1863 (s.118-125) a heslo "Heraldika", otištěné v témže roce ve III. dílu "Slovníku naučného" (s.761-762), který redigoval Dr. František Ladislav Rieger.

Stať Martina Koláře připravená pro Ottův slovník je však mnohem podrobnější a propracovanější; zároveň slouží jako měřítko úrovně a stavu heraldických znalostí a bádání před vydáním prvních českých heraldických kompendií, "Heraldiky" Vojtěcha Krále z Dobré Vody v roce 1900 a I. dílu "Českomoravské heraldiky" Martina Koláře, kterou v roce 1902 k vydání připravil August Sedláček. Martin Kolář se souborného vydání výsledků své celoživotní práce a námahy nedožil; zemřel dne 15. května 1898.

Pobočka Heraldika České numismatické společnosti v Praze využívá dvojího výročí k uctění památky úmrtí prof. Martina Koláře, který svou prací položil základy české heraldiky a genealogie a zároveň k uctění památky nakladatele Jana Otta, který zanechal české kulturní veřejnosti odkaz nadmíru hodnotný v podobě dvaceti osmi svazků naučného slovníku.

Praha dne 22. ledna 1988

PhDr. Milan Buben, předseda pobočky Heraldika ČNS

PhDr. Stanislav Hošťálek, místopředseda

prof. Pavel Palát, jednatel

Jaroslav Jásek, hospodář

PhDr. Pavel R. Pokorný, archivář

Ing. Mojmír Chromý, předseda revizní komise

HERALDIKA jest věda a umění erbů. Erby a vše, co s nimi souviselo, měli na starosti heroltové (hlasatelé), kteří u dvorů a o turnajích, později v kancelářích, pravost erbů zkoušeli a nové dle pravidel určitých zhotovovali. U všech erbů hleděti můžeme 1. k původu a stáří jejich po stránce historické, 2. k právu jejich a platnosti nynější, 3. k heraldické stránce dle vnějších a vnitřních kategorií.

Původem svým jsou erby buď prastaré, které s heraldikou samou povstaly, anebo listovní, které z erbovních listů svůj počátek vzaly.

Právník rozeznáváti bude erby 1. fyzických a 2. právnických osob. K prvním náleží 1. erby celých rodin: a) erby vlastní, b) erby přidané, 2. erby jednotlivých osob.

Čeněk z Vartenberka má kromě štítu svého polovičného ještě po každé straně pohár jako nejvyšší číšník království Českého, nebo na kříž rozdělený štít a v 1. a 4. poli růži pštílistou jako nejvyšší poručík pánu z Rosenberka vedle rodného erbu svého v 2. a 3. poli a také má štít ovinutý drakem (odznakem dračího řádu), kterého potomci jeho až do vymření rodu užívali.

Měšťanské erby zůstaly dědičnými, když jako dědičné propůjčeny byly. Erby právnických osob dělíme 1. na erby korporací světských, 2. na erby korporací duchovních.

Ku světským náleží erby států, zemí a měst (nejstarší v Čechách pečeť má Ném. Brod od r. 1269, na Moravě Jihlava od roku 1268), cechů (soukennický v Lounech od roku 1473), kverků (v kostele sv. Barbory na Horách Kutných), uhliřů z r. 1327 a jiných společností v horských městech a erby nadání rozmanitých (university pražské, české akademie císaře Františka Josefa). Také erby spolků a gild sem sluší, jako turnajské spolky šlechtické v Německu z konce XV. věku, kterých jsem v jednom erbovníku 12 našel. Řády světské, jako levláři bavorské měli lva na štítě a spolek kružítků v Lubeku kružítko od r. 1379. Ze zábových spolků jmenujeme spolek střelců ku ptáku ve Vitemberce s erbem z r. 1412.

Erby korporací duchovních obsahují erby arcibiskupství a biskupství, erby kolegiálních kostelů a erby probostství, dále klášterů, opatů a konventů a řádů mnišských, na nichž kromě budovy kostelní a často také bez ní erb zakladatelů se spatřuje, jako klobouk Lva z Klobouk nad kostelní budovou kláštera zábrdovského na Moravě (1359). Někteří řádové mají jen erby svých řeholí, jako augustiniáni srdce hořící šípem prostřelené. Také bratrstvům erby nescházely, jako bratrstvu při kapli Božího těla na Karlově náměstí v Praze, jež mělo r. 1382 za erb obruč s kladivem uprostřed.

Zvláštní byly erby rytířských řádů duchovních, k nimž v Čechách náležel ještě řád křižovníků s červenou hvězdou v Praze, maltézský a v Opavě řád německý, dále zašlé již řády křižovníků zákona božího hrobu na Zderaze a templářů.

Po heraldické stránce posuzovati se dají erby 1. co do zevnějšku, 2. co do vnitřní podstaty své.

Co do zevnějšku mají erby a) jen jedno znamení erbovní, b) mají jich více, c) jsou úplné, d) neúplné, e) správné, f) nesprávné.

Erb pánu ze Sternberka, zlatá osmírohá hvězda na modrém štítě, jest zrovna tak jedním erbovním znamením jako tři páry háků na přič přeložených pánu ze Železnice. Erby o více znameních erbovních dají se jednotlivě rozložit, jako erb Švihovských z Risenberka složen jest z orlice Žirovinské a původního erbu Švihovských: na zděl rozděleného štítu červeného v pravé polovici a v levé pětkrátě děleného stříbrnou a černou barvou. Úplný štít charakterisují erbovní znamení na štítě a na helmě

a mimo štít, helm a barvy ostatní části náležejí k ozdobě. Neúplným nazýváme erb, který buď jen štít, buď jen helm má nebo žádné barvy nemá. Správným jest erb, když 1. místo, poloha a úprava, 2. tvar, 3. velikost a poměr, 4. spojení jednotlivých částí erbu se úplně srovnává s teorií heraldickou. Nesprávným jest erb, když helm má jiný směr než štít nebo když anachronismy v úpravě jednotlivých částí se shledají.

Co do vnitřních vlastností erbů zastavíme se nejvíce u erbů se jmény příslušných rodin shodných, které franc. *armes parlantes* (mluvícími erby) se nazývají. Buben na štítě rytířů, svobodných pánů a hrabat z Bubna shoduje se úplně se jménem těchto rodin. Někdy ovšem úplně nevystihují znamení erbovní jménem rodin svých, jako erby našich předních rodin staropanských se jmény německými, které ve XIII. věku před vpádem Tatarův za příkladem Němců hrady na vysokých skalách zakládající od vzorů svých také jména hradů si vzali a svým rodům tato německá jména hradů dali. Po většině pocházejí tato jména od erbů zakladatelů, jako Rosenberg od růže, jen že "berg" erbovním znamením vystižen není. Mluvící erby neujaly se tak u nás, jako zvyk čistě slovanský, přijmí bráti si osobní a někdy také rodinné od znamení erbovního, nepřiklížejíc ku jménu rodiny. Tak přijali Sekérkové ze Sedčic, nynější hrabata Vršovcové-Sekérkové ze Sedčic, jméno sekérka od erbu svého, na přič přeložených dvou sekerek. V Polsku celá klasifikace šlechty na tom spočívá, že jen po jménu erbu rozeznávají se třeba stejnojmenné rodiny, jako Komorowski erbu Ciolek, Komorowski erbu Korczak atd. Erbovní znamení konečně obrazem svým vystihovalo buď příjmi nebo praedikat, ba někdy i klénot jen byl obrazem tohoto neb onoho.

Definicemi heraldiky probrali jsme první část propaedeutiky nebo propravy k heraldice. Druhá část propaedeutiky je proprava historická, obsahující 1. dějiny erbů, 2. dějiny erbovního práva, 3. dějiny heraldiky.

Dějiny erbů.

První erby náležejí šlechtě a objevují se stejnou dobou u všech západních národů kulturních na konci posledního čtvrtletí XII. věku u vyšší a na začátku XIII. věku u nižší šlechty. Z toho plyne, že původem svým souvislé jsou, dále že nejstarší erby byly rodinné erby a u rozličných národů najednou se objevivše poukazují na sociální změny, které křížácké války v zápětí měly. Čechové nejen válek křížáckých se účastnili, nýbrž oslavili jméno své také v Evropě výpravou proti Milánu (1158), jejíž činy staly se pramenem mnoha pověstí o původu šlechtických erbů českých. Připomínáme, že erby mezi Slovany v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Polsku nejvíce rozšířené, jako zavínutou střelu, leknino atd., především ve východních Čechách nalézáme a že v západních Čechách záhy německé vzory erbů byly oblíbeny. Kromě zvláštních některých erbů polských nelze upříti velikou podobnost většiny erbovních znamení a jen rozličnosti co do větší a menší nádhery, co do vkusu a uspořádání znamenatí můžeme, jakož i národní oblibu některých tvarů slohových štítu nebo helmu, některých znamení erbovních, tinktur a kombinací.

Heraldický rozvoj erbu přestává na štítě v prvním století heraldiky, poněvadž jinde erbovní znamení se nenalézalo. V Čechách kromě orlice v plamenném štítě znali lva jako znak zemský ve XII. stol. (první lev spatřuje se na pečeti Vladislava III. Jindřicha, markr. Mor. v r. 1192-1222) a již erb Děpolticů, půl lva a půl orlice, z r. 1213 svědčí složením různých částí o pokroku v heraldice české. Po něm hned následuje štít Olbrama ze Schenkemberka, Moravana z doby před r. 1230, jenž má na vrchní polovici orlici a ve spodní šachovnici. K erbům těm druží se

první štít na 4 pole rozdělený Cuzkraje, eudaře znojenského, z r. 1278. Z jiné serie erbů vzal celý erb štít i helm obsahující vznik svůj. Je to vyobrazení pánů se štíty, jako Vítka z Prčic na pečeti z r. 1220 v kožích oděného s helmem hrncovitým, jenž trojhranný štít s pětistlou rúží v levici drží a v pravici panskou korouhev s pětistlou rúží. Ve stejné úpravě s rohy o 6 parůžcích na hrncovitém helmě jest na pečeti z r. 1278 Smil z Lichtenburka, jen že místo korouhve meč vytasený v pravici má, levicí drže trojhranný štít se 2 ostrvemi o 6 sucích na přič přeloženými. Jízdeckých pečeti, na kterých všech jezdec hlavu helmem pokrytou má, kromě králů svých mezi panstvem českým nalézáme jen u pánů z Rosenberka, Bavorů z Bavorova a v pozdějších dobách u zemských hejtmanů moravských. První helm s klénotem jeřábem bez vyobrazení majitele spatřujeme na pečeti Beneše z Doupova z r. 1281. První pán český, jenž dva helmy na štítě svém měl, byl Kašpar Šlik r. 1436.

Umělecký rozvoj erbů bral se stejným krokem s rozvojem církevního umění, ale v konservativním rázu svém zůstával za stavitelstvím o několik desetiletí. Na kulatém štítě románského slohu jest lvice Markvarticů v kostele levinském. V gotickém slohu vynikají krásou svou vzorné pečeti Václava II., Přemysla Otakara, Václava III. a dle franc. vzorů zhotovené pečeti králů a císařů Jana I., Karla IV., Václava IV. a Sigmunda. Rozmanité periody gotiky na úpravě pečeti poznají se podle erbovního ornamentu trojlístu (Radoslav z Heroltic 1272 a erb pánů z Dražic na tvrzi lítovské), podle pětিলistu (Zbyněk z Hasenburka z r. 1350) a podle čtyřlístu (Prokop markrabě moravský z r. 1401). Obrácený trojlíst oblíben byl ve 2. pol. XV. věku (Mikuláš z Lípy 1450) a osmilíst měla na pečeti své velká obec Tábořská. Z náhrobků jmenujeme úpravou erbů svých se vyznamenávající nejstarší náhrobek čes. pána Hírza z Klingemberka z r. 1275, Hrona z Pacova a Jistislava z Chlumu z konce století XIII., Kerunka z Lomu z r. 1356, Jindřicha z Velešína z r. 1355 a Půty z Risenberka z r. 1504. Doba stavitelského umění za krále Vladislava IV. vynikla ornamentikou prutův rostlinných o malých sucích všelijak se prolétajících nebo v rámci obrazů erbovních rovně vzhůru se nesoucích. Připomínáme v té příčině Vladislavský kůr v domě Svatovítském a náhrobek Magdaleny hr. z Gleichen z r. 1492 v Jindřichově Hradci. Bohatostí krásného článkování vynikají příkryvadla na erbu království Českého nade branou křivoklátskou, v té době zhotovená. Z bronzových náhrobků pro ozdobnou práci jmenujeme sloupi náhrobní desku Jana Dlaska ze Vchynic z r. 1512 v domě Svatovítském a Jana Hrušky ze Března z r. 1568 v lounském děkanském kostele. Charakteristikou renaissance jsou kartouchovité tvary štítů na mincích šlikovských již z r. 1537.

Dějiny práva erbovního.

Erb bývá udělen nebo potvrzen a kdo erb má, má s ním i jistá práva. Z toho plyne, že se erbu může užívat i zneužívat i také může erb polepšit, rozhojnit, zlehčit a ztácen býti. Že má kdo právo k erbu, prokazuje se a) erbovním listem, b) majetkem neb užíváním nad paměť lidskou. Pokud se týče nabytí erbu, brali si je s počátku majitelové sami; odtud velká libovůle v prvních erbech. V Čechách proměnlivost erbů panských přestala koncem století XIV., u zemanů v husitských válkách. Již Karel IV. zvláštními listy erby udílel a od té doby panovníci za svou praerogativu mají erby udílet. Všechny císařské listy takové až do doby Maximiliána I. pokládají se za listy na šlechtictví, třeba slovo šlechtictví výslovně tam se nepodotýká. U nás Čechů od krále Ferdinanda I. r. 1527 počínají erbovní listy v užším toho slova smyslu, kterými jen erb udělen byl, nikoliv šlechtictví. Než kdo stal se urozeným vladykou, mu-

sil dříve od sněmu k zemi přijat býti. Panovník vyznamenával často jiné osoby a rody někdy dědičným, někdy osobním právem erby propůjčovati a na šlechtice povyšovati. Úřad takový měli na sobě falckrabí (comites palatini) a rozeznávala se buď větší buď menší komitiva, za interregna též říšští vikáři.

Potvrzuje se erb mlčky, když nikdo majiteli práva k němu nepopírá; výslovně tak činí panovníci, nastupující vládu, nebo zvláštními diplomy tak se od nich děje.

Změní-li se erby, bývají polepšeny, rozmnoženy neb obojí zároveň. Polepšen býval erb, když se místo točenice helmu dostala zlatá koruna, nebo když erbovní znamení bylo korunováno, pak když místo helmu kolčího propůjčen helm turnýrský, nebo když se barva nějaká změnila. Erb se rozmnožuje, když se přidá cizí erb, buď celý neb díl jeho v dolní a svrchní části erbu nebo jen v jedné části.

Právo užívati erbů.

Každý šlechtic rosený nebo na šlechtice povýšený, také každá osoba fyzická nebo právnická propůjčením a potvrzením erbu nabude práva ho užívati. V erbovním listu z r.1561 se praví, že propůjčeného erbu užívati se má a moci bude při všech rytířských činech přísných (vážných) nebo kratochvilných, totiž v bitvách, honbách, kolbách, na korouhvích, pečetech, sekretích a hrobových kamenech i na všech jiných náležitých a poctivých místech. Právo užívati erbů zvláště jest výlučné s jistým omezením. Výlučné užívání erbů zakládá se na tom, že erbu toho způsobu, v jakém A ho užívá, nesmí ani B ani C ani kdo jiný užívati. Nestalo a nestane se snadno, aby při udílení erbů některý erb se opakoval, leda náhodou a nedovoleností kresličovou. Již za Václava IV. nařízena byla opatrnost v nobilitacích. Omezení výlučného užívání erbů nastává a) dobrovolným erbovním spolkem, b) nedobrovolným spolkem, c) povoleností k nemanželským potomkům. a) Aby se udržely erb a jméno rodiny, doprálo se jí ve spolek vejít i jinou rodinou, s kterou erb a jméno sloučila, ba když byla druhá rodina občanského stavu, zároveň do stavu šlechtického a jménem a erbem společené rodiny povýšena byla. Sloučení erbu stalo se i na štítě i na klénotě nebo jen na štítě nebo jen na klénotě. V Polsku je dávný zvyk, že na šlechtictví povýšená rodina obdrží erb některé šlechtické rodiny domácí, ovšem s jejím svolením. Erbovním listem mohly i osoby sobě cizí jeden erb a jeden přídomek dostat. b) K dobrovolným spolkům náleželi u nás v Čechách potomci rodů staropanských, třeba někdy vedlejším znamením rodiny některé od sebe se lišily, jako Zajícové z Hasenburka a Lvové z Rožmitála po sta letech dobře věděli o stejném původu s vymřelými r.1597 pány ze Šellenberka a k dědictví se hlásili. O rytířských rodinách můžeme tak jen říci, když zvláštním erbem, jako Malovcové z Malovic půlkonněm, se vyznamenávali a dle erbu toho s pány z Pardubic a všemi rodinami toho erbu jednoho byli původu. Aby však Štrákové z Nedabylic a Harantové z Polžic, které rodiny obě bílého kohouta na štítě měly, jednoho původu byly, nikdo tvrditi nebude. Povolenost k nemanželským potomkům šlechtických rodin ukazovala se tak, že erb otcovský se jim sice nechal, ale štrychem pokosným neb šikmým přetažený. Právní účinky užívání erbů.

Užívá-li kdo právem erbu prokázaného, dokazuje se užíváním tím původ, jméno a stav uživatele a užívají-li dvě nebo více osob téhož erbu, dokazuje se tím jednota rodu nebo sourodnost. Prokázati se erbem bylo třeba, aby komu k turnajům přístup zjednat býti mohl. Umenšený erb svědčí o nemanželském původu jeho zakladatele, ale nikoliv jeho potomků. Zeměpanský erb na nějakém místě připevněný svědčí o pravomocnosti a

vrchním panství zeměpána v tom místě, a jiný erb na věci nějaké umístěný jest znamením práva vlastnického k této věci. Přiloží-li kdo k nějakému listu svůj erb na pečeti, stvrzuje list a pověřuje podpis. Dědění erbů.

Každý erb vymřelé rodiny, neučinil-li poslední rodu svého nějakého pořízení o něm, stane se svobodným a spadne na zeměpána, jenž s ním jako s novým může naložiti. Dědřich z Pordic obdržel od Karla IV. erb vymřelých hrabat z Leuchtenberka, páva s rozštěpeným ocasem v bílém poli. Nalezne-li se ve kšaftu takovém pořízení o erbu, s dovolením panovníkovým sloučí se s erbem jiné rodiny, která potom povinná jest jej nositi. Vilém Slavata z Chlumu a z Kožmberka pojal za manželku dědičku Hradecských pánů Lucii Ottilii z Hradce a král Matišáš dovolil mu, aby erb Hradecký sloučil s erbem svého rodu.

Ztratiti erb se může, když kdo sprostého zločinu nějakého nebo zločinu s infamií se dopustil.

Dějiny heraldiky.

První doba heraldiky sahá od začátků heraldicko-literární činnosti do XVII.st., druhá do středu našeho stol., třetí do našich dnů. Nejstarší blasonování erbů známe v Anglii od r.1240 počínajíc v Rolls of arms, ve Francii popis turnaje Chauvenského z r.1285. Nejstarší sbírkou erbů jest curiiská z poč. XIV. věku a největší Gelreův erbovník z let 1334-72 od Vikt. Boutona uveřejněný r.1883. Z prací slovanských jmenujeme Aula Caroli IV., seznam erbů rodin, ze kterých hodnostáři dvora Karla IV. pocházeli, který ještě Balbin v XVII. stol. viděl a popsal. Hrabě Mieroszowský odkryl ve františkánském klášteře fojnickém v Bosně erbovník šlechty srbské a bosenské z r.1340, heraldické unicum jižních končin slovanských. První erbovník polský je Długoszův z XV. stol., v l. 1863-1887 s ostatními jeho spisy vydaný. Z Polska také k nám na Moravu a do Čech přišel první spisovatel erbovníků našich, moravského "Zrcadla" (1593), českého "Diadochu" (1602) a slezského "Štambuchu" (1609), Bartoloměj Paprocký z Gógol a Paprocké Vile, jenž v Polsku již jako spisovatel v tomto oboru se osvědčil zvláště spisem "Herby rycerstwa Polskiego na piecero ksiąg rozdzielone" (1584). Kritickou genealogií a posuzováním erbů nad něho vyniká archivář rožmberský Václav Břežan na zač. století XVII. (Fr. Mareš, ČČM, 1878). První návod k nauce heraldické podal Clément Prinsault v "Traité de blason" r.1416, jemu podobno jest obsahem pojednání o tinkturách a nepravých erbech k erbovníku augšpurských měšťanů r.1460 přidané. Spangenberg ve Schmalkaldech r.1594 první roztrídil heraldiku dle disciplin (Adelspiegel, II.díl, 26. hl. XII. kn.), Spelman v Anglii r.1580 podobně rozvrhl heraldiku na 19 dílů. Ve Francii novou cestu razil P. Claude Ménéstrier ("Abrégé methodique des principes héraldiques atd.", 1661 v 17 kapitolách). Za ním kráčel v Německu Spener r.1690 svou heraldikou; kromě 6 oddílů prolegomen věnoval 9 kapitol vlastní heraldice. Ménéstrier jest otcem francouzské, Spener německé heraldiky. Sto let po Spenerovi Gatterer vynikl praktickou heraldikou posud neznámou r.1791. Ve slovanských zemích ve druhé periodě kromě erbovníků se nepracovalo. U Poláků zůstal v rukopise Voj. Kojaloviče "Nomenclator familiarum et stemmatum magni ducatus Lithuaniae" (z r.1658); Niesiecki vydal "Korona polska przy złotej wolności" (Lvov, 1728-43, 4 d.), obsahující erby vojvodství a zemí dávného Polska, seznam panovníků a hodnostářů pol. a litevských a erby a rody rytířské, a Petr Malachowski "Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zostającym w król. pol. i wiel. ks. litewskiem" (Lublin, 1805). V Rusku vydán k rozkazu cara Pavla "Obščij gerbovník dvor-

janských rodů vserossijskoj imperiji" (Petrohrad, 1789-99, 4 d.) a kn. Petra Dolgorukova "Rossijskaja rodoslovnaja kniga" (t., 1854-57, 4 d.). V Čechách zůstaly z těch dob Balbinovy genealogické práce a sbírky heraldicko-genealogické Renzovy, Vunšvicovy a Frankovy; Schönfeldské museum heraldickogenealogické ve Vídni se rozprodalo jako Bienenbergovy sbírky v Praze, který erbům věnoval kritickou pozornost ve svých spisech. Z něm. erbovníků jmenuji Siebmacherovo dílo (Norimberk 1601), pak Tyroffův "Wappenbuch". Franc. erbovníky vydali v té době L. P. d'Hozier "L'armorial général de la France" (Paříž, 1736-68, 10 d.) a Franc. de la Chesnay des Bois "Dictionnaire généalogique héraldique des maisons de France" (t., 1770-86, 15 sv., 2. vyd.). V třetí době jeví se pokrok utěšený zvláště monografiemi o částech jednotlivých této vědy, heraldickými spolky a časopisy ("Adler" od r.1871 ve Vídni a "Monatsblatt" od r.1881, "Der deutsche Herold" od r.1870 v Berlíně) aj. Nemálo prospěly i výstavy heraldických předmětů ve Vídni (1878) a Gentu (1889). Mnoho vydáno také starých erbovníků, jako Grunenbergův z r.1483 nákladem hrab. Stillfrieda z Ratenic, potomka české rodiny v Prusku, erbovník Jošta Amara, erby Minnesängerů a Bartschův erbovník Štýrska. Seznam pruské šlechty alfabetycky podal Ledebur s krátkými popisy erbů, Bagemihl vydal "Pommersches Wappenbuch" (Štětín, 1843-55, 5 d.). Různé časem pečeti jednotlivých rodin jsou zde přehledně sestaveny až do našich dnů. Z monografií jmenujeme "Sphragistische Aforismen" kn. Karla z Hohenlohe-Waldenburku, výběr vzácných pečeti německých, K. Savy "Die oesterr. Fürstensiegel", hr. Pöttichka z Pettenezza "Die Epitaphik in Tirol", v. Freye "Salzburger Epitaphik", Klemmery a Hartmanna z Fransenshuldu články v "Adleru" atd. Dějiny heraldiky něm. napsal Seyler v úvodní části nového Siebmachera a Ralf z Retberku v "Gesch. der. deutschen Wappenschilder" (1887). Poláci mohou jmenovat "Monografie historyczno-genealogiczne niektórych roduzin polskich" (Varšava, 1859-62, 3 d.) od Stan. Kossakowského, něm. heraldiku polskou od hr. Stan. Mieroszwowského (Berlín 1883), "Herbars Polski" od hrab. Łódzka-Czarnieckiego (Hnězdno, 1875-1881), Piekosińskiho spis "O dynastycznym szlachte polskiej pochodzeniu" (1886) a Malackého Studie heraldické. V Čechách Palacký začátky svého rodopisu českého rozšířil láskou k heraldickým a genealogickým studiím, která Mikovec v "Lumíru" pěstoval a jímžto současně v "Památkách archaeologických" pevná půda se získala. Několik let dříve Heber spísem "Böhmen Burgen und Vesten" začal raziti cestu těmto studiím. Také Sedláčkovy "Hrady a zámky české" k erbům šlechty starým i novým slušný zřetel obracejí. Nejstarší pečeti slezské až do r.1250 podal Alvin Schulz. M. Kolář napsal mimo jiné "Nejstarší pečeti české až do r.1300". Vojtěch Král ryt. z Dobré Vody popisuje starší pečeti a erby našich knížat a pánů v "Časopise společnosti přátel starožitností českých", hr. Josef Meraviglia-Grivelli napsal pro Siebmacherův nový erbovník "Der Adel in Böhmen", Kadich "Der Adel in Mähren", Blažek "Der Adel in Öster. Schlesien". V četných monografiích našich měst také slušně erbů se dbá. Největší zásluhy o vypsání českých erbů městských a nových erbovníků má však Rybička.

O užitku heraldiky. Bez heraldiky neobejde se historik rodů z doby heraldické. Zkoumá-li pravost listu nějakého, kromě diplomatiky počet s erbem rozhodují svým charakteristickým rázem, do které doby list náleží. Genealogie a sfragistika jsou takoruka mladší sestry heraldiky, s nížto dohromady vědu šlechtickou činí. Dějiny práva a praxe právníká potřebují heraldiky, která lenním, soukromém a státním právě i v jiných odvětvích právníkovi dosti často úlohy k řešení poskytuje. Rovněž musí k heraldice sáhnouti, kdo

do jistých řádů a ústavů šlechtických přijat býti chce. I pro rozvoj umění má heraldika velký význam.

O pramenech a pomůckách heraldiky.

Pramenů heraldických můžeme jen málo postřehnouti a proto pilný pozor k tomu míti jest, aby kopie jejich byly řádné. K pramenům náležejí: 1. pečeti, které nejdůležitější jsou, protože páni jejich sami před soudem za pravost jejich odpověditi byli. 2. Erbovní listy; které byly do Čech vydány, nalézáme ve Vídni ve šlechtickém archivu, přiděleném k c.k. ministerstvu vnitra. 3. Památníky, jako hrobové kameny, malby na skle, mezníky, obrazy rodinné, erby na svornicích kostelních, na sochách svatých a světic atd. 4. Mince a medaile. 5. Sbírký erbů malovaných nebo v reliéfech vypočetných na stěnách budov našich; nejstarší máme na hradě jindřichohradeckém z 1. pol. XIV. stol., nade branou hradu Točnicka z konce XV. stol. Také známe obrazy zasedajících v rozličných soudech pánů českých, kde každý má příslušný erb svůj nad hlavou, rodokmeny malované na stropěch kostelů a v tabulnicích hradů a j. Měšťané předních měst podobně si vedli, jakož na Staroměstské radnici podnes erby jejich vidíme. Sbírký erbů na pergameně a na papíře jsou erbovníky (český erbovník z dob krále Maximiliána v c. k. dvorské knihovně ve Vídni) a památníky jinak štambuchy, které šlechticů i nešlechticů jména, erby a hesla obsahují, na př. na památku studentských let na některé vysoké škole pospolu strávených. Kniha znaků rodu dnešních knížat z Lobkovic z r.1504 kromě spisů "Napomenutí", jež dává Jan z Lobkovic synu svému Jaroslavovi, obsahuje erby rodin, odkud si tehdejší pánové z Lobkovic brali manželky. 6. Listy rozmanité, na př. v deskách zemských, a rodokmeny. 7. Náčíní, zbraně a nástroje erby opatřené.

Pomůcky. Z bibliografie heraldické jmenujeme: dr. Bernd, Allg. Schrifttenkunde der gesam. Wappenwissenschaft (Bonn, 1830-35, 3 d.); Gundlach, Bibliotheca familiarum nobilium - Repertorium gedruckter Familiengeschichten u. Familien-Nachrichten (Nová Střelice, 1883); Franckenau, Bibl. hispanica hist. general. heraldica (Lipsko, 1724); Guigard, Bibliothèque héraldique (Paříž, 1861); Moule, Bibl. heraldica Magnae Britanniae (Londýn, 1822). Katalogy k heraldice se nesoucí jsou na př. Katalog der nieder-österreich. Landes-Bibliothek zu Wien (1874); Catal. cod. manuscriptorum bibl. regiae monacensis, V. (Mnichov, 1864).

O heraldice české jsou jen monografie.

O erbech panovníků českých z rodu Přemyslovců viz Beneš, O kultu Svato-václavském v "Památkách archaeol", VII. O Habsburském erbu mnohá pojednání v časopise "Adler" obsažena jsou. O ostatních erbech panujících rodin v Čechách nemáme pojednání; vyobrazeny jsou v Sedláčkových Hradech a ve Studničkově sbírce otisků jejich v červeném vosku. O zemském erbu Dobner napsal článek roku 1779 v "Pojednáních Král. čes. spol. nauk". Genealogické zprávy o šlechtě české vůbec obsahují kromě Balbina spisy: Pilat, Materialien zur diplomat Genealogie des Adels des Königr. Böhmen (Praha, 1812); Nedopil, Deutsche Adelsproben aus dem D. O. Archiv (Vídeň, 1868); diplomatáře klášterů Vyšebrodského a Zlatokorunského od Panzerla (Vídeň, 1865 a 1872); Libri confirmationum a erectionum od Tingla, Emlera a Borového; Archiv čes., 13 d.; Regesta Bohemiae et Moraviae od Erbeny a Emlera; Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae od Emlera a Die Landtafeln des M. Mähren (z let 1348 - 1480); Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae od Bočka a Brandla; Libri citationum et sententiarum od Brandla; Tomáš Bílek. Konfiskace v Čechách po r.1618; Patriciát městský v Praze poznáváme z Tomkových Dějin Prahy, chrudimský a králohradecký z pojednání Rybičkových. O časlavských erbovních rodinách psali

K. Čermák a A. Sedláček. V Chebu a v Plzni víme o pěkných erbovních malovaných tamějšího měšťanstva a v "Památ. archaeol." jsou články o šlechtických a patricijských majitelích domů v řec. městech. O jednotlivých rodinách psali: Šembera o pánech z Boskovic; Koďoušek o hrabatech z Bubna (ve spise "Doudleby"); Březan o pánech z Rožmberka (velký spis jeho o téměř rodě až na 2 díly se ztratil); Falke o Liechtensteinech, Folkmann o Kinských, Ramhořský o Kořenských z Terešova, Kolář o Švihovských atd. O městech a městysích v Čechách a na Moravě je mnoho monografií. Tomek napsal Dějepis Prahy, monografii o Polici a dějiny Hradce Králové, kteréžto kromě 15dílného spisu Švendova ještě Bienenbergem a Solařem vy-psány byly, Vys. Mýto má dějepisce Šemberu a H. Jirečka, Prachatice Slámu a Šofferle, Chocen Krásku a Barvíře, po Jelínkovi zůstaly nám dějiny Čáslavě, Rychnova a Mladé Vožice, Slavík Domašina a Vlašimě, Hraše dějiny Náchoda, Vávra Kolína atd. Zdařilé kulturní obrázky ze života našich měst podal Winter v Rakovnických obrázcích. Pro heraldiku důležité jsou veršované popisy erbů městských v dějinách Slaného od Laciny a Velvar od Vacka. O pečetech kněžských napsal Rybička důkladně pojednání, k němuž se druží vyobrazení erbů klášterních v posledním ročníku spolku "Adler", o erbech řemesel a cechův máme pojednání v "Památkách archaeologických" od Zoubka (díl VII.). O řádech viz: Beschreibung aller heutigen Tages in Europa florirenden geistl. u. weltl. Ritterorden nebst Bildnissen der Ordenszeichen (Frankfurt n. O., 1743); Fr. Heyer v. Rosenfeld, Die Orden u. Ehrenzeichen der k. u. k. oesterr.-ungar. Monarchie (Víděň, 1888); Rangliste u. Personalstatus des hohen souver. Malteser Ritter-Ordens im Grosspriorate von Böhmen und Oesterreich (vydává se rok co rok); "Pražské noviny" na r. 1857; Villeneuve-Bargemont, Monuments historiques des Grand-maitres de l'ordre de St. Jean de Jérusalem (Paříž, 1829); Horký, Die Tempelherren in Böhmen (Znojmo, 1845); Pelzel, Beiträge zur Gesch. der Tempelherren in Böhmen u. Mähren (v "Pojedn. Kr. čes. spol. nauk", 1798; Max. Millauer, Der deutsche Ritterorden in Böhmen (Praha, 1832); Ernst Gr. von Mirbach-Harff, Beiträge zur Personalgeschichte des Deutschen Ordens; Ballei Böhmen-Mähren. Jahrbuch der k. k. her. Ges. Adler (Víděň, 1894, IV. sv.); K. J. von Bienenberg, Analekten zur Gesch. d. Militärkreuzherrenordens mit d. rothen Sterne (Praha, Víděň, 1786); Hartmann v. Franzenshuld, Die Potence des Toison d'or und ein Wappenbuch des Ordens vom gold. Vliess.

V metodě heraldiky rozeznáváme stránku historickou a methodiku. Vědomosti heraldické pěstovali a jich bedlivě střežili ve dřívějších dobách heroltové. Methodikou samou ukládá se učitel heraldiky, aby uměl dobře kreslit i malovat, aby znal důkladně jazyky národů, kde heraldika kvetla, aby sečetl byl v oboru heraldickém, aby měl copiam armorum, aby na cestách nabyl zkušenosti ve svém oboru. Při vyučování heraldice budeme zvláště dbáti u právníků práva erbovního, u šlechticů historisování a spojení erbů, u umělců stránky umělecké atd. Kdo se heraldice učí, především ať l. stále sobě kreslí erby dle náhrobků a pečeti, 2. ať erby vypisovati se snaží a složené blasnovati, 3. ať sebrané erby v pořádek systematický uvede a 4. ať se učí historisovati erby.

Druhý hlavní oddíl heraldiky určen jest theorii, jejížto všeobecná část zahrnuje v sobě substratologii, tinkturologii a terminologii. Substratologie.

Erby jsou obrazy a proto potřebují ohraničeného podkladu (substratu). Pravidelným podkladem erbu jest štít a helm. Tinkturologie jest nauka o nátěru štítu a erbovních znamení. Viz o tom Barvy heraldické. Srv. i Kožešina heraldická.

Výrazy jen v heraldice obvyklé nazývají se terminologií heraldickou. Sem náleží všeobecná určení místa předmětův na štítě a relativná poloha jejich. Jiného druhu jsou výrazy heraldické každému národu vlastní, jako když Čechové rozdíl mezi lvem a lvicí, orlem a orlicí na štítech činí a jen hlavu sviní a osličí znají. Bechyňští dostali l. 1511 na štít na kříž rozdělený dvě lvice a dva lvy. Ptačí zobák nazýval se v heraldice české nosem (u noha, kosa, papouška, kohouta), pyskem (u noha a papouška), pysky (u krkavce, čápa a labutě), ústy (u jestřába, krkavce a orla) a j.

Druhá část theorie heraldiky věnována podrobnému rozboru částí erbu, které jsou buď podstatné nebo nahodilé. K podstatným částem počítáme znamení erbovní a ozdoby helmu, k nahodilým částem kusy ozdobné a znamení vedlejší.

Erbovní znamení.

Rozdělíme-li štít rozmanitými barvami, které omezíme čarami pravidelnými, dostaneme erb řečený heroltský kus nebo také čestný kus. Čáry tyto táhnou se až na kraj štítu, rozděluje celý štít. Obecnými figurami zovou se v heraldice erby, které aspoň tři volné strany na štítě mají. Heroltaké kusy dle směru čar svých buď rovného nebo nerovného dělíme ve dva druhy. K prvnímu náleží štíty rozdělené v polovici nazděl a na příč, dále popruhy neb svislémi pruhy a příčnými pruhy. Počítati, kolikrát štít rozdělen jest, má se dle dělicích čar, dle jejichž počtu štít dvakrát, třikrát, čtyřikrát atd. rozdělen jest, ačkoliv tři, čtyři, pět atd. míst se napočítá. Dělíme-li štít lichým počtem čar, na př. pěti, obdržíme šest míst dvěma barvami stejně podělených, dělíme-li sudým počtem čar, na př. šesti, vzniká sedm míst a mezi nimi tři pruhy stejnobarevné a čtyři místa jiné barvy, tak že sudým počtem dělené štíty vždy polovici pruhů mají. Kromě štítu na zděl a na příč rozděleného náleží sem štít na kříž rozdělený, šachovnice, mříže, vršek, zpodek štítu, štítek střední, obojek heroltský, obruba štítu a j. Ke druhému způsobu heroltských kusů patří pruhy pokosné, z pravého vrchního rohu štítu do dolejšího levého tažené, a pruhy šikmé z levého hořejšího rohu do pravého dolejšího, jako krokev, klín, špice, kuželka a šteníř, stupeň, stín, routy, poříčí a pod. Na jednom štítě může býti také několik různých a mezi sebou spojených heroltských kusů, na jednom kuse může býti položen jiný a jednotlivé kusy mohou býti zvýšeny, sníženy, zdvojnásobeny atd. Obecná erbovní znamení propůjčila středověku nejen přírodu ze všech tří říší, tělesa nebeská a úkazy přirozené na nebi i na zemi, nýbrž i předměty obrazotvornosti z fysiologů starokřesťanských vzaté a předměty umění řemesel a lidského zaměstnání vůbec. Zvířata na štítech vynikají zvláštním slohem a zvláštním rázem, kterým heraldický typus jejich se označuje. Zevnějšek zvířat prozrazuje sílu, divokost a bojovnost, postavou těla k boji hotovou, málokdy klidnou. Kulaté a hrubé kontury románského slohu přecházejí ve XIII. a XIV. věku vlivem slohu gotického v úzké, ostré a hranaté, aby v XV. rozviliny (kudrlinky) z nich se staly; současně předměty erbů více přírodě se blíží. Spatřují se i části, na př. hlava a krk, trup, ruce a nohy člověka, hlava a krk, přední polovice a tlapy lva, rovněž hlava a krk, hořejší polovice a křídlo orla, dub, dubové větve, dubové oklestky, dubový list atd. Z báječných zvířat připomínáme gryfa (noha), jehož hořejší polovice těla i přední nohy orlí jsou, ostatní část jest ode lva vzata, a ze spojení člověka a zvířete harpyi nebo panenskou orlici, totiž orlici s korunovaným trupelem panny. Předměty umění, řemesel a zaměstnání lidského dělí se: 1. na stavby, 2. na nástroje a nářadí, 3. na šaty a 4. na zbraně. Ze staveb jsou věže

a hradby městské obyčejnými erby měst. Je-li více figur ve štítě, zachovává se zvláštní pořádek co do polohy jejich na štítě. Nejen různá obecná znamení erbovní mohou mezi sebou spojena býti, ale též obecná znamení a heroltkové kusy.

Ozdoby helmu viz Klénoty a pokryvadla. V Anglii nade štít helmu neklaudou, nýbrž zvláštní točenice "crest" řečené užívající nade štít ji dávájí a na ní klénot umístí.

Ozdobné kusy. Koruny, klobouky čepice.

Hodnost šlechtice označuje se na erbu korunou, kloboukem nebo čepicí, které místo helmu nade štít se dají, nebo zvláštními odznaky hodností za štítem neb kolem štítu (bližší viz koruny a klobouky). Proti korunám, jako výzdobě helmu, máme zde koruny, které, jsouce známkou svrchovanosti, jako panovníkům a jejich potomkům náležejí a jako koruny císařské a královské od nich se nosily a nosí. V novější době šlechta oblíbila si také koruny nade štíty svými a rozeznáváme koruny hraběcí o 9 perlách (celkem 16), koruny svobodných pánů o 7 perlách (celkem 12) a rytířů i šlechticů o 5 perlách (celkem 8). Hrabata, kterým přísluší titul Osvícenost, mají korunu hraběcí s vynikající červenou čepicí, na níž jest hermelínový ocásek, jako viscountové angličtí. Popis koruny české podal Beneš v VII. díle "Památek archaeologických" (str.196). Kromě ní připomenouti sluší císařskou korunu německou, chovanou v císařské vídenské, korunu uherskou z X. nebo XI.stol. a lombardskou nebo železnou korunu z VIII.stol.

Klobouky a čepice rozeznáváme světské a duchovní; světských užívají kurfirstové, vévodové a knížata (kromě korun); duchovních kardinálové, arcibiskupové, biskupové a papežští protonotáři. Z čepic připomínáme čepici nebo tiaru papežskou a čepici biskupskou, kterou nosí arcibiskupové, biskupové, infulovaní opatové a proboštové. Zvláštní čepicí vynikal dožebátý.

Odznaky úřadů nebo důstojností bývaly za štítem.

K nim náležely: 1. Dva na přič přeložené klíče (zlatý závažný a stříbrný rozvažný klíč) za rodinným štítem papežovým. 2. Berla, hůl nahoře zakřivená, kterou mívají arcibiskupové, biskupové a opatové za štítem přímou nebo s křížem na přič ležící; převorům náleží prostá hůl poutnická za štítem. 3. Žezlo nahoře s rukou přísahající měli franc. králové za štítem. Hodnostáři franc. nosili odznaky svých úřadů za svými štíty, Němci na štítě jako Češi. Vrttemberský král jako bývalý nejvyšší korouhevník posud má válečnou korouhev císařství Německého na svém štítě; tak měl i Vítek z Hradce r.1255 dva poháry jako nejvyšší číšník.

Výzdoby vedlejší.

Erby ozdobují neb okrašlují se beze všech zvláštních práv štitonoši, stany a pláště erbovními, devisami neb hesly. Lidé nebo zvířata, kteří štít nescou nebo drží nebo jako strážcové před ním a za ním stojíce, klečící a sedící jej hlídají, nazývají se štitonoši. U nich přihlížeti se má vždy k starobylému rázu erbu, ať představují heraldická zvířata nebo oděnce. Na pečeti Vítků z Krumlova našli jsme uvnitř štítu v hoření pravém koutě pětistou rúží a za ní lva jako štitonoše r.1259, ale r. 1277 týž pán má na své pečeti lva držícího v předních tlapách štít s pětistou rúží. Roku 1284 užíval Vilém z Miličína pečeti, na níž z pravé strany štítu ptáček na ratolistce seděl hlavičkou obrácenou má do erbu, jakoby jej zobákem držel. Štitonošů v pozdější době trojím způsobem se užívalo: 1. jeden štitonoš drží štít, jako v rábském kostele z konce XV. věku; andělíček má před sebou štít šternberský; 2. dva štitonoši drží štít, jsouce oba jednoho druhu nebo každý rozdílný (v Litoměřicích

na náhrobku Řehoře Kamýka z Pokratic z roku 1561 dva měšťané v kroji svého věku drží erb Řehořův). 3. Jeden štitonoš drží dva erby, jako v kostele rábském páže mezi štítem Jana z Risenberka a ze Skály a Anny z Hradce. Aliančních erbů střehli štitonoši také tím způsobem, že oba erby k sobě nakloněny byly a každý erb po straně téhož štitonoše dostal, jako na zámku v Nové Bystřici dva lvové střehou erbů Radoslava ze Vchynic a Estery ze Vřesovic (1600-1615).

Stany erbovní nebo pavillonny jsou draperie na způsob pláště nebo záslon, které celý štít jako stan obkličují, jsouce erbu na pouhou okrasu. Plášť takový bývá nahoře, uprostřed a s obou stran vyduť a šňůrami svázaný, takže nahoře na něm tři kulaté výduťky se vyskytají; prostřední nosívá obyčejně korunu. Vyniká-li draperie z koruny hodnostní, nazývá se vhodnější pláštěm erbovním, ale nalézá-li se celý erb pod ozdobným přikryvadlem, které jako baldachýn nade vším se rozprostírá, jest to opravdový stan erbovní. Někdy bývají také přikryvadla helmu na způsob pláště rozšířena a po stranách vyduť, jako na erbu Viléma Konecchlumského z Konecchlumí r.1608 vypsaném feilky nebo pažmy dolů visí a na každé straně nahoře jako v uzel svázaný jsou.

Hesla (devisy) viz Devisa.

Sbírkou českých devis (169) uveřejnil Mikovec v Časopise českého musea 1855 a 1856.

Vedlejší znamení.

Aby se rozeznávaly haluze a větve nějakého rozrodu, ba i mladší osoby jedné rodiny od starších, volívala se zvláštní znamení, kterými se lišily jednotlivé štíty od hlavního štítu, jež hlavě rodiny příslušel:

1. Změni se klénot v jednotlivých rodinách velikých rozrodů jako u Ronovců. 2. Změni jednotlivé rodiny barvy štítů svých, jako učinili Vítkovci. 3. Změni se obrazy štítů, jakož původního svého lva proměnili Markvartici. 4. Zkomolí se obrazy štítu, jako máme na Plzeňsku rodiny jednoho původu s kolem o čtyřech, třech a dvou špicích na štítě. 5. Vynechá se obraz nějaký ze štítu, jako Zajícové z Hasenburka často přestávají na zajíce, lva vynechávají. 6. Přidá se obraz do štítu. Jaroslav z Poříčí k erbu Drslaviců (třem pruhům příčným v pravé polovici štítu) přijal kosa v levé r.1320-1334. 7. Erbovní znamení se opakují dvakrát až čtyřikrát, jako lvice hrabat z Valdšteina. 8. Poloha erbovních znamení na štítě se změni. Místo svislého pruhu Hrzka z Ejstebna (1467) má jeho potomek Zvěst z Ejstebna (1564) příčný pruh. 9. Změni se počet erbovních znamení na štítě, Čech z Budějovic nesl roku 1263 na své pečeti tři páry háků zády k sobě položených a roku 1266 jen jeden pár háků. 10. Přidá se k rodnému klénotu cizí. 11. Přidá se ke štítu rodnému cizí štít na rozčtvrceném nebo na polovičném štítě. 12. Přidá se cizí erb se štítem a klénotem vlastním ke štítu a klénotu jinému. Ve Francii a Anglii oblíbili si zvláště šestý druh vedlejších znamení, kladouce níže jmenované obrazy na znamení erbovní: 1. Turnýrský límec, jež se podobá pruhu příčnému o třech i pěti stínech dolů obrácených, bývá ve vrchu štítu a liší se barvou svou od erbovního znamení. 2. Střych neboli úzký buď pokosný buď šikmý pruh. Pokosný pruh znamená mladší větev, šikmý nemanželského potomka a čím dále tím kratšími tyto pruhy se stávaly, až jenom skrovných označení na prsech štítu zůstalo. Nemanželský potomci mívají v Čechách zvláštní erby: vévodové Opavští, kteří od Otakarova nemanželského syna Mikuláše pocházeli, měli polovičný štít, který se střídal se štítem na kříž rozděleným, na němž polovičný štít (1. a 4. polí) a lev český (v 2. a 3. p.) byli.

Spojení erbů. Viz Allianční znaky.

Sem náleží i svázání dvou erbů dohromady.

Blasonování erbů viz Blasonovati.

Nejstarší příklad blasonování máme v Čechách v jazyku latinském z r. 1326, kdy se popisuje pečeť Vítka ze Švábenic z r. 1311, německý erbovní list od krále Václava IV. r. 1411 Rappovi z Rosenhartu vydaný a nejstarší české vypsání erbu od císaře a krále Sigmunda r. 1437 městu Táboru propůjčeného. Počínaje od r. 1527 máme české erbovní listy ve vzorném pořádku v archivu šlechticů při c. k. ministerstvu vnitra ve Vídni zachované.

Rýsování erbů znamená dle pravidel heraldických nový erb načrtnouti, nebo dva tři a více předložených erbů v jeden spojit. Na novém erbu žádáme, aby byl ladným obrazem jedné myšlenky a proto přihlížeti jest hlavně k těmto věcem: 1. Účel nového erbu budiž jasný a podle něho voltež se znamení a úprava erbu. 2. Rýsovatel vyhní se lvům, orlům a jiným obyčejným obrazům na štítě a čerpej raději ze studnice rozmanitého spojení heroltských a obecných erbovních znamení. 3. Barvami má erbovní znamení vždy nad štít vynikati a z téže příčiny také nemá na něm býti příliš mnoho oddílů štítu a obrazů. 4. Má-li se erb nějaký polepšiti a rozmnožiti, postačí spojit jej s erbem milosti neb erbem nějaké državy a snad chyby jeho opravit.

Kritisování.

Chyby, které kritika erbům vytýká, mohou býti buď proti pravidlům heraldiky, nebo proti dobrému vkusu. 1. Chybuje se nejvíce proti tvaru štítu, když bývají na příklad boky jeho příliš vykrojeny. 2. Nebývá rozdělení štítu správné, když pole na kříž rozdělená nejsou všechna stejně veliká. 3. Poloha a barva erbovních znamení často tomu vadí, že se erb dobře poznati nemůže. 4. Nebývají ve složeném erbu jednotlivé erby dobře rozděleny, když na př. hlavní erb do zpodku štítu se dostane. 5. Nedbá se vždy původní souvislosti erbů. 6. Helmy a klénoty nebývají dle štítů svých náležitě uspořádány. 7. Nesrovnávají se někdy znamení hodnotí neb ozdobné kusy s hodnotí erbovního pána. 8. Přihlížeti jest k tomu, má-li erbovní pán také právo erbu z příčin historických, diplomatických a heraldických.

Historisování jest vypravování o tom, jak erb vznikl, jak ho postupem času přibývalo a jiné erby s ním se sloučily, jak rozhojněn a změněn byl až do dnešní chvíle. U prostého erbu stačí poznamenati, kdy poprvé se vyskytl nebo kdy udělen byl; u složitého erbu neobejdeme se bez genealogie rodiny a důkladné historie města, abychom měli jisté doklady pro změnu erbu. Kdo erb historisuje, určí jméno, druh a domov erbu, zkoumá původ erbu, u složeného hlavně původ erbu rodného, a konečně chronologicky naznačí změny erbu a přídavky jeho. Kdo erb historisuje, nezabíhej daleko od věci, na př. do vedlejších větví rodiny. Diagnosa poznání erbu ustanovuje, do kterého času erb patří a které zemi náleží. Kdo zná rozmanité tvary štítu, jak za sebou postupem času následovaly, a jaké na štítě kdy ornamenty se vystřídaly, kdy růžice trojlistá oblíbena byla, kdy čtyřlistá, kdy pětistá, šestistá, osmistá atd., kdy se na nich zvláštních písmen užívalo v pečetním poli a kdo také písmeny circumferencií zná v jednotlivých staletích, brzo čas uhodne, do něhož štít náleží. Strany svrchního štítu též nebude v rozpacích, z které doby pochází, když se rozpomene, kdy se užívalo helmu hrncovitého, kbelcovitého, helmu se šálířem, burgundského, zavřeného kolčího a otevřeného helmu turnýrského, kdy přikryvadla vzala svůj počátek a kdy rozmanité změny jejich jedna po druhé následovaly, kdy toče-

nice zavedeny byly a jak koruny na helmech posuzovati se mají. Klénoty jsou též důležité při poznání času, poněvadž s počátku byly takofka typickými tvary křídel, ochranných desek, rohů atd. a teprve později rozmanitějšími se staly, když obrazy štítu na klénotní místo se braly a v jeden celek s pokryvadly splývaly. Erbovními listy nastalo často přepletení klénotů.

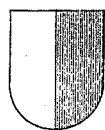
Návod k systematické nebo nauce o tom, jak by sbírky erbů systematicky pořádati se měly, podal Datlev sv. pán z Biedermannů svým spisem "Neues heral. System für Wappen-Sammlungen nebst einer Anleitung zur Anlage von Sammlungen" (Drážďany, 1870).

Užívání erbů jest velmi rozmanité a připomínáme jen erby na obrazech a hrobových kamenech, kterými vývody posloupnosti rozmanitě ukázati se mají, pohřby posledního svého rodu atd. Srv. Otto Titan von Hefner, Alt-bayerische Heraldik (Mnichov, 1869); týž, Handbuch der theoretischen und praktischen Heraldik (t., 1861); Eduard Fr. v. Sacken, Katechismus der Heraldik (Lipsko 1885); publikace c. k. heraldicko-genealogického spolku "Adler" ve Vídni a jiné.

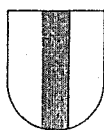
Klř.

Ottův slovník naučný, XI. díl, s. 127-135, 2 obr. příl.
Praha, J. Otto 1897.

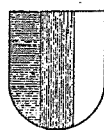
Heraldika.

Štit štípený Sobka z Jezera.

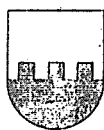
Křižebenský z Hřístě.

Dvůr štípený štít.

Dělný štít p. z Plané.

Stínou dělný štít Ungnada ze Seneha.

Hlava (avřek) štítu.

Noha (spodek) štítu.

Břevno pánů z Mokrovous.

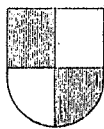
Tříkrát lomné břevno pánů z Čuchova.

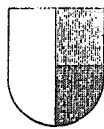
Tři břevna Koloděje ze Skalce.

Dvůr štípený štít Trčků z Lipy.

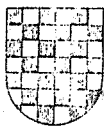
Čtvrcený štít Nenkovského z Medonos.

Štípený a od půli dělný štít pánů z Harasova.

Do půli dělný, pak štípený štít.

Sachovnice pánů z Pařezu.

Horní levá čtvrt z Lukavce.

Stupeň Slazských z Chlumu.

Kříž obyčejný.

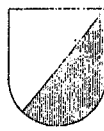
Pokosem dělný štít ze Semeně.

Pás (kovaný) Chrt z Estina.

Roka Pětipasových z Chýstě.

Poříčkem dělný štít pánů z Jablonic.

Šikmý pruh Votického z Votic.

Kosmý čtvrcený na štítě Bořkovského z Rožemberka.

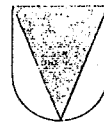
Ondřejský kříž pánů z Chřínova.

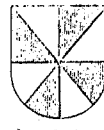
Splice Kbelického z Kapi Hory.

Krokve Sataněho z Drahotovic.

Klin.

Štáně Hrzka ze Zvíkova.

Zubovský okraj pánů z Deblina.

OTTOV SLOVNÍK NAUČNÝ.

Tiskem J. Otty v Praze.

Heraldika.

Znak Děpoliců z r. 1273.

Starý český znak z votiv. tabule chrámu sv. Vítu.

Znak králů českého ve slohu XIII. století.

Lvíce pánů z Veletína z r. 1312.

Levhart pánů z Hohenlohe.

Orlice Běleckého z Třánova.

Orel Hře Německé.

Labuť pánů ze Svamberka.

Kohout Straků z Nedabylce.

Chrt Humpolického z Nelechova.

Kozel Kozlíka z Pedačiny.

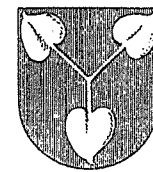
Noř (gryf) Diblíčka z Přivor.

Jednorozec Běskovce z Běskovic.

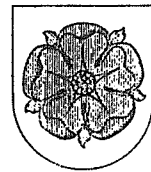
Lékno Kouniců.

Trojlíst pánů z Říčan.

Ovinutá stěla Benešovic.

Růže Vřtkovců.

Lilie Ledeckého z Pohnáně.

Obojek herohavský ve znaku vévod z Orleansu.

Značka nelegitimnosti ve znaku vévod z Penthièvre a d'Eu.

ALLIANČNÍ ZNAKY znamenají spojení dvou, někdy i několika znaků a náležejí buď manželům ze šlechty vůbec, nebo velmožům, nebo panovníkům a také kněžím. Druhy aliančního znaku jsou rozmanité dle způsobu, jakým spojení provedeno jest.

1. Postaví se znak manželů v pravo vedlé znaku manželčina tak, že oba k sobě nakloněny jsouce jednu přílbici uprostřed nad sebou mají. Oba znaky také bývají těsně vedlé sebe postaveny a nezřídka je oba v jednom společném třetím poli najdeš. Příklady tohoto postavení jest dosti nade vchody našich kostelů a zámků, zde buďtež připomenuty jen dvě zvláštnosti. Beatrix z Leuchtenberka vzala si za manžela Jindřicha z Paulsdorfu a obou znaky na vejčité pečeti z r.1309 tak upraveny jsou, že manželčin znak šikmo nahoře na manželově pečeti leží. (Viz vyobr.č.165) Pečeť paní Anežky, vdovy po Hynkovy ze Žlebbů, z r.1356, jest složena ze tří znaků: dvě ostrve po nebožtíkovi muži svém položila sobě paní vdova nahoru jako přílbici nade dva znaky k sobě nakloněné, ze kterých pravý znak pětilistou růží Vítkovců na štítě nese a levý šest pruhů pánů z Kuenringů rakouských. (Viz příl.)

2. Jiný druh alliance dvou znaků jest ten, že oba znaky na jedno štítě se nalézají: manželův v pravo, manželčin v levo. Oba znaky dotýkají se bezprostředně na štítě Herky, vdovy Dobcovy kdysi řečeného z Oblanova; hlava divoké svině, kteráž Dobcovým znakem jest, přiléhá ku kolu o čtyřech špicích, které bylo znakem Herčiným roku 1378. (Viz přílohu) Místo aby byly oba tyto znaky prostě vedlé sebe postaveny, přikládá se také někdy, že jen pravá polovice znaku manželova dotýká se jen levé polovice znaku manželčina na štítě uprostřed rozpůleném nebo dle Dalemily polovičním. Příkladem této úpravy jest znak paní Anežky z Obřan, kteráž k levé polovici svého kumštátovského znaku přibrala si pravou polovici švabenického znaku, jehož užíval manžel její Vítek ze Švabenic 1278. (Viz přílohu)

3. Na štítě rozečtvrceném střídají se složené znaky muže a ženy, aniž se opakuji. Znak vdovy po panu Vilémovi z Hazmburka, paní Anny rozené z Mülheyma (Mühlheimu), má v prvním poli saji, v druhém orličí křídlo, v třetím kolo o čtyřech špicích a ve čtvrtém sviní hlavu (r.1407). Z těchto znaků zajíc a sviní hlava svědčí pánům z Hazmburka, orličí křídlo a kolo pánům z Mülheimu. (Viz přílohu)

4. Na štítě rozečtvrceném střídají se znaky muže a ženy nebo znak biskupství, kapituly, řehole a p., ale tak, že se po dvou polích opakuji. Vdova po panu Joštovi z Rosenberka, Anežka rozená z Wallsee, měla r. 1380 rozečtvrcený štít, v jehož prvním a čtvrtém poli růže pětilistá s příčným pruhem pánů z Wallsee ve druhém a třetím poli se střídaly. Rovněž střídaly se dvě ostrve pánů z Lipého a dva klíče na štítě kapitoly vyšehradské na pečeti pana Bertholda z Lipého, probošta vyšehradského r.1341. (Viz přílohu.) Arcibiskup Jan Očko z Vlašimi má na rozečtvrceném štítě rodný svůj znak, dvě supí hlavy, v prvním a čtvrtém poli a znak arcibiskupství pražského, zlatý pruh příčný (viz přílohu) na černém štítě ve druhém a třetím poli (z l. 1385-1387). Jošt z Rosenberka, velmistr maltézský, měl r.1453 pečeť též rozečtvrcenou, jejížto první a čtvrté pole bylo křížem maltézským ozdobeno a druhé a třetí pole růží pětilistou.

5. Vrouben bývá hlavní znak nějaké říše znaky ostatních zemí kolem něho uspořádanými, jako znak císařství rakouského. (Viz Rakousko: znak.)

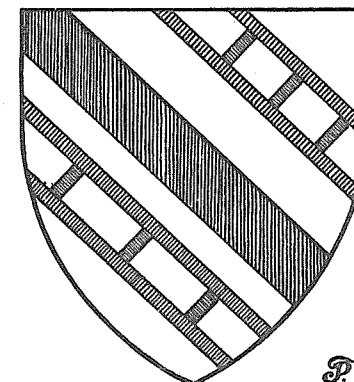
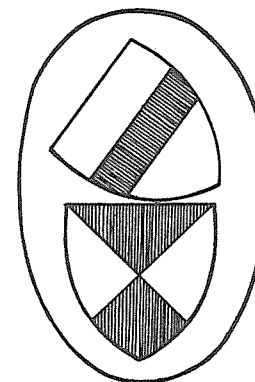
6. Zasadí se celý štít, totiž znak s polem svým, do jiného štítu, ale nikdy do prostředku. Pánové z Dobrušky a z Opočna sloučili řebřík, který pánové z Choustníka na štítě měli, s třemi pokosnými pruhy svými

tak, že místo dvou pruhů pokosných položili dva řebříky, prostřední pruh sobě ponechavše nezměněný, kteréž spojení seznati můžeme na znaku pana Jana z Opočna z r.1427. (Viz vyobrazení čis.166.)

7. Zasadí se pouhý znak bez pole svého do jiného znaku. Pan Havel z Lemberka upravil si svůj štít s rodnou lvicí v pravo krácející tak, že jí zavěsil na levou stranu znak pánů z Vartenberka, kterého potom Lemberští užívali r.1357.

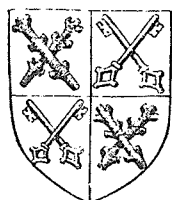
8. Poslednímu druhu aliančního znaku přikážeme takové znaky, kde se znakem živého rodu spojen jest znak vymřelé rodiny, jako se znakem pánů Rožmitalských sloučena jest střela pánů Strakonických. Nade vchodem do hradu Blatenského podnes spatřuje se znak z XV. stol., jenž v prvním poli lva, ve druhém a třetím po sviní hlavě má a ve čtvrtém poli střelu strakonickou. (Viz přílohu.) Po panu Soběslavovi z Miletínka zbyl nám štít z r.1459, na němž vedlé jeho znaku šachovaného v pravé polovici ještě černá orlice Žerotínů /spr. má být Žirotínů/ českých na stříbrném štítě a řebřík pánů z Choustníka se nalézají. Jak pánové z Choustníka, tak Žerotínové /spr. Žirotínové/ byli tenkrát po meči již vymřeli; jen Ofka ze Žerotína /spr. Žirotína/, manželka Mikuláše z Hasišteina, a Anežka, manželka Soběslavova, žily s letitým otcem svým Jaroslavem. (Viz přílohu.) Podobně přijali Kapléřové ze Sulevic ke svému rodnému znaku, totiž šachovanému křídlu, znak vymřelých vladk z Skalky na Litoměřicku: půl orlice v pravé polovici štítu a v levé pruh středem štítu se nesoucí. (Viz přílohu.)

Klř.

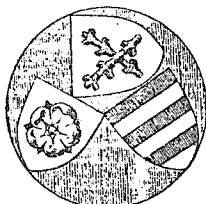

Ottův slovník naučný, I. díl, s.917-918, 2 obr., příloha. Praha, J. Otto 1888.

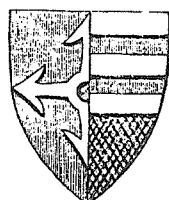
ALIANČNÍ ZNAKY.

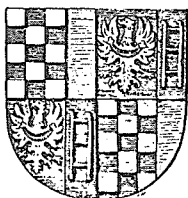
Bertholda z Lipého,
probošta vyšehradského
z r. 1341.

Anežky, vdovy po Hynkovi
ze Žlebu z r. 1356.

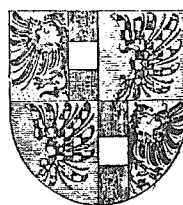
Anežky z Obřan,
manž. Vítka ze Svabenic
z r. 1290.

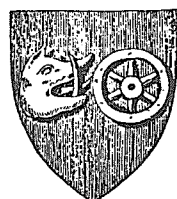
Soběslava z Miletínka
z r. 1459.

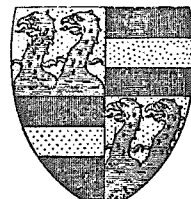
Anny, vdovy po Vil. z Hasenburka,
roz. z Mulheyima, z r. 1407.

Kaplétů ze Sulevic
z r. 1676.

Herky, vdovy Dobcovy,
kdysi řečeného z Olbianova,
z r. 1378.

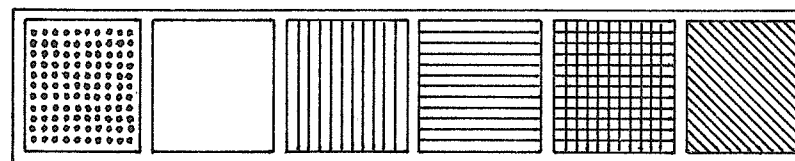
Jana Očka z Vlašimi,
arcibiskupa pražského
z r. 1385.

Pánů z Rožmitála
z druhé polovice XV. věku.

BARVY HERALDICKÉ jsou barvy štítů (a heroltů) a jest jich šest: červená, modrá, černá, zelená, bílá (stříbro), žlutá (zlato); kromě těch jsou přirozené barvy jako obličej lidského, medvěda, vlka, liška a jiných předmětů na štítě. V první polovici XVII. stol. vynalezli Petr a Sancta a Colombiere zvláštní čárkování, aby tím naznačili různé barvy: červenou označili čárkami svislými, modrou horizontálními, černou čárkami zkříženými, zelenou čárkami pokosnými (od pravé k levé na pokos se nesusoucími), purpurovou čárkami šikmými opačné polohy, zlatou (žlutou) tečkami a stříbrnou (bílou) barvu znamenalo prázdné pole. (Viz vyobr. č. 462.) Stříbrnou a zlatou barvou nazývali kovy a jest pravidlem heraldickým, aby nebyla barva na barvě aniž kov na kovu, nýbrž obojí střídá se má, ačkoliv také výjimek dosti se nalézá. Za starších dob, když barvy na pečetech voskových se neoznačovaly, barva vyvýšeným polem se nahrazovala a kov prohloubeným nebo také naopak. A ježto prázdných ploch ani v heraldice nemilovali, buď barevnými konstruktivními čarami konturovými kov zdobili ve starší době nebo zase štít barevný kovem krášlili, čamuž se říkalo damascenování. Barvy měly v heraldice důležitou úlohu, poněvadž při stejném znaku rozličné barvy štítu zrovna tak jako rozličné klenoty byly znamením různých rodin většího rozrodu, jako mezi Vítkovci, kteří všichni pětistřížní růže užívali, pánové z Rožmberka vyznamenávali se růží červenou na štítě bílém, pánové z Landšteina růží bílou na štítě červeném, pánové z Hradce růží zlatou na štítě modrém, pánové ze Stráže a z Ústí růží modrou na štítě zlatém, starší přý pánové z Ústí růží černou a páni z Krumlova růží zelenou. Proto také bývá zvykem, že přikládáme stejný původ rodinám jednoho znaku blízko vedle sebe rozrozným, ať již klenoty ať barvami od sebe se liší.

Klř.

Č.462. Barvy heraldické.

ERBOVNÍK jest: 1. dědic, 2. kniha erbů, 3. kdo má právo užívati nějakého erbu a titulu. Naši předkové nazývali v XV. - XVIII. věku také erbovníkem toho, jenž erbu a titulu užívaje nepřestával býti měšťanem, a městem, kde žil, se řídit také živnost městskou provozoval a v úřadech městských byl. Nejedenho spisovatele našeho jméno stkví se mezi těmito erbovníky, jako Viktorina Kornela ze Všehrd, Brikciho ze Zlicka, Sirta z Ottersdorfu, Pavla Kristiana z Koldína, Daniele Adama z Veleslavína, Pavla Skály ze Zhoře atd. Nabyli-li takový erbovník nějakého zboží, býval od sněmu za obyvatele země přijat a stal se slovním panošem. Burian Svítkovský ze Škudl, jenž byl ve službách pánů z Pernšteina, dostal praedikát a erb r.1531 a držel v l. 1548-49 zboží Bláto a později Čankovice; r.1552 byl přijat do druhého stavu rytířského nebo do vladického král. Českého. Vincenc Rajský z Dubnice, měšťan plzeňský, dostal erb a praedikát r.1548 a jeho syn Kašpar R. z D. nabyv statku Chrámců byl r.1593 do stavu vladického přijat a stal se praetcem nynějších svobodných pánů Rajských z Dubnice na Vilimově v Čechách. Ježto takových jednoštitných (novoštitných) vladyk stále přibývalo, ustanoveno Obnoveným zřízením zemským r.1627, aby až do třetího kolena titulováni byli toliko "slovním panošem", "slov. vladiko" a potom teprve aby urozenými vladkami nazýváni byli.

Klř.

ERBOVNÍ LIST (Wappenbrief) kdo dostal od zemspána nebo falckrabího (comes palatinus Sac. Rom. Imperii) nebo jiné k tomu způsobilé osoby, nabyli práva užívati přídomku k svému jménu a erbu. Z král. kanceláře české vydával erbovní listy jménem královým kancléř král. Česk.; od knížete Schwarzenberků vydaných erbovních listů známe 20. Úřad falckrabí přestal s císařstvím německým na poč. našeho století a nobilitace jest nyní výhradní praerogativou panovníků.

Klř.

ERBOVNÍ STRÝCOVÉ (něm. Wappenvettern) nazývají se, kdož mají stejný praedikát a erb, nejsouce nikterak jinak příbuznými. Jindřich Selmický z Cítova, vladka starožitného rodu českého na Zatecku, přijal k rodu a erbu Jakuba Steinnüllera jinak litoměřického r.1593, na kterážto přijetí zvláštní list erbovní z kanceláře královské vydán byl. Melichar Daník nadán jest erbem a titulem, aby se psáti mohl z Kočice a z Ostrova r. 1584 a přijal k tomuto erbu a titulu své přátele a známé, J. Kříže, rychtáře českobrodského, a Jiřika Boleslavského, souseda chrudimského. Na dvou těchto příkladech vidíme, že jak starožitní rodové čeští tak noví erbovníci k rodu a erbu cizí osoby za erbovní strýce přijímali, ale vždy jen s povolením královským. V Polsku již r.1413 bylo 47 rodů šlechtý litevské přijato k rodům a erbům polským a čím dále tím více takoví erbovní strýcové se množili, až r.1602 a 1634 to zakázáno bylo a ustanoveno r.1678, aby nešlechtici jen se svolením sněmu nobilitováni býti směli.

Klř.

Ottův slovník naučný, VIII. díl, s.697.
Praha, J. Otto 1894.

ERBY nazýváme určité obrazy dle jistých zásad a pravidel zhotovené, které kdo nosí a jich užívá, máje k tomu právo své nebo nároky právní. Obrazy tyto umístily se na zbraních, hlavně na štítě a na helmě. Proto také erbům po německu Wappen toliko co Waffen se říká, po francouzsku armoiries, armes, po latinskou arma neb armorum insignia, kteráž slova vedle znaků též zbraně znamenají. České e r b (polské herb, ruské gerb) není původu slovanského, nýbrž německého a zděděný statek Erbe značí. Tento význam českého erbu jest také příčinou, že v čísle množném kromě svého významu právě naznačeného erby též dědice znamenají. Erby rozeznávají se: 1. rodinné, 2. spolkové, erby totiž spolků jak světských tak náboženských, erby měst, cechů, společností rytířských a měšťanských, erby biskupství, klášterů, kolegiálních kostelů atd.; 3. erby dědičných úřadů v jistých rodinách; 4. erby alianční (viz Alianční znaky). Kromě těchto čtyř druhů připomínají se též erby na památku, jež původ rodiny nebo spolek nějaký značí, a erby nárokové. Sem také sluší erby na ochranu a z milosti propůjčené. Dle času rozdělujeme erby ve staré a v erby zvláštními erbovními listy propůjčené. Erby starými nazýváme takové, kterých od nepamětných dob užívala nebo posud užívá rodina nějaká, nemajíc k tomu žádného dovolení, nýbrž které se všeobecným schválením se nosí, jako také biskupství, města a kláštery a jiné korporace činí. Erbovními listy propůjčovati erby začal v Čechách císař a král český Karel IV. a po něm všichni mocnářové zásluhu o trůn a vlast takovými způsobem odměňovali. Od r.1527 všechny erbovní listy do Čech, Moravy a Slezska od panovníků našich dané chovají se ve zvláštních seznámkách ve Vídni ve šlechtickém archivu. Za Rudolfa II. zřízena také v Čechách za příkladem Německa zvláštní důstojnost hraběte paláce nebo falckrabího, jenž comes palatinus se nazýval a mimo jiné rezerváty panovníkovy též právo obdržel vedle císaře a krále českého erby nové propůjčovati. O vyšší a nižší kommittivě těchto hrabat paláce viz článek Kommittiva. V Čechách rozeznávali erb celý a prostý: k erbu celému náležel štít s erbovním znamením, helm, pokrývadla, točnice nebo koruna a klenot, o kterýchžto všech částech erbu ve zvláštních článcích jednati budeme; erbem prostým bylo Čechům prosté erbovní znamení.

Klř.

Ottův slovník naučný, VIII. díl, s.697.
Praha, J. Otto 1894.

HELM znamená Němcům část zbroje určenou ku krytí a ochraně hlavy v boji ode dob nejstarších až do našich dnů. Slovo to dostalo se k nám Čechům ve XIII. nebo na začátku XIV. věku a obyčejně u vsazených rytířských osob se ho užívalo. Mezi pokrývkami hlavy do války má Přespuraký slovník z konce XIV. stol. na prvním místě slovo galea, které helm překládá, potom cassida šlap, fidia přilbici, caleptra klobouček. Nejstarší helmy byly konické a měly nánosek, jako helm sv. Václava, posud zachovaný. Nebyly na holé hlavy, nýbrž na brnění, které kromě těla i krk a hlavu až na obličej přikrývalo, čehož příklad viz na reliefech kostela sv. Jakuba ve vesnici stejnojmenné blíže Kutné Hory z r. 1165, na pozdější pečeti soudu zemského, kde opět sv. Václava najdeš, a ve Velislavově bibli z konce XIII. stol., kde též prototyp bacinetu se nalézá na tab. 18. Konický tvar helmu proměnil se ve tvar hrncovitý a kbelcovitý, kteréžto druhy helmu klénoty zdobiti se počaly a skutkem tím do heraldiky náležejí. Hrncovitěho tvaru helmy objímaly celou hlavu a obličej až ke krku a byvše zprvu nahoře na hlavě zakulacené, dostaly posděli plochu rovnou. Místo nánosku zaujal plechový plát s otvory pro oči, jenž nesahal daleko přes nos dolů ("Hortus deliciarum" od Herrady z Landsberka), až konečně helm cylindrovitý na prsa zředu a na záda vsadu sahající se rozšířil, jehož příklad nám pečeť Vítka z Hradce z r. 1255 poskytuje (Sedl. Hradý d. IV. Jindřichův Hradec). Zvláštní druh cylindrovitého helmu měl uprostřed přední strany ostrou hranu jako helm Jindřicha z Rosenberka z r. 1292 (Sedl. Hradý d. III. na konci).

Kbelcovitý helm mívá ve výšce očí dva dlouhé vodorovné otvory - okénce - a k bradě dolů bývá zahnutý, pod ní pak k zadní části hlavy vykrojený; ve 2. pol. XIII. věku bývá však zředu rovný a kadeřce podobný. Král český Otakar má tento helm do své korunovace, ale potom pod okénkem upravený jsou ve stěně helmové 2 řady čtyřhranných dírek, aby obličej více vzduchu se dostalo; na zadní části hlavy spatřuje se příkrývadlo na kraji vystřihané na způsob stupňů, nahoře helm zdobí dvě křídla orlí. Okénce jediné mívá někdy sítko mřížované, jako na pečeti Petra, majv. písaře v Čechách, na konci XIII. a na zač. XIV. stol.; někdy místo okénce otvory čtverhranné a kulaté pro oči bývají a pro ústa, jako na pečeti Vítka z Lípy z r. 1290. Místo brnění byly pod helmy zvláštní čapky na ochranu hlavy, nánosek zůstal v době této na otevřených helmích ve Francii, kdežto na ostatních helmích zřízen byl zvláštní přístroj, hledí, místo helmového okénce, který na šarnýrech otočiti se dal na helm nahoru, aby obličej volným se stal. V 1. pol. XIV. st. místo nánosku upravena na hraně helmu uprostřed obličeje mosazná páska, která okénce přepažila a na čelním plátu helmovém zase připevněna byla. Uvádíme i hrncovitý helm bez otvorů očních, na náhrobku jednoho českého pána z Potenšteina ze XIV. věku ozdobně vytesaný, na němž rohy jelení o 4 parůžcích jako klénot se spatřují, pod kterým listová koruna na točnici leží, první to podobné okrase helmu v Čechách (Sedl. Hradý IX. str. 242). Na středokratech XIV. věku vzaly helmy novou změnu vlivem turnajů. Aby si chránili krk nebo hlavu proti ranám kopí, změnili sobě páni a panošové kbelcovité formy helmů svých tou měrou, že spodní přední plát helmu na obličej čím dále tím více vpřed prohnut byl do výše očí, kde vybíhal v ostrou hranu. Špice tato k tomu byla určena, aby zachytila ránu kopím a když se při ráně hlava zpět nachýlila, mohlo kopí beze škody po helmě sklouznouti nazad. Okénce obě spojila se v jedno, které se zúžilo. Tak povstal helm kolčí, který na zádech seděl jako helm kbelcovitý a obojek dole na krku měl přeskami opatřený, aby mohl k pancíři na prsou připevněn býti. Němci helmy tyto nazývali Krö-

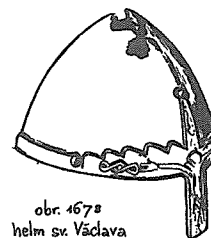
tenmäuler dle jejich špice vpřed vystrčené. V Čechách proměnu helmu kbelcovitého v helm kolčí již r. 1366 na helmě Jošta z Rosenberka pozorovati můžeme podle prohnuté jeho části spodní, a krásné exempláře v barvách se stílvějící poskytují Břeněk z Risenberka a Jan ze Strakonice v knize Arlberského bratratva sv. Kryštofa z r. 1400. Jak se měnil helm kbelcovitý v helm kolčí, nejlépe poznáme dle Gelreova erbovníku z l. 1334-72. V XV. věku přestaly se nositi helmy do boje a zůstaly jen v turnajích; do války braly se vedle starých přilbic nové pokrývky hlavy bez heraldických klénotů: lebky, železné klobouky původu českého, huncokopy původu německého, šturmauby, moriony a bourguignotty původu italského, kapaliny a hemeliny atd. (v. t.). V téže stol. helm kolčí proměněn jest v helm turnýřský nebo turnajský. Okénce úzké se rozšířilo a otvor ten širší mřížkou z 5-9 obrůčků se chránil, které často ještě na příč nájakými dráty přepaženy byly. První turnýřský helm a dokonce dva měl na pečeti své Soběslav z Miletínka r. 1459 (Sedl. Hr. V. II. list Pečeti ve vých. Čech. os. rodů). Že turnýřské helmy brzy nad kolčí vrch dostaly, toho příčina byla, že v turnajích se jich užívalo ponejvíce tenkrát, kdy zápasilo se meči a kyji, aby odpůrce odpůrci klénoty sraziti mohl, a naopak helmů kolčích, když se klálo s korunkami a honilo s ostrým, do kterýchžto zápasů klénoty se nebraly. Ku prohlídce helmů před turnajem také jen helmy turnýřské se přinášely. A že šraňky turnaje jen šlechticům se otevíraly, kteří čtyřmi předky vykážati se mohli, začaly se z té příčiny v listech erbovních novým erbovníkům dávat i jen helmy kolčí a helmy turnýřskými rytíři se vyznamenávali, když jim jako dřívějším erbovníkům erb polepšen a rozmožen byl. Tak jsme úhrnem seznali trojí druh helmů: zavřené, otevřené a zavřitelné. K zavřeným helmům náležejí hrncovité, kbelíkovité a kolčí helmy, k otevřeným turnajské. Zavřitelný helm, jehož se teprve od XV. stol. užívalo, jest dvojí: buď se bral k honění v turnaji a pak se nazýval saládem, maje vsadu zvláštní pláty k ochraně krku a ramen, šalír řečené, nebo helm burgundský, který ke krku do kola přiléhá a hledím opatřen byl; oba zavřitelné helmy také někdy klénoty zdobeny jsou. Nežádka na náhrobcích panstva českého ze XVI. stol. nalézáme vedle rytíře klečícího neb ležícího erb jeho s turnajským helmem a na druhé straně samotný šalír nebo také šturmaub s hledím nahoru vyzdvíženým, poznatelný dle peří pětrosího místo klénotu.

Barvu mívá helm železa nebo stříbra, mřížka a obojky jeho malují se od XVI. věku barvou zlatou. Zlaté helmy nalézáme na zač. XIV. věku v erbovníku curyšském, bílé, zelené a žluté v erbovníku Gelreově; nyní jsou zlaté helmy praerogativou panovníků a od XVII. stol. též vyššího panstva, od svobodných pánů počínajíc. Řádně náleží k jednomu erbu jeden helm. Pravidlo toto platí o erbech rodinných, a jen mimořádně městským erbům propůjčoval se také helm, jako erbu města Mostu r. 1312, Kutné Hore r. 1327, Budějovicům od r. 1479, podobně erbům cechů a jiných spolků. Helm s klénotem dohromady rovnají se co do velikosti štítu, ale v Gelreově erbovníku klénot sám rovná se polovici celého erbu, tak že na 100 částí celého erbu 50 částí klénotu, 14 helmu a 35 štítu náleží. Od XVII. stol. přibývá štítu výšky, je 2-3 až 5krát tak vysoký jako helm. Bylo-li na štítě více erbů, přece jen jednoho helmu ve staré heraldice se užívalo, ale klénot původního erbu se kombinoval s klénotem druhého ba i třetího erbu. Skotský hrabě Ross měl na štítě skotského lva s modrobílým pruhem Stuartův. Na helmě jeho byla červená sviní hlava s bílými kly, přepažená šachovaným pruhem Stuartův, a po každé straně její zakulacený strom zelený s osekávanými větvemi z helmu vyniká.

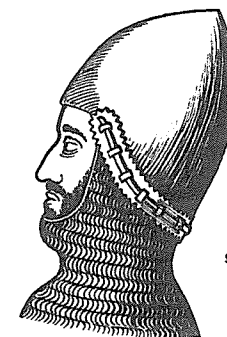
V Čechách víme o třech klénotech na jednom erbu na pečeti Těmy z Koldic z r.1368, jenž měl na helmě uprostřed obyčejného klénotu svého, jeleního rohu o 5 parůžcích a buvolového rohu, lva a orlici, na štítě pak ve svrchní polovici černého lva do půl těla a ve spodní polovici tři pokosené pruhy černé. V pozdějších dobách zhusta nalézáme v erbovních listech vedle obyčejných klénotů (rohů a křídel) též část erbovního znamení na štítě. Více viz ve čl. Klénot. Teprve na zač. XV. stol. vyskytují se dva helmy na jednom štítě jako r.1436 u Kašpara Šlika z Lažan. V pozdější době více ještě helmů přibýlo a nyní pravidlem jest, že šlechticovi jeden, rytíři dva, svobodnému pánu tři a hraběti čtyři helmy i při jednom erbu se dávají. Také máme v heraldice staré příklady, že jeden helm k více štítům náležel, jako měl Oldřich z Hradce helm nade dvěma štíty r.1292. Normální místo erbů jest uprostřed vrchního okraje zpřímá postavých štítů a na zadním vrchním koutě na pokos za svrchní levý kraj zavěšených štítů. V prvním případě jest helm obyčejně tváří k nám obrácen, v druhém v pravou stranou štítu zavěšeného. Jsou i příklady štítu zavěšeného za pravý svrchní kraj: helm jest potom na předním koutě v levo obrácen, jako u Bořity z Martinic z r.1460 na kapli zámku Smečenského. Dva helmy na jednom erbu hledí na sebe, a helm na pravém koutě štítu má přednost před druhým. Ze tří helmů hledí prostřední tváří na nás, ostatní jsou k němu obráceny; prostřední helm náleží také co do přednosti prvnímu erbu na štítě, druhý druhému a třetí třetímu. Je-li více helmů než tři na štítě, spořádají se při lichém počtu pořádkem těchto číslic: 6,4,2,1,3,5,7 a všechny helmy hledí na první, který sám před sebe hledí. U sudého počtu helmů zachovává se tento pořádek: 5,3,1,0,2,4,6 a helmy celé jedné strany hledí na helmy druhé strany. Aby se od sebe štítem svým lišili otec a synové nebo bratři mezi sebou, vzal si jeden na pečeť celý erb a druhý jen helm s příslušným klénotem nebo prostý erb. Pešík z Borovnice měl helm a na něm trup lidský, Jindřich, bratr jeho, měl celý erb roku 1395. Bušek ze Švamberka měl labuť na štítě bez helmu a bratr jeho Bohuslav měl celý erb r.1385. Petr z Kravař, pán Plumlovský, měl celý erb kravařský a syn jeho Jindřich z Kravař jen prostý erb z r.1409. Helmu s klénotem užívalo se na pečetech místo celého erbu od erbu Beneše z Doupova z r.1281 až do husitských válek. Na krční obojek helmu zavěšovali rádi předkové na řetízku rozmanité podoby, jako srdce, routu atd. Jan Popel z Lobkovic a manželka jeho Anna z Nechvalic měli již r.1504 na svých erbech takovou okrasu helmu. Ze starých helmů vidíme řeménky nebo provázky dolů viseti, jako z helmu Beneše z Michalovic z r.1306, po latinsky corrigia, kterými panstvo, chystajíc se k boji, podvazovalo si helmy. Helmy kromě klénotů byly zdobeny korunami, točenícemi a fafrnochy nebo přikryvadly nebo helmodekem (v.t.). Helm se všemi svými zdobami nazýval se také svrchní částí erbu nebo svrchním erbem.- Helm znamená ve středověku též ozbrojence jako v němčině. (Zevrubnou rozpravu o helmu viz v Dějinách kroje v zemích českých od Wintera a Zibrta).

Klř.

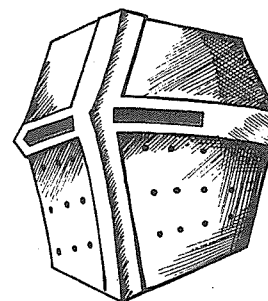
Ottův slovník naučný, XI. díl, s.77-79, 12 obr.
Praha, J. Otto 1897.

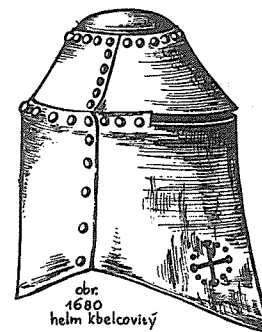
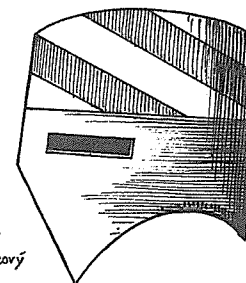
obr. 1678
helm sv. Václava

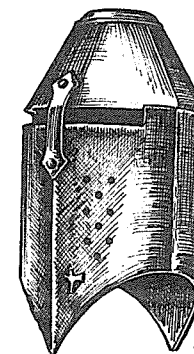
obr. 1679
Spojení bacinetu s brní

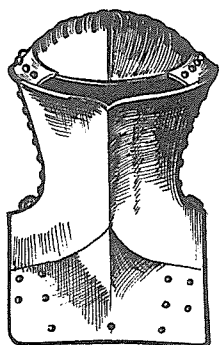
obr. 1681
helm hrncový

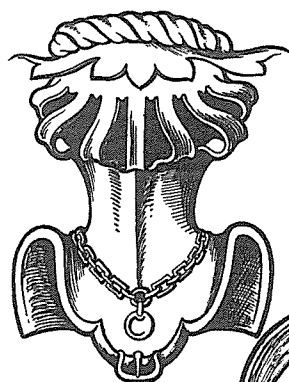
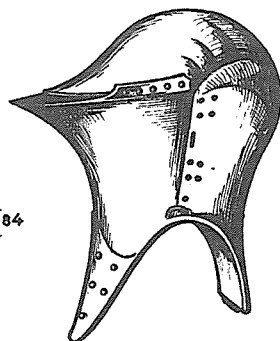
obr.
1680
helm kbelcovitý

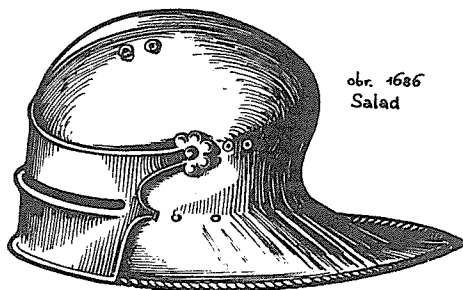
obr. 1683
helm cylindrový
v majestku
hr. Wilczek

obráz. 1684
helm kolčář

obráz. 1685 - helm turnajský

obráz. 1686
Salad

obráz. 1682 helm burgundský
majetek hr. Harracha

HEROLTOVÉ (u starých Čechů také heraltové) byli ve středověku hlasatelé míru a války, které panovníkové nejen vysílali do cizích zemí, nýbrž kteří také vůli jejich svým krajanům ohlašovali. Jak zachovávaly obrazy a obleky jejich (v císař. a král. pokladě ve Vídni) svědčí, mívali na sobě kabát na způsob kněžské dalmatiky, jenž na prsou i na zádech, někdy také na ramenou, erbem panovníkovým opatřen byl, a v ruce hůl hlasatelskou. Obvyklé je herolt na koni a před ním trubáci zjednalí ticho v zastupech lidu nebo jeli sluhové heroltští také za ním jako na obrázku z r.1524. O hlasatelích českých zmínka se činí r.1587, jak ohlašovali v Praze, že nikdo nesmí nositi večer zbraně beze světla, a když r.1594 císař Rudolf jel na říšský sněm, byli ehren-heroltové oblečeni v zlatohlav a v stříbrohlav, jeden měl na sobě lva vytkaného, druhý orla vzadu. Druhým úřadem heroltů bylo důkladně znáti erby šlechtické země své v celku i jednotlivostech a zároveň veškerý běh a řád rytířského života. Máleželot jím zkoušeti erby, vznikla-li nějaká rozpěra o ně nebo v rodopisu. O turnajích prohlíželi erby účastníků turnaje, aby všichni turnejníci řádného rodu šlechtického byli. Za tou příčinou ustanovena byla před turnajem prohlídka helmů s klénoty. Po theoretické stránce úřadu svého měli znáti všechna pravidla, dle kterých erby se vyhotovují a nosí, jakož i prameny, ze kterých známost erbů a pravidel erbovních čerpali možná. Po praktické stránce měli heroltové věděti, jak se užívá pravidel heraldických vzhledem k erbovnictví a k jednomu každému erbu, aby erby dovedli blasonovati, historisovati, kritisovati a rejsovati. Heroltové dřívějších dob prakticky vykonávali své umění dle podání, které dlouhý čas v tajnosti zachovávali. Během let tato pravidla, v jeden celek spojena byvše, stala se základem vědy heraldické. Viz Heraldika. Pro velikou důležitost heroltů byly ve středověku u dvorů panovníckých zvláštní úřady heroltské, heroltské komory (heraldrie). V čele jich bývali vrchní heroltové nebo králové heroltů, jimž byli podřízeni heroltové, a těm zase persevanti (poursuivants). Sám panovník jmenoval krále heroltů, jakož víme o královi francouzských a českém králi Václavovi IV., a vyliv víno na jeho hlavu, nejen zvláštní jméno mu dal, nýbrž také výsady jistě mu propůjčil, k nimž náležela mezi jinými ta, že král heroltů mohl dary, které o turnajích dostal, roucha drahá mužská a ženská, koně a pod., beze všech poplatků prodávati. Ve Francii nazývali se tyto králové heroltští Mont-Joye, v Anglii Garterking nebo Garter a v Německu Teutschland i také Romreich. Též jednotliví heroltové měli své jména: Orléans, Bretagne (ve Francii), Rouge-Croix, Somerset (v Anglii). Vyobrazení herolt. krále řádu zlatého rouha viz v "Adleru" (XIII.roč. str.4). Heroltové udrželi se posud u dvorů některých panovníků, jako v Anglii, a u řádu zlatého rouha.

Klř.

Ottův slovník naučný, XI. díl, s.202.
Praha, J. Otto 1897.

ARDANK nebo Habdank, jméno erbu polského, který má v červeném poli stříbrné znamení latinskému W podobné. Nad přilbou jest koruna a nad ní táž litera. (Viz vyobr.)

Dle pověsti vznikl za války Boleslava III. Křivoústého s něm. císařem Jindřichem V. Když císař ukazoval vyslanectvu Boleslavovu své poklady, Jan hrabě z Góry, přední jeho člen, hodil do nich svůj zlatý prsten, načež prý Jindřich řekl: "Hab Dank". Odtud přijal Jan z Góry, když mu byl erb udělen, pro svůj rod jméno Habdanků neb Skarbků (skarb=poklad). Mimo zakladatele z rodu toho vynikli: 1. Lambert (+1101), syn Michala hraběte z Góry, jenž byl po sv. Stanislavu krakovským biskupem; 2. Skarbimierz, hrabě z Góry, hejtman Boleslava III. a vojvoda krakovský, přispěl r.1109 valně k vítězství na Psím poli u Vratislavi. Zapleten jsa ve spiknutí se Zbigniewem, nevlastním bratrem královým, byl později uvězněn a oslepen; 3. Michal, hrabě z Góry, jenž r.1114 založil v Lublině klášter benediktinský; 4. Ruslaw, hrabě z Góry, zakladatel kláštera cisterciáckého v Sulejově nad Pilicí.

K erbu A. náležejí rodiny Abakanowiczů, Andronowiczů, Ankwiců, Beynartů, Chorińských, Dermontů, Doliniańských, Eygirdů, Leszczyńských, Malachowských, Skarbků a j.

Klř. red.

Ottův slovník naučný, I. díl, s.33, 1 obr.
Praha, J. Otto 1888.

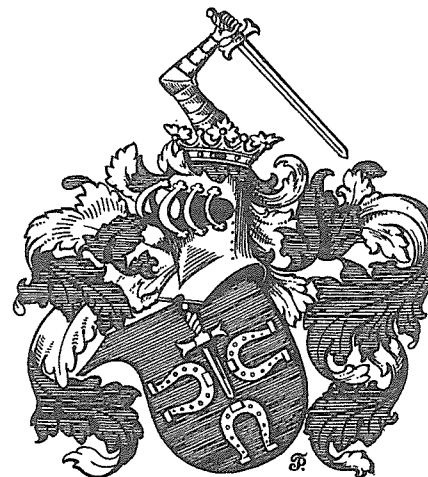

HELINA jest erb polský, jenž na štítě modrém tři podkovy stříbrné nese tak uspořádané, že dvě podkovy ve středu štítu k sobě obráceny a třetí podkova ze spodu štítu hlavou svou do prostředka vzhůru se nese; mezi tři hlavy podkov dopadá meč koncem svým od vrchu štítu kolmo dolů obrácený, tak že rukojeť vrchu štítu se dotýká. Na přilbě jest ruka ozbrojená, v lokti ohnutá, s mečem k ráně vytaseným (viz vyobr.). Hlásily a hlásí se k tomu erbu rodiny Paleckých, Maropinských, Podhořeckých, Porudenských, Pražmovských, Taranovských, Vesierských v Polsku a Pruskovští i Žerovští ze Slezska. Mezi Pražmovskými připomíná se Vavřinec, vojvoda mazovecký, r.1532, Ondřej, reformátor polský, jenž šířil učení Kalvínovo a zemřel r.1592 sepsav dva spisy polské a dva latinské náboženského obsahu; Mikuláš P. byl arcibiskupem hnězdenským a kancléřem korunním (+15. dub. 1673), jeho bratr František umřel jako biskup lucký r.1701; Adam P. zemřel r.1836 jako biskup plocký a napsal Wiadoomości o najdawniejszych dziejopisach polskich.

Z Taranovských proslul v XVI. stol. Ondřej, jemuž svěřena byla diplomatická posláni do Dánska a do Cařihradu; sepsal Krótkie wypisanie drogi z Polski do Konstantynopola a ztamtaď zas do Astrachanu, kterouž cestu roku 1569 vykonav zemřel na počátku XVII. stol. Mikuláš Belina z Vesierských na Zákrčevě (+1829) byl truksasem hnězdenského kraje, maršálkem a rytířem řádu sv. Stanislava první třídy; hrabě Zbigněw z V. zdědil po svém dědu po přeslici Josefu hr. z Kvileckých jméno, erb a statky tohoto rodu (panství Wróblevo v Poznansku) r.1860. Rodiny erbu B. odvozovaly původ svůj z Čech jako rodiny erbů Poraj a Oksza, a sice od města Bělíny nebo Bílín, v jehožto úkrají také nejvíce z celých Čech rodin se třemi podkovami nebo jednou podkovou na štítě se rozrodilo.

Klř.

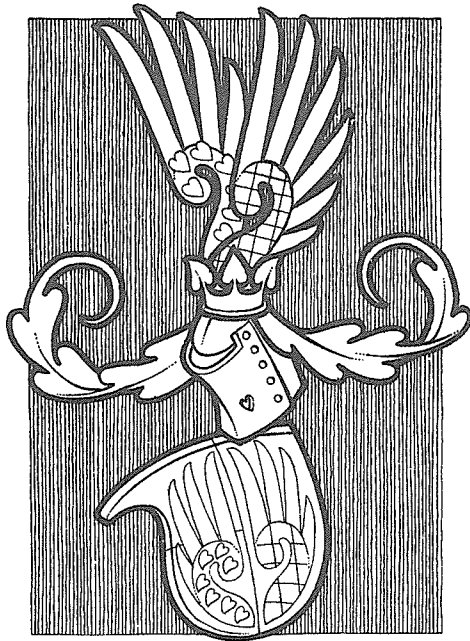
Ottův slovník naučný, III. díl, s.677-678, 1 obr.
Praha, J. Otto 1890.

Bitovští ze Slavíkovice, vladýcký rod moravský, vzali své jméno od vesnice Slavíkovice v okr. slavkovském a měli na štítě tři háky v prostřed štítu spojené nebo tři pušťaďla koňská jako Kekulové ze Stradonic a jejich rozrod v Čechách. Jan ze S. zapsal na dvoře jednom ve Slavíkovících své manželce 33 hřiven r.1352; Hostěj ze S. sestoupil dvůr ve Slavíkovících dcerám svým Budce a Elišce a knězi Hrzovi. Vilém ze S. zapsal své manželce Katruši 60 k.gr. ve Slavíkovících r.1376 a když umřel, přijala jeho vdova na své věno r.1399 syny své Bernarda, Viléma a Štěpána na spolek. Pro nesprávu mstěnického zboží, které nebožtík Vilém otcí Kateřiny ze Mstěnic prodal, byli po smrti jeho synové Jan a Bernhard několikrát pohnáni do Brna v l. 1407-12. R.1444 připomíná se ještě Štěpán ze S. a Michal r.1480. Smil ze Sulejovic daroval Doubravici nedaleko Mohelnice Janu B-vskému ze S. roku 1460, jenž pojav za manželku Kuňku z Loděnic stal se praotcem větve B-vských ze S. na Doubravici. Synem Janovým byl Erasim B-vský ze S. na Lhotě, jenž s Kateřinou z Oprotovic měl syna Záviše na Lhotě v l. 1504-12, sudího a komorníka menšího práva olomouckého. První ženou jeho byla Ludmila z Lilče, druhou Markéta z Počernic, a z obojího manželství pošli dva synové: Michal na Doubravici a Lhotě r.1531 připomenutý, jemuž manželka Apolena ze Žeravic jednoho syna Erazima porodila, a Václav Záviše na Doubravici, jenž za manželku měl Elišku ze Zástřizl a s ní zplodil čtyři syny: Jana Záviše, Hynka, Viléma a Václava řečeného staršího. Václava Záviše přečkala jeho manželka Eliška, která r.1568 zemřela a v Doubravici pochována jest. Jan Záviše seděl na Doubravici a Lhotě a měl s manželkou Kuňkou Kobylkovnou syna Václava řečeného mladšího, na Lhotě a Střílkách; Vilém držel Luky a Malenovice a měl s Manželkou Marianou Křineckou jedinou dceru Annu, která poprvé za Adama Jiřího Prakšického ze Zástřizl se provdala a podruhé za Kryštofa ze Švabenic. Václav st. sídlil na Doubravici a tam zemřev r.1582 dne 15. března pod náhrobkem posud zachovaným v kostele jest pochován. Ze všech čtyř synů největší rodinu měl Hynek B-vský ze S. na Krakovci, který dvakrát ženat byl, s Kateřinou Cedlarkou z Hofu a Barborou Zoubkovnou, a čtyři syny zanechal: Jáchyma, jenž r. 1594 na Doubravici seděl, Sigmaunda, který se oženil s Kateřinou z Pavlova (1600) a Václava i Jana. Bohuslav B-vský ze S. držel léno arcibiskupské Prakšice a dům v Olomouci r.1620, když stavové proti Ferdinandovi II. se vzbouřili; r.1622 byl již mrtev a synu jeho Václavovi statek otcovský konfiskován. Více o této rodině zpráv nemáme a podotýkáme jen tolik, že vladýkové z Mošnova a z Hodonína téhož erbu a rodu byli.

Klř.

Ottův slovník naučný, IV. díl, s.112-113.
Praha, J. Otto 1891.

IN MEMORIAM

100. VÝROČÍ VYDÁNÍ PRVNÍHO DÍLU OTTOVA SLOVNÍKU NAUČNÉHO
A 90. VÝROČÍ ÚMRTÍ PROFESORA MARTINA KOLÁŘE, ZAKLADATELE
ČESKÉ HERALDIKY A GENEALOGIE

Úvodní text napsal prof. Pavel Palát

Ilustrace dle původních vyobrazení překreslil Petr Tybitancl

Vydala Česká numismatická společnost, pobočka Heraldika,
jako volnou přílohu Heraldické ročenky 1988

Praha 1988